

ústav pro studium
totalitních režimů

JAN RYCHLÍK

ČEŠI
A SLOVÁCI
VE 20. STOLETÍ

SPOLUPRÁCE A KONFLIKTY
1914–1992

JAN RYCHLÍK

ČEŠI A SLOVÁCI VE 20. STOLETÍ

SPOLUPRÁCE A KONFLIKTY
1914–1992

ÚSTAV PRO STUDIUM
TOTALITNÍCH REŽIMŮ
VYŠEHRAÐ

Práce vznikla v rámci výzkumného záměru Masarykova ústavu a Archivu AV ČR v. v. i. č. AVOZ 70900502 *Hledání identity: myšlenkové a politické koncepce moderní české společnosti 1848–1948*.

Recenzovali:

PhDr. Dušan Kováč, DrSc.

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Copyright © Jan Rychlík, 2012

ISBN 978-80-7429-133-3

(Vyšehrad, spol. s r. o.)

ISBN 978-80-87211-59-5

(Ústav pro studium totalitních režimů)

Předmluva

Vztahy mezi Slováky a Čechy, které v roce 1918 vyústily ve vznik Československa a poté o 74 let později v jeho definitivní rozpad v roce 1992, jsou jistě věčným námětem pro historika. Česko-slovenský „sametový rozvod“ si – podobně jako před tím v roce 1989 „sametová revoluce“ – získal sympatie světové veřejnosti, která jej kladla do protikladu s krvavým koncem Jugoslávie a turbulencemi provázejícími zánik SSSR. Příklad Československa ukázal, že nemohou-li či nechťejí-li dva národy žít v jednom státě, mohou se rozejít pokojně a kultivovaně. Po roce 1992 si samozřejmě mnoho lidí na území někdejšího Československa i v zahraničí kladlo logickou otázku, co vlastně vedlo k rozpadu Československa. Zánik společného státu Čechů a Slováků se stal předmětem bádání domácích i zahraničních historiků, přičemž toto téma bude jistě zaměstnávat odborníky i v budoucnosti.¹ Studium příčin rozpadu Československa má i praktický význam. Zkušenost posledního desetiletí 20. století totiž ukázala, že mnohonárodnostní státy jsou značně nestabilní a že jazyková blízkost národů vůbec není zárukou, že se stát nerozpadne. Jako problematické se ukazuje trvalé spolužití více plně vyvinutých národů v jednom státě vůbec. Evropská integrace přitom není zárukou proti možnému rozpadu mnohonárodnostních států, jak ukazuje např. současná situace v Belgii či ve Španělsku. Vznik nových států cestou rozpadu států existujících přitom může znamenat právě v Evropské unii těžko řešitelné problémy, protože EU nemá žádný mechanismus, jak převést členství jednoho státu na dva státy nástupnické. Rozpad Československa vyvolal legitimní otázku: jestliže se ukázalo jako nemožné soužití dvou tak příbuzných národů, jakými jsou Češi a Slováci, jak mají spolu žít v Evropské unii národy, které k sobě historicky nepoutá vůbec nic?

Problematickou vztahu Čechů a Slováků jsem se začal zabývat již krátce po absolvování studia etnografie a historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy koncem sedmdesátých let 20. století. Češi a Slováci tehdy žili již šedesát let v Československu, které bylo od 1. ledna 1969 tzv. socialistickou federací České a Slovenské republiky. Husákův režim tvrdil, že vztahy Čechů a Slováků byly definitivně vyřešeny. Na první pohled tehdy skutečně nic nenavštěvovalo tomu, že by se někdy mohlo Československo

¹ Z literatury na toto téma viz např. Kipke, R. – Vodička, K. et. al.: *Rozloučení s Československem. Příčiny a důsledky česko-slovenského rozchodu*. Český spisovatel, Praha 1993 (2. rozšířené vydání 2003); Wehrle, F.: *Le divorce Tchéco-Slovaque. Vie et mort de la Tchécoslovaquie*. Harmattan, Paris 1994; Schwarz, K. P.: *Češi a Slováci. Dlhá cesta k mierovému rozchodu*. Odkaz, Bratislava 1994 (překlad z němčiny); Musil, J. et. al.: *The End of Czechoslovakia*. Central European University, Budapest – London – New York, 1995; Stein, E.: *Česko-Slovensko. Konflikt – roztržka – rozpad*. Academia Praha 2000 (překlad z angličtiny, originál: *Czechoslovakia. Ethnic Conflict, Constitutional Fissure, Negotiated Breakup*. University of Michigan 1997); Ukiel-ski, P.: *Aksamitny rozwód. Rola elit politycznych w procesie podziału Czechosłowacji*. Instytut Jagielloński, Warszawa 2007.

rozpadnout. Moje úzké osobní vztahy ke Slovensku mne nicméně už v osmdesátých letech vedly k přesvědčení, že taková možnost zde existuje. Zjistil jsem totiž, že Češi a Slováci žijí ve skutečnosti v Československu nikoliv spolu, ale vedle sebe, protože o sobě vědí velmi málo. Nutno říci, že především Češi nevěděli o Slovensku a jeho dějinách prakticky nic. Takřka všechny práce o slovensko-českých vztazích, ať už vyšly v meziválečném období anebo až po válce, přitom úmyslně akcentovaly slovensko-české přátelství a spolupráci, zatímco negativní momenty jejich vzájemných vztahů byly záměrně opomíjeny. Mým záměrem proto bylo napsat práci o slovensko-českých vztazích, která by informovala jednak o odlišnosti slovenského historického vývoje, jednak o konfliktních momentech vzájemných vztahů. Můj dlouhý pobyt na Slovensku, kde jsem v polovině osmdesátých let pracoval, mně umožnil shromáždit mnoho archivního materiálu, který jsem později doplnil o studium v archivech českých a moravských. Výhodou bylo, že Záhorské muzeum ve Skalici, kde jsem byl zaměstnán, disponovalo velkou knihovnou, v níž jsem měl možnost studovat knihy někdejších ľudáckých autorů, které byly od roku 1945 zakázány a vyřazeny z veřejných knihoven.

V období před rokem 1989 nebylo možné napsat seriózní analýzu slovenské otázky v Československu. Po roce 1989 jsem se rozhodl doplnit své znalosti nejprve studiem zahraniční (exilové) literatury, která byla zpravidla na území tehdejšího Československa vůbec nedostupná. Vlastní práci na monografii jsem započal teprve na podzim 1992, tedy v době, kdy již bylo o osudu Československa rozhodnuto. Vznik dvou zcela samostatných států si vyžádal částečně novou úpravu pojetí celé práce, protože hlavní otázkou již nebylo, zda se Československo rozpadne, ale proč se rozpadlo. Text první části knihy, zahrnující vývoj v letech 1914–1945, byl dokončen v roce 1996 a text druhé části, pojednávající o období 1945–1992, v roce 1998. První díl práce se stal mou prací habilitační na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, díl druhý pak podkladem pro získání doktorátu historických věd (DrSc.) v Akademii věd České republiky.¹ Obě práce, ovšem ve stručnější podobě a především se značně redukováným poznámkovým aparátem, vydalo v letech 1997–1998 nakladatelství Academic Eletronic Press (AEP) v Bratislavě.² V roce 2002 vyšla v tomto nakladatelství ještě volně navazující třetí kniha, věnovaná speciálně rozpadu Československa v roce 1992.³

První vydání mé knihy je již delší dobu rozebráno. Jsem proto velmi rád, že se nakladatelství Vyšehrad uvolilo vydat mou knihu znovu. Od roku 1997, resp. 1998 vyšla řada nových prací k uvedenému tématu, byly zpřístupněny nové archivní dokumenty, které jsem při psaní původního textu neměl k dispozici. U tohoto nového vydání jsem proto samozřejmě využil příležitosti, abych některé věci doplnil či zpřesnil, případně opravil. Kniha, kterou čtenář dostává do ruky, je tedy novým, přepracovaným a rozšířeným vydáním. Z hlediska koncepčního i z hlediska formulovaných závěrů se nicméně kniha oproti prvnímu vydání nezměnila.

¹ Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Slovensko-české vztahy v letech 1914–1992. I. díl. 1914–1945*. Habilitační práce, strojopis. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Praha 1996, 672 s. Text je uložen v Archivu Univerzity Karlovy (AUK) v Praze; týž: *Češi a Slováci ve 20. století. II. díl. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. Disertační práce, strojopis, Praha 1998, 353 s. Text je uložen v Historickém ústavu Akademie věd ČR v Praze.

² Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Academic Eletronic Press (AEP) Bratislava 1997. týž: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. AEP, Bratislava 1998.

³ Rychlík, J.: *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992*. AEP Bratislava 2002.

Oproti bratislavskému vydání z let 1997–1998 jsou nyní díly publikovány v jednom svazku a s úplným poznámkovým aparátem, který byl zejména u prvního dílu v roce 1997 na žádost nakladatele značně zredukován. Spojení textu obou dílů si na druhé straně vynutilo vypuštění dokumentů tvořících v bratislavském vydání zvláštní přílohy. Podotýkám, že dokumenty byly do bratislavského vydání zařazeny na výslovnou žádost nakladatele a v původním strojopisném textu práce nejsou.

Poté, co vyšel tiskem první díl mé knihy, objevila se námitka, že název knihy (Češi a Slováci ve 20. století) neodpovídá jejímu obsahu, protože kniha je vlastně výkladem slovenských dějin na pozadí dějin Československa, nikoliv paralelním výkladem českých a slovenských dějin.¹ Uznávám, že původní název knihy skutečně neodpovídal obsahu, nicméně považuji za nutné zdůraznit, že nebylo mým cílem psát paralelní české a slovenské dějiny v Československu. Dějin Československa, které jsou ale ve skutečnosti jen českými dějinami, ke kterým je (často neorganicky) připojeno několik vět o odlišném vývoji na Slovensku, bylo napsáno už více než dost. Cílem mé práce je především seznámit českého čtenáře se slovenským pohledem na problematiku slovensko-českých vztahů, či přesněji: seznámit jej s rozdíly v českém a slovenském pojetí pojmu „společný stát“ v době existence Československa. Kniha se zabývá především politickými vztahy. Zcela vynechány jsou vztahy kulturní, kterými se jako odborník nezabývám, a proto se necítím kompetentní se k nim vyjadřovat.

Při přípravě textu se objevily některé technické problémy. Na prvním místě šlo o způsob psaní slovenských textů. Tam, kde jde o text souvislý (např. u citace historických dokumentů), byl text úmyslně ponechán ve slovenštině. V slovenských textech byly provedeny drobné změny podle současných pravidel slovenského pravopisu (např. zbor, místo původního sbor, záměna psaní i/í místo y/ý v přídělníku minulém tam, kde je podmět ženského rodu v množném čísle). Názvy slovenských institucí byly rovněž ponechány ve slovenštině a nepřekládáme je, pokud mají specifický historický význam (používáme proto např. výraz Krajinský úrad, nikoliv zemský úrad, Hlinkova slovenská ľudová strana, nikoliv Hlinkova slovenská lidová strana atd). Pokud ovšem v českém prostředí zdomácněly české ekvivalenty těchto institucí, jsou používány tvary české (např. Slovenská národní rada místo Slovenská národná rada). Tam, kde se názvy více liší, je uveden slovenský původní název vedle českého překladu (např. Sbor pověřenců, slovensky Zbor povereníkov). Výraz „žid“ píšeme s malým písmenem, protože v dobové souvislosti nejde o označení příslušníka národa. Ovšem tam, kde jde o citaci dobových textů z doby 1939–1945, kdy bylo nařízeno psát slovo „Žid“ s velkým písmenem, respektujeme pravopis originálu.

Řada archivních materiálů, na které je v textu odkazováno, pochází z Archivu Ústavu T. G. Masaryka, který je nyní (2011) uložen v budově Archivu Akademie věd ČR (A AV ČR) v Praze. V původním textu mé práce, stejně jako u bratislavského vydání, jsou odkazy na čísla krabic, jak byly tyto očíslovány na počátku devadesátých let. Tehdejší systém třídil archiválie podle zemí či území, kterých se týkaly, a v rámci každé skupiny byly krabice číslovány vždy od jedničky. Současné uspořádání dělí někdejší Masarykův archiv do několika fondů, z nichž pro potřeby této práce byly využity zejména fondy „republika“ (TGM-R) a „literární“ (TGM-L). Archivní krabice

¹ Kamenec, I.: *Syntéza o dejinách česko-slovenských vzťahov v 20. storočí a jej problémy*. In: Česko-slovenská historická ročenka (ČSČH), 1998, s. 229–231.

jsou v rámci každého nového fondu číslovány průběžně, takže někdejší krabice označené jako „Slovensko“ s čísly 1–4 mají nyní čísla 396–399. Podobně i Benešův archiv byl rozdělen do několika fondů podle časových období označených římskými číslicemi: f. EB/I (dříve f. BA) zahrnuje období první republiky, f. EB/II (dříve f. 40 – válka) druhou světovou válku a f. EB/III (dříve f. BA-P) období poválečné. Někdejší krabice týkající se Slovenska v období první republiky označené čísly 1–3 mají nyní čísla 67–69 a krabice z období poválečného mají nyní čísla 58–60. Odkazy na archiválii jsou v textu číslovány podle současného uspořádání, přičemž u f. EB/II (dříve f. 40) uvádíme jak dnešní, tak staré číslo krabice. Je třeba mít na paměti, že uspořádání archivu není ještě definitivní a tak čísla krabic se mohou v budoucnosti znovu měnit. Za pomoc při dohledání současných čísel kartónů a názvů fondů děkuji touto cestou pracovníkovi archivu Janu Bílkovi.

U starších knih nelze často zjistit vydavatele. Autoři často vydávali práce vlastním nákladem, ale nechtěli, aby tento fakt byl zdůrazněn, anebo šlo o publikace, kterým hrozilo zabavení, a proto úmyslně nebyl vydavatel uveden. Proto uvádím nakladatelství jen v těch případech, kdy je nepochybně známé.

Mé poděkování patří především recenzentům této knihy, totiž prof. PhDr. Robertovi Kvačkovi, CSc. z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze a PhDr. Dušanovi Kováčovi, DrSc. z Historického ústavu SAV v Bratislavě. Jejich cenné připomínky byly zapracovány do textu. Znovu bych chtěl poděkovat i těm, kteří se podíleli radou či připomínkami už na původním vydání, kde jsou jejich jména uvedena v předmluvě.¹ Vedle už zmíněného Roberta Kvačka a Dušana Kováče jsou to zejména: moje manželka PhDr. Magdaléna Rychlíková z Národního muzea, tehdejší ředitel Masarykova ústavu AV ČR doc. PhDr. Jaroslav Opat, DrSc., mí tehdejší spolupracovníci v Masarykově ústavu PhDr. Stanislav Polák, CSc., PhDr. Dagmara Hájková, PhD., doc. Eva Broklová, DrSc., někdejší archivář PhDr. Jaroslav Soukup, CSc.; dále pak doc. PhDr. Zdeněk Urban, CSc., oba z Filozofické fakulty UK, prof. PhDr. Jaroslav Valenta, DrSc. a doc. PhDr. Martin Kučera, CSc., oba tehdy pracující v Historickém ústavu AV ČR a dále slovenští kolegové – PhDr. Valerián Bystrický, DrSc. z Historického ústavu SAV a PhDr. Jozef Jablonický, DrSc., tehdejší ředitel Politologického ústavu (nyní Ústav politických věd) SAV. Ze zahraničních historiků se o zdar práce přičinili především prof. Thomas D. Marzik z Univerzity sv. Josefa ve Filadelfii a Dr. Jelena Pavlovna Serapionova z Ústavu slavistiky (Institut slavjanovedenija) Ruské akademie věd v Moskvě. Někteří z nich již dnes bohužel nejsou mezi námi: od doby prvního vydání zemřeli Zdeněk Urban, Jaroslav Valenta a Thomas D. Marzik. Při přípravě nového vydání patří můj dík především pracovníkům nakladatelství Vyšehrad.

¹ Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Academic electronic Press (AEP), Bratislava 1997, s. 9, týž *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1945–1992*. AEP, Bratislava 1998, s. 8.

OBEČNÁ CHARAKTERISTIKA VÝVOJE PO R. 1948

Období komunistické diktatury v Československu, zahrnující roky 1948–1989, je z hlediska lidského života poměrně dlouhé. Charakterizovat postoj českého a slovenského obyvatelstva ke komunistickému režimu v uvedeném období zřejmě jednoznačně vůbec nelze a každý podobný pokus musí mít nutně charakter určitého stupně ideologizace. Odmítnout je především nutno dnes často propagovaný názor, že český a slovenský národ jako celek hned od počátku komunismus zavrhoval, případně na Slovensku dost rozšířený názor, že komunismus měl oporu jen v českých zemích, zatímco Slováci jej vždy odmítali. Podobná tvrzení jsou jen zbožným přáním některých dnešních publicistů a politických činitelů. Mizivá podpora, které se ze strany obyvatel dostalo ilegálním skupinám jak v českých zemích, tak na Slovensku, není vysvětlitelná jen zesíleným policejním terorem, ale souvisí nepochybně i s postoji obyvatelstva. Dnes se již nedá říci, jaká část českého a slovenského obyvatelstva na počátku režim podporovala: jisté je jen tolik, že i když to nikdy nebyla většina, v r. 1948 to rozhodně nebyla ani zanedbatelná část. V prvním období si poměrně široké masy Čechů i Slováků mohly slibovat od nového režimu minimálně zvýšení životní úrovně a společenský vzestup. Podpora komunismu, demonstrována ve volbách r. 1946, se ostatně ani nemohla ztratit za necelé dva roky. Ani tábor odpůrců režimu ovšem rozhodně nebyl zanedbatelný, a proto neobstojí ani tvrzení komunistických historiků o podpoře „naprosté části obyvatelstva“ poúnorovému režimu. Početné střední vrstvy, zejména drobní podnikatelé, živnostníci, malí a střední rolníci, kterým nový režim zabral výrobní prostředky a často i další soukromý majetek, již sami o sobě vytvářeli základnu pro opozici. Existence ilegálních skupin, byť byla jejich síla Státní bezpečností uměle zveličována, stávky a dělnické nepokoje při měnové reformě r. 1953, a zejména pak masová emigrace na Západ, mají svou nezpochybnitelnou vypovídací hodnotu.

Pokud jde o odpůrce režimu, je nutno říci, že zde existoval rozdíl mezi situací v českých zemích a na Slovensku, stejně jako i mezi českou a slovenskou emigrací na Západě. Jestliže v českých zemích antikomunisté zcela akceptovali existenci Československa a z hlediska státoprávního stáli tedy na stejných pozicích jako vládnoucí komunistické elity, pak na Slovensku tomu tak nebylo. Antikomunisté zde byli rozděleni ještě podle svého vztahu k myšlence Československa, přičemž právě nejagresivnější složky odporu, sdružené na domácí půdě v ilegální „Bielej légii“, společný stát odmítaly. Pravda, rovněž mezi stoupenci komunismu by bylo možno vystopovat do určité míry obdobné rozdělení: zatímco čeští komunisté akceptovali existující model

česko-slovenského uspořádání bez výhrad, slovenští byli rozděleni na centralisty, ztotožňující se s uspořádáním, a na národně orientované, počítající alespoň perspektivně s jeho korekturami. Československo nicméně ani oni neodmítali. Obecně tedy možno říci, že zatímco českou společnost rozděloval jen vztah ke komunismu, nikoliv však vztah k československému státu, resp. k jeho podobě, pak slovenskou společnost rozdělovalo obojí. Vyplynulo z toho mimo jiné i to, že do budoucna bylo velmi těžké spojit do jednoho proudu jak všechny slovenské odpůrce režimu, tak zejména jeho všechny *české a slovenské* odpůrce.

Stabilizace dvou antagonistických bloků v padesátých letech, a zejména potlačení protikomunistického povstání v Maďarsku v r. 1956, na jehož podporu odmítl Západ cokoliv učinit, ukázaly odpůrcům režimu, že svržení komunismu není na pořadu dne. Rovněž nezanedbatelná část původních stoupenců režimu po masivních čistkách počátkem padesátých let, měnové reformě a událostech v r. 1956 značně ochladla. Z obou táborů tak postupně začala vznikat jakási „šedá zóna“ lidí, kteří komunistický režim prostě akceptovali jako realitu, kterou snad bude možno cestou postupných malých kroků poněkud modifikovat. Tyto iluze o možnosti reformy se definitivně rozplynuly v okamžiku, kdy začaly zdánlivě přinášet své ovoce – totiž v r. 1968. Okupace Československa vojsky Varšavské smlouvy a následující dvacetiletá „normalizace“ (1969–1989) posílila „šedou zónu“ a víceméně pasivní akceptaci komunismu jako nutného nezměnitelného zla. Na rozdíl od padesátých let Husákovo vedení ani nic víc od obyvatelstva nežádalo. Za čtyřicet let komunismu vyrostly dvě generace Čechů a Slováků, kteří si už zpravidla ani jiný systém nedovedli představit. Naproti tomu skrytý česko-slovenský antagonismus, či spíše pocit, že tento vztah není takový, jaký by měl být, byl v té či oné formě přítomen po celou dobu a lidé, zejména pak na Slovensku, jej vždy vnímali. Protože komunismus byl jako systém obyvatelstvem v zásadě akceptován, znamenalo to, že utváření česko-slovenského poměru a jeho případné změny se musely do tohoto systému vtěsnat. Iniciativa ke změně přitom vždy vycházela ze slovenské strany.

PŘEVRAZ 25. ÚNORA A SLOVENSKO

Převzetí moci komunisty v únoru 1948 bylo již v historické literatuře mnohokrát zpracováno: 10. února 1948 přijala vláda návrh ministra V. Majera o měsíčním přídatku 800 Kčs pro veřejné zaměstnance. Návrh označili komunisté za neúnosný pro státní pokladnu a předseda ÚRO Antonín Zápotocký se rozhodl svolat do Prahy sjezd závodních rad. Ten byl 12. února svolán na 22. únor. 11. února se komunisté, poté co zemědělský výbor sněmovny neschválil jejich návrh zákona o nové zemědělské reformě, omezující vlastnictví půdy na 50 ha a vyvlastňující veškerou půdu těch, kteří na půdě nepracovali, rozhodli svolat sjezd rolnických komisí. Konečně 13. února ve vládě obvinili národně socialističtí ministři ministra vnitra Noska, že provádí bez vědomí vlády personální změny v bezpečnostním aparátu s úmyslem obsadit rozhodující místa v Praze komunistickými policejními důstojníky. Bylo zřejmé, že všechny tyto akce mají za cíl jednak prosadit v ekonomické oblasti další znárodnění a oslabení velkých sedláků, což by ohrozilo samotnou podstatu kapitalismu, jednak zmocnit se policie a armády a zavést postupně komunistickou diktaturu. Národně-socialističtí,

lidovečtí a demokratičtí ministři se rozhodli trvat na odvolání personálních změn v policii a v případě, že by jim nebylo vyhověno, podat demisi. Čtyři ministři za DS (Mikuláš Franek, Štefan Kočvara, Ján Lichner a Ivan Pietor) se tak rozhodli i přesto, že předsednictvo strany se poměrem hlasů 7 : 3 vyslovilo proti demisi. Nekomunističtí politici věřili, že buď Gottwald nebude moci bez podpory jejich stran sestavit novou vládu a potom za setrvání v kabinetu budou žádat politické koncese, nebo vláda padne jako celek a budou vypsané předčasné volby, ve kterých komunisté utrpí porážku. 20. února 1948 pak ministři tří uvedených stran skutečně podali demisi.¹ Gottwald nicméně prohlásil, že vláda zůstává ve funkci, protože z 26 ministrů jich podalo demisi jen 12: formálně bezpartijní ministr obrany gen. Ludvík Svoboda a ministr zahraničí Jan Masaryk zůstali ve funkcích. Komunisté se pak zaměřili na vyvolávání nátlakových akcí, které měly donutit prezidenta Beneše, aby demisi přijal a vládu doplnil z levicových politiků stran Národní fronty, ochotných spolupracovat s komunisty. Sjezd závodních rad zároveň 22. února vyhlásil na 24. únor generální stávkou a vystoupil s požadavkem znárodnění podniků nad 50 zaměstnanců. Ačkoliv 25. února podali demisi také sociálnědemokratičtí ministři Tymeš a Majer a vláda tedy měla odejít jako celek, nestalo se tak. 25. února Beneš kapituloval. V nové vládě tzv. obrozené Národní fronty sice formálně zůstaly zastoupeny stejné politické strany jako dříve, avšak ve skutečnosti šlo o zbytky původních stran „očištěné“ od „reakce“ a plně spolupracující s KSČ. Slovensko bylo v čtyřiaadvacetičlenném kabinetu zastoupeno pěti členy, z nichž tři zastupovali KSS (místopředseda vlády Viliam Široký, ministr zemědělství Július Ďuriš a státní tajemník v MZV Vladimír Clementis, který se po smrti Jana Masaryka 10. března stal ministrem zahraničí), jeden Stranu slobody (ministr unifikací Vavro Šrobár) a jeden opoziční skupinu v DS (státní tajemník v ministerstvu obrany Ján Ševčík).²

V souvislosti s únorovým převratem je však vhodné povšimnout si vývoje na Slovensku, který částečně zůstává v pozadí zájmu badatelů. Jde zde především o vývoj v Demokratické straně. Na počátku r. 1948 se zdálo, že DS se znovu upevnila. Ze strany byl vyloučen bratislavský primátor Jozef Kyselý, který se po tajné dohodě s KSS pokusil založit novou katolickou stranu a oslabit tak DS. Ve dnech 24.–25. ledna 1948 se v Bratislavě konal druhý sjezd DS, který Kyselého vyloučení potvrdil. Do únorové krize tak DS vstupovala jednotná. Předsednictvo nejprve nesouhlasilo s podáním demise svých ministrů v ústřední vládě, kterou ministr Štefan Kočvara zástupcům národních socialistů a lidovců už 19. února přislíbil. Ministři za DS podali demisi „na vlastní riziko“. Ale po podání demise předsednictvo 21. února změnilo stanovisko a postup svých ministrů schválilo.³

V historické literatuře je již od r. 1948 přetřásána otázka, zda podání demise nekomunistických ministrů bylo rozumným krokem, a zejména zda prezident Beneš mohl odmítnout přijetí demise ministrů za národněsocialistickou, lidovou a demokratickou stranu. Již mezi poúnorovou emigrací se objevily spory, a dokonce obvinění na adresu prezidenta Beneše v této věci a podobné úvahy se objevují dodnes. Spor je do značné míry jen akademický, protože otázka moci byla tehdy již rozhodnuta a konkrétní vládní

¹ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*. Mladá fronta, Praha 1993, s. 157–161. Barnovský, M.: *Na ceste...*, s. 239.

² Barnovský, M.: *Na ceste...*, s. 245.

³ Syrný, M.: *Slovenská demokracia...*, s. 346.

krize posloužila jen jako vhodná záminka. Komunisté měli v únoru 1948 pod kontrolou policii i armádu, a nadto si v podobě lidových milicí vytvořili další paramilitární organizaci, podléhající pouze jim. Nátlakové skupiny v podobě tzv. akčních výborů Národní fronty, vzniklé na všech úrovních od obcí až po celoslovenskou a celostátní, odstranily odpůrce komunistů jako „nepřátele lidu“ z úřadů, takže žádná vláda nemající podporu komunistů neměla možnost svá rozhodnutí uvést do praxe. Jinak řečeno, kdyby nebylo záminky s odstoupením nekomunistických ministrů, jistě by se našla jiná a v krajním případě měli komunisté možnost provést převrat i s použitím síly. Vývoj na Slovensku v únorových dnech je přesvědčivým důkazem, že otázka formálního přijetí demise byla podřadná. Slovenský příklad ukazuje jasně, že v případě odmítnutí přijetí demise by komunisté stejně vytvořili novou vládu. Na Slovensku totiž na rozdíl od ústřední vlády pověřenci za DS demisi nepodali a Sbor pověřenců jako slovenská vláda měl tedy podle ústavních zvyklostí pokračovat ve své činnosti dále v původním složení. Nekomunističtí pověřenci, a zejména pověřenectvo vnitra vedené nestraníkem Mikulášem Ferjenčíkem, však velmi rychle ztratili reálnou moc. Stalo se tak na základě činnosti akčních výborů NF, které – podobně jako v českých zemích – byly formálně ustaveny jako výbory stran NF k očistě této organizace, avšak ve skutečnosti byly zcela pod vlivem komunistů. AV NF zahájily na Slovensku hlavní činnost na okresní úrovni s cílem paralyzovat správu a nahradit ve vedení ONV, případně v oblastech s maďarskou většinou OSK (okresní správní komise), dosavadní osoby spjaté s DS vlastními lidmi bezvýhradně oddanými KSS. V první řadě odstranily okresní akční výbory NF (OAV NF) z funkcí nekomunistické předsedy ONV, resp. OSK. Postup se opíral formálně o vyhlášku pověřenectva vnitra z r. 1945 o tvoření národních výborů.¹ Tam, kde OAV NF nahradily méně než polovinu členů rady, byl ONV pouze doplněn, v ostatních případech byl rozpuštěn a nahrazen Dočasnou okresní správní komisí (DOSK).² Na základě doporučení ONV, resp. DOSK, byly pak „rekonstruovány“, resp. rozpuštěny i MNV, a to i tam, kde to místní AV NF nepožadovaly. Okresní velitelství Národní bezpečnosti odmítla na příkaz Husáka poslušnost jak pověřenci Ferjenčíkovi, tak všem ONV a MNV, které doposud nebyly rekonstruovány na základě požadavků AV NF. Tak se stalo, že nejpozději od 26. února 1948 nemělo pověřenectvo vnitra vedené Ferjenčíkem žádnou možnost provádět výkon svých nařízení.

Pověřenec Ferjenčík sice ještě 24. února 1948 vydal pokyn předsedům ONV, aby vytrvali na místě a neustupovali tlakům OAV NF, avšak když zjistil, že ho již neposlouchá policie, která začala přijímat rozkazy výhradně od Husáka, pochopil bezvýchodnost situace. 26. února 1948 vydal proto nový pokyn, aby tam, kde při snaze o převzetí ONV akčním výborem NF hrozí nebezpečí použití násilí, předsedové ONV ustoupili a svůj úřad vydali.³ Gustáv Husák jako předseda Sboru pověřenců měl moc natolik pevně v rukou, že se nepotřeboval vázat formálními ohledy. Svým kolegům-pověřencům z DS již 21. února oznámil, že demisi ministrů z DS z ústřední vlády pokládá rovněž za demisi DS ze Sboru pověřenců. Když s tím pověřenci nesouhlasili, nechal Husák obsadit jejich úřady policií, která jednoduše odmítla pověřence za DS vpustit

¹ Úradný vestník (úr. v.), č. 298/45 úr. v., č. 315/45 úr. v., 363/45 úr. v., č. 364/45 úr. v.

² SNA, f. PV-obež., k. 12, obežník 1762/1-II/1-1948.

³ ŠA Bratislava, pob. Skalica, f. ONV, č. 137/1948 prez.

do budovy. 26. února 1948 abdikoval pod nátlakem Jozef Lettrich z funkce předsedy SNR a byl nahrazen Karolem Šmidkem,¹ akční výbory, ustavené i ve vedení nekomunistických stran a na pověřenectvech, odstranily pak na základě oběžníku ministerstva vnitra nejen nepohodlné úředníky, ale i vedení DS a ostatních dvou malých stran.

Uvedený postup sice vymyslel Husák, pro všechny případy ale o něm předem informoval Gottwalda. Ten s ním vyslovil souhlas. Husák o tom sám řekl později toto: „Považoval som za nelogické, aby zástupcovia Demokratickej strany sedeli v slovenskom vládnom orgáne, keď ich ministri v pražskej vláde podali demisiu. Rozhodol som sa odvolať ich z funkcií. Zavolať som Gottwaldovi, informoval som ho o mojom zámere a on mi povedal: Tak prečo ich tam držíš? Zákony a ústavu som v tomto prípade nemohol aplikovať, volil som teda politické riešenie. Keď s ním odmietli súhlasiť, musel som ich odvolať.“² Husák ve svých pamětech tedy veřejně zopakoval to, co v zásadě – byť jinými slovy – vyslovil již v únoru 1948, totiž na 1. zasedání nového (devátého) Sboru pověřenců, snad až na to, že v r. 1991 otevřeně přiznal, že šlo o protiústavní postup. V roce 1948 řekl Husák toto: „Reakčné vedenie bývalej DS sa solidarizovalo s reakčníkmi v českej národnosocialistickej a lidovej strane a spolu s nimi členovia vlády za DS podali demisiu dňa 20. februára t. r. (...) Oznamil som preto členom Zboru povereníkov za DS listom zo dňa 21. februára t. r., že považujem ich účasť v Zbore povereníkov ako slovenskom vládnom a výkonnom orgáne za nezlučiteľnú s opozíciou voči vláde československej. (...) Aby bol normálny chod štátnej správy, najmä zásobovanie ľudu, zabezpečený a aby bola zamedzená rozvratná činnosť zástupcov DS, urobil som dočasné opatrenie, podľa ktorého 23. februára t. r. povereníci L. Novomeský, Dr. Šoltés, K. Bezek, Dr. Púll a ja prevzali sme vedenie a spravovanie rezortov, predtým vedených príslušníkmi DS.“³ Skutečně, 27. února Husák podal návrh předsednictvu SNR na rekonstrukci Sboru pověřenců, a to již 28. února odvolalo pověřence z DS ze svých funkcí se zpětnou platností od 23. února a zároveň přijalo demisi M. Ferjenčíka a Andreje Buzy. 2. března složili noví pověřenci předběžný slib, 5. března vláda složení Sboru pověřenců schválila a 6. března předsednictvo SNR jmenovalo osm nových pověřenců. 8. března pak Sbor pověřenců vzal Husákovu postup formálně na vědomí, čímž byla záležitost z právního hlediska uzavřena.⁴

Určitý rozdíl se v únorových dnech projevil při řešení otázky parlamentu a SNR. Rozpadem socialistického bloku na podzim 1947 ztratili komunisté v ÚNS většinu a odchodem národně socialistických, lidoveckých, demokratických a v poslední chvíli dokonce i sociálnědemokratických ministrů z vlády by za normálních okolností nová Gottwaldova vláda nemohla získat v parlamentu důvěru. Platná ústava z r. 1920 ovšem formálně nevyžadovala, aby parlament hlasoval o důvěře nově ustavené vlády, což dávalo možnost, za první republiky poměrně často využívanou, fungování tzv. úřednických vlád. Tato varianta ovšem komunistům nevyhovovala, protože hrozilo, že takováto vláda by nemohla v parlamentu prosadit žádné zákony. V prvních dnech po převratu byla situace značně nepřehledná: někteří poslanci se vzdali mandátů, část byla akčním výborem vyloučena z výborů, avšak mandát neztratila. Zbavit poslance

¹ SNA, f. Úrad předsednictva SNR (ÚPSNR), i. č. 96, k. 89, předseda SNR Šmidke, sign. Š-4, korespondencia.

² Plevza, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Tatrapress, Bratislava 1991, s. 58–59.

³ AÚTGM, f. EB/III, i. č. 261, k. 58, sig. P 58–IX. Zbor povereníkov. Uznesenia z 1. zasadnutia IX. Zboru povereníkov konaného dňa 8. marca 1948, č. 62/1948-dôv. Vystoupení G. Husáka viz příloha č. 1.

⁴ AÚTGM, f. EB/III, i. č. 261, k. 58, sig. P 58–IX. Zbor povereníkov.

mandátu se komunisté neodvážili, zřejmě z obavy, že by tím utrpěla formální legalita celého převratu. KSČ se proto zaměřila na vytvoření nové vládní většiny, tj. k získání části poslanců zvolených za nekomunistické strany. Obavy komunistů se rychle k jejich vlastnímu překvapení ukázaly jako zbytečné: při hlasování o novém vládním programu Gottwaldovy vlády 11. března hlasovalo 230 přítomných poslanců parlamentu pro program, přičemž 124 hlasů pocházelo od nekomunistických stran.¹ Pro program hlasovali i „vyakčnění“ poslanci, s jejichž podporou komunisté vůbec nepočítali. Jiná situace byla naproti tomu na Slovensku. Protože SNR nebyla v r. 1946 volena, ale jmenována na základě dohody stran Národní fronty, nepohodlné členy SNR jednoduše AV NF, resp. vlastní strany, které je delegovaly, 12. března odvolaly.² Tímto způsobem bylo ze sta členů SNR odvoláno nebo se vzdalo mandátu třicet. Zbytek byl ochoten spolupracovat s KSS, která měla v SNR 31 poslanců. Ze SNR byl odvolán i někdejší partyzánský velitel Viliam Žingor, který se rozešel s komunisty ovládaným Svazem partyzánů. Později byl v zinscenovaném procesu odsouzen k smrti a popraven. 23. března 1948 vyjádřilo 64 poslanců podporu novému IX. Sboru pověřenců.³

Z hlediska vývoje česko-slovenských vztahů je ovšem třeba zamyslet se nad postojem Gottwalda a vedení KSČ v Praze. Z Husákových pamětí vyplývá, že Gottwald jeho postup schvaloval, avšak ve skutečnosti vztah nebyl tak idylický. V padesátých letech, v rámci obvinění z tzv. buržoazního nacionalismu, byl Husák mimo jiné obviněn z toho, že se v únorových dnech nechtěl podříditi směrnicím, jež mu dávalo pražské vedení a které do Bratislavy přivezl komunistický ministr zemědělství Július Ďuriš. Z výpovědi Husáka před tzv. barnabitskou komisí, která v r. 1963 obvinění proti Husákovi přešetřovala, však vyplývá, že smyslem Ďurišovy mise byla ve skutečnosti Husákova kontrola a směrnice byly pouze záminkou, protože pokyny dostal Husák již dříve přímo od Gottwalda dálnopisem. Ďuriš si stěžoval, že jej po příjezdu do Bratislavy nepřišel Husák ani přivítat a zcela ho ignoroval. Husák před komisí vypověděl, že se odmítl Ďurišovi podříditi, protože jej nepovažoval za svého nadřízeného ani po stranické ani po státní linii a nepokládal za nutné jít jej uvítat, protože přicestoval jako soukromá osoba. Husák se před komisí vyjádřil takto: „Cisárom nebol, kráľom tiež nie, tak prečo by som ho mal ísť vítať?“⁴ Nebylo žádným tajemstvím, že mezi Ďurišem a Husákem panovaly silné osobní averze. Husák se zřejmě oprávněně domníval, že jej Ďuriš v Praze soustavně denuncuje u Širokého a Gottwalda jako nebezpečného slovenského nacionalistu. Ze záznamu barnabitské komise dále vyplývá, že nedůvěra k Husákovi a jeho národnímu křídlu existovala již v únorových dnech a že se tehdy pražské vedení obávalo, aby Husák nevyužil svého samostatného postupu v únorové krizi k samostatnějšímu postavení KSS a Slovenska vůbec.

Po únorovém převratu byli propuštěni nespolehliví úředníci na dovolenou s čekatel-ným. Nekomunistické strany byly rovněž „očištěny“. Nejsilnější Demokratická strana byla přejmenována na Stranu slovenské obrody (SSO) a ztratila jakýkoliv význam.

¹ Kaplan, K.: *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu*. Praha 1966, s. 32 násl. Srv. též Stenografický protokol o 95. schůzi ÚNS dne 11. 3. 1948, k dispozici na www.psp.cz, digitální repozitář.

² Stenografický zápis o 14. zasadnutí pléna SNR dňa 12. 3. 1948, k dispozici na www.psp.cz, digitální repozitář.

³ Barnovský, M.: *Na ceste...*, s. 246, srv. Stenografický zápis o 16. zasadnutí plána SNR dňa 23. 3. 1948. k dispozici na www.psp.cz, digitální repozitář.

⁴ NA ČR, f. ÚV KSČ, 03/10 – Barnabitská komise, sv. 2, a. j. 25, pohovor s G. Husákem 19. 11. 1963, s. 79–81.

Ze dvou menších stran byla formálně zachována existence pouze Straně slobody: protože slovenští sociální demokraté se již na brněnském sjezdu na podzim 1947 sloučili s ČSSD, byli 27. června 1948 na slučovacím shromáždění KSČ a ČSSD „sjednoceni“ jako celá tato strana s KSČ.

ÚSTAVA 9. KVĚTNA

Už před únorem vypracovali komunističtí experti dvě varianty postavení Slovenska v ČSR – užší a širší. V poúnorových podmínkách širší varianta ztratila smysl, protože KSČ potřebovala moc maximálně centralizovat ve svých rukou. Gottwaldovo vedení KSČ se rozhodlo prosadit do ústavy variantu užší. Hned po únoru došlo ke vzniku dalších celostátních organizací, jako byl „Československý rozhlas“, „Československý státní film“ či „Československé lázně“, a k rušení zvláštních organizací pro české země a Slovensko, což jasně ukazovalo, jakým směrem půjde další vývoj. Konečný návrh nové ústavy v zásadě jen sankcionoval státoprávní stav, jenž nastal po třetí pražské dohodě a který ovšem tehdy pražské vedení KSČ před svými slovenskými soudruhy vydávalo jen za dočasný. Nyní se měl tedy definitivně stát trvalým, přičemž v některých otázkách šel dokonce ještě dále než třetí pražská dohoda.

Je pravděpodobné, že slovenští národně orientovaní komunisté v čele s Gustávem Husákem s uvedeným postupem nesouhlasili, nicméně oficiálně neprotestovali. KSS se disciplinovaně podřídila KSČ. To se projevilo již na druhém zasedání IX. Sboru pověřenců 15. března 1948, kde měla být projednána otázka „očisty veřejného života“, tj. legalizace čistek prováděných akčními výbory NF. KSS předpokládala, že – mimo jiné s ohledem na jiný průběh únorového převratu na Slovensku – provede legalizaci čistek sama. Východiskem se měly stát předpisy použité už v roce 1945 na očistu od osob příliš zkompromitovaných angažovaností s ľudáckým režimem. Kvůli legalizaci očisty byla připravena novela nařízení SNR č. 99/1945 Zb. n. SNR. Po zprávě pověřence vnitra o tom, že ve věci očisty se připravuje celostátní norma, bylo nicméně od vydání samostatné úpravy upuštěno a celá věc odložena.¹ K věci se Sbor pověřenců vrátil na 4. zasedání 2. dubna 1948 a uložil pověřenci vnitra vyjádřit se k potřebě novely nar. 99/1945 Zb. n. SNR. Totéž se opakovalo na 5. zasedání 10. dubna a pak na 6. zasedání 16. dubna. Tehdy se už jasně rýsovaly další centralizační tendence. Na 7. zasedání 23. dubna pak Sbor pověřenců přijal pouze interní směrnici vycházející z návrhu pověřence vnitra.² „Očista“ se pak realizovala podle směrnic ministerstva vnitra, které pověřenectvo vnitra rozeslalo podřízeným úřadům. Veškerá opatření akčních výborů byla rovněž v celostátním měřítku dodatečně legalizována zákonem č. 213/1948 Sb. Předsednictvo SNR také odvolalo až na jeden všechny návrhy samostatných právních norem, které vláda zamítla a o jejichž osudu měla ve smyslu třetí pražské dohody rozhodnout rozhodčí komise.

Přes více než vstřícný postoj slovenských národně orientovaných komunistů přetrvávaly v Praze obavy z možných komplikací, protože podle ústavního zákona

¹ AÚTGM, f. EB/III, i. č. 261, k. 58, sig P 58, protokoly ze zasedání SP, 2. zasedání 15. 3. 1948, zápis Úřadu předsednictva Zboru poverenikov čís. 87/1948 dôv., č. intim. 6.063/48-prez.

² Tamtéž, návrh pověřence vnitra č. 80/63-b/48-sekr.

č. 65/1946 Sb. o Ústavodárném národním shromáždění nebylo možné přijmout ústavu bez souhlasu ústavní (třipětinové) většiny poslanců zvolených na Slovensku. 30. března 1948 předsednictvo ÚV KSČ rozhodlo o novelizaci ústavního zákona o ÚNS, kterou by byl pro zbytek volebního období zrušen zákaz majorizace. Oficiálně byl tento postup odůvodněn tím, že v nových podmínkách, kdy již je vláda v rukou „dělnické třídy“, se zákaz majorizace stal zbytečným.¹ Stranická disciplína přiměla slovenské komunisty podpořit i tento návrh, ačkoliv souhlasem s ním se sami vyřazovali z možnosti jakkoliv ovlivnit obsah ústavy. 16. dubna 1948 byl příslušný zákon schválen Ústavodárným národním shromážděním a 24. dubna otištěn pod č. 74/1948 ve Sbírce zákonů, čímž vešel v platnost. Tím se i formálně otevřela cesta ke schválení centralistické ústavy.

Formálně i po únoru pokračovalo jednání o postavení Slovenska na půdě ústavního výboru a měl se k němu vyjádřit i Sbor pověřenců. V této době pro KSS tedy ještě existoval jistý prostor k manévrování, avšak ten na půdě SP nebyl využit. Pověřenci pod Husákovým vedením jednali o návrhu ústavy na svém 7. zasedání 23. dubna. Sbor pověřenců schválil návrh bez jakýchkoliv připomínek a konstatoval, že „rovnoprávnost slovenského a českého národa otvírá cestu najužší přátelské spolupráci oboch národů v našem společném státě“. Dále se v usnesení v rozporu se skutečností praví toto: „Nová ústava splňuje tiež sľub košického vládneho programu a zaisťuje nám národne orgány, Slovenskú národnú radu a Zbor povereníkov, ktoré spolu s vládou majú napomáhať k vyrovnaníu životnej úrovne a veľkej výstavbe Slovenska.“ Sbor pověřenců vyjádřil návrhu ústavy plnou podporu a „uložil všem svým členům, aby venovali v rámci své působnosti zvýšenou pozornost výchově slovenského obyvatelstva k československé štátnosti a likvidácii ideologických pozostatkov minulých režimov“.²

Konečné rozhodnutí bylo formálně v rukách ústavního výboru ÚNS, ale protože ten byl po 25. únoru 1948 zcela v rukou KSČ, závisela konečná úprava česko-slovenského vztahu na dohodě českých a slovenských komunistů, či přesněji na dohodě předsednictev ÚV KSČ a ÚV KSS. Pro vedení KSČ však již PÚV KSS dávno nebylo partnerem. Celá záležitost byla řešena jako jeden z bodů programu zasedání PÚV KSČ 3. května 1948, přičemž nešlo vlastně o jednání s PÚV KSS, ale jen o posouzení jeho připomínek k již hotovému textu. Za slovenskou stranu se zúčastnili Clementis, Šoltész a Holdoš, slovenští centralisté, Široký a Ďuriš, se jednání nezúčastnili. Clementis, Šoltész a Holdoš podali několik návrhů na rozšíření pravomocí SNR, o kterých referoval za ústavní výbor V. Procházka: „Dnes jsme dostali dopoledne formálně některé body, které si přejí slovenští soudruzi změnit v návrhu nové ústavy. (...) Jde jim o péči o vědu, taneční umění, péči o tisk a zpravodajství navíc, než je v původním návrhu. Potom žádají podrobnější úpravu v rámci péče o obecné, střední, odborné a vysoké školy. Za třetí je navíc zařazení cestovního ruchu.“³

Ze slovenských návrhů prošlo jen posílení kompetencí v oblasti obecného, středního a odborného školství „v rámci zákonů“. To v praxi znamenalo jednotnou školu na celém území státu, protože ta byla mezitím již zavedena zákonem č. 95/ 1948 Sb. z 21. dubna, který měl vstoupit v platnost k začátku nového školního roku, tedy k 1. září

¹ NA ČR, f. ÚV KSČ, 100/1, zasedání PÚV 30. 3. 1948.

² AÚTGM, f. EB/III, i. č. 261, k. 58, sig. P 58, protokoly ze zasedání SP, 7. zasedání, s. 2, 3.

³ NA ČR, f. ÚV KSČ, 100/1, PÚV KSČ, zápis č. 20, schůze PÚV KSČ 3. 5. 1948.

1948. Návrhy na větší kompetence v oblasti vědy, školství, kultury, informací a zdravotnictví byly zamítnuty jako neslučitelné s jednotou státu. Diskuse se odvíjela takto:

Kopecký: Pokud jde o rozhlas. Nemůže to být na SNR, každý musí uznat, že rozhlas musí být řízen v celostátním měřítku. Samozřejmě že budeme respektovat práva Slováků. V žádném případě nemůžeme dopustit, aby rozhlas patřil Slovensku. Musíme důrazně na tom trvat, že rozhlas je jednotný. Jinak by to byl separatismus. Film je také státní podnik. Pokud jde o státní podniky, jsou to vždy podniky celostátní. Muselo by se to formulovat jako „filmové umění“, poněvadž pod pojmem film lze rozumět také filmové podnikání. Administrativně a organizačně je film celostátně jednotný. Navrhují rozhlas škrtnout a místo film dát formulaci „filmové umění“.

Bareš: Pokud jde o vědy, bude jak Slovenská akademie, tak Československá akademie.

Kopecký: Proti vysokým školám jsem každopádně, protože všude jsou vysoké školy celostátní.

Procházka: Již dříve jsme se se slovenskými soudruhy dohodli, že škrtneme slovo „slovenské“...

Kopecký: Ve věci zdravotnictví a tisku není možno slovenské soudruhy přesvědčit. Není myslitelné, aby byly v jednom státě 2 tiskové kanceláře. Teprve nyní jsou slovenští soudruzi ochotni zařadit Čas do ČTK ...

Gottwald: ZAS (= Zpravodajská agentúra Slovenska – pozn. J. R.) se musí zrušit. Jsme jediný stát na světě, kde jsou dvě úřední tiskové kanceláře. Navrhují, abychom zůstali při starém textu.

Požadavky na větší samostatnost Sboru pověřenců v personálních otázkách byly rovněž odmítnuty, stejně jako výhrady proti tomu, že vláda má mít právo zrušit nařízení Sboru pověřenců, což podle Holdoše „mělo své oprávnění před únorem, ale nyní se to nemá dávat do ústavy“. Antonín Zápotocký na to reagoval „vysvětlením“, že v nových podmínkách naopak vlastně žádné zvláštní postavení Slovenska není potřebné: „Musíte počítat s tím, jaká je situace nyní, že to máme v rukou u nás i na Slovensku.“ Jediným úspěchem Slováků bylo nakonec to, že PUV KSČ souhlasilo s tím, aby člen SNR byl označován jako poslanec.¹ Závěry předsednictva ÚV KSČ slovenští komunisté plně akceptovali a akceptoval je samozřejmě i ústavní výbor.

Schvalování ústavy 9. května 1948 (ústavní zákon č. 150/1948 Sb.) proběhlo manífestálně, v slavnostní atmosféře. Podobně jako při jednání o přípravě ústavy v předsednictvu ÚV KSČ, byly i nyní pro komunisty hlavními body ty paragrafy, které omezovaly soukromé vlastnictví a protežovaly vlastnictví státní. Ústava garantovala soukromé vlastnictví podniků do 50 zaměstnanců (§ 158) a výměru půdy do 50 ha (§ 159), avšak v praxi se tato ustanovení nedodržovala a soukromé vlastnictví výrobních prostředků bylo postupně likvidováno jako celek. Postavení Slovenska bylo pro komunisty (včetně slovenských) momentálně věcí druhořadou. Tuto otázku řešil pátý oddíl ústavy (§§ 93–112). Byl zvolen opačný přístup, než jaký předpokládal Košický vládní program: SNR mohla jednat jen o okruhu otázek, které jí byly taxativně vymezeny nebo na ni přeneseny (§ 96). Do taxativně vymezených oborů patřila péče o národní kulturu a školství, zdravotnictví a sociální péče, fondy a nadace na

¹ NA ČR, f. ÚV KSČ, 100/1, PUV KSČ, zápis č. 20, schůze PUV KSČ 3. 5. 1948. Viz též usnesení č. 0-29-6, bod 2 (příloha k zápisu).

Slovensku, organizace obcí a okresů, technické otázky spojené s výstavbou a zvelebováním půdy, rozvoj řemesel a maloobchodu, statistika a poručenské záležitosti. V těchto záležitostech, tedy v zásadě ve věcech nepolitického charakteru, mohla SNR vydávat vlastní normy, které byly dokonce nyní označovány jako zákony a nikoliv jen jako „nařízení“ jako dříve. Sbor pověřenců měl vykonávat zákony SNR a současně provádět i výkon celostátních právních norem na Slovensku, avšak v praxi poklesl na pouhý regionální orgán státní správy. Předsedu a členy Sboru pověřenců měla totiž nyní jmenovat a odvolávat nikoliv SNR, ale vláda (§ 114), které byl také SP odpovědný. Naproti tomu SNR Sbor odpovídal jen v otázkách své působnosti. Význam Sboru pověřenců byl navíc ještě snížen ustanovením, podle kterého mohl resortní ministr vykonávat moc na Slovensku s vědomím pověřence i přímo (§ 117). Celostátní zákonodárná moc příslušela jednokomorovému Národnímu shromáždění o třech stech poslancích volených na šest let, přičemž způsob jejich volby měl určit zvláštní volební zákon. Národní shromáždění volilo na dobu sedmi let prezidenta republiky. Ústava sice výslovně nedělila moc tradičním způsobem na zákonodárnou, výkonnou a soudní, ve skutečnosti však v podobě členění ústavy bylo toto dělení zachováno. V tomto smyslu výkonná moc náležela vládě.

Protože Národní shromáždění bylo jednokomorové a neplatil v něm zákaz majority, již i čistě teoreticky bylo vyloučeno, aby slovenští poslanci mohli sami prosadit jakékoliv své požadavky proti názoru české většiny. To se v čisté podobě ještě markantněji projevilo při nových „volbách“, které se konaly 30. května 1948, kdy z celkového počtu 300 poslanců připadlo na Slovensko podle nového volebního zákona jen 71.¹ Volby ve skutečnosti ovšem již stejně neměly význam. Voliči neměli z čeho volit: i když krátce po únoru ještě komunisté počítali s více kandidátkami z řad „očistěných“ stran NF, 5. dubna 1948 předsednictvo ÚV KSČ změnilo názor a rozhodlo o sestavení jednotné kandidátky.² Pro hlasovalo podle oficiálně zveřejněných údajů celých 89,2 % voličů.

UPEVNĚNÍ CENTRALISTICKÉHO REŽIMU

Ústavu 9. května odmítl prezident Beneš podepsat a na protest proti její faktické nedemokratičnosti 2. června 1948 abdikoval, což 7. června vzala vláda na vědomí. Na jeho místo byl 14. června Národním shromážděním zvolen Klement Gottwald, který o den později jmenoval novou vládu, jejímž předsedou se stal Antonín Zápotocký a jež přes veškeré personální změny a čistky (včetně nahrazení jejího předsedy Antonína Zápotockého Viliamem Širokým 21. března 1953) zůstala teoreticky ve funkci až do 12. prosince 1954. Tato vláda pak podle ustanovení květnové ústavy jmenovala 18. června nový Sbor pověřenců, v jehož čele stál opět Gustáv Husák.³

Z hlediska personálního složení byli Slováci, resp. konkrétněji slovenští komunisté v ústřední vládě poměrně výrazně zastoupeni. Protože 10. března 1948 zemřel náhle za nevyjasněných okolností ministr zahraničí Jan Masaryk, stal se 18. března jeho

¹ Úřední list II., 15. 5. 1948, srv. vyhl. MV č. 114/1948 ú. l. II. Srv. zák. č. 75/1948 Sb., § 2 a příloha k zákonu – Sbírka zákonů a nařízení Republiky československé, částka 30/1948, s. 778–780 (volební kraje).

² NA ČR, f. ÚV KSČ, 100/1, PÚV KSČ 3. 5. 1948, bod 2. programu.

³ AÚTGM, f. EB/III, i. č. 262, k. 59, sig. P 59.

nástupcem dosavadní státní tajemník MZV Vladimír Clementis, který si toto křeslo podržel i v nové vládě. Svou funkci si ponechal i dosavadní náměstek předsedy vlády za KSS Viliam Široký, který se po odstranění Vladimíra Clementise stal 14. března 1950 i ministrem zahraničí a po smrti Klementa Gottwalda a „zvolení“ Antonína Zápotockého prezidentem postoupil 21. března 1953 na místo premiéra. Z dalších významných resortů si slovenští komunisté ponechali ministerstvo zemědělství, v jehož čele stál i nadále Július Ďuriš (od 14. září 1953 byl ministrem financí), v roce 1950 obsadili ministerstvo spravedlnosti (ministr Štefan Rais) a kromě toho později získali i některé nově vytvořené ústřední úřady, jako např. v r. 1951 Státní úřad plánovací (ministr J. Púčik, který byl původně ministrem chemického průmyslu) a v lednu 1952 i významné ministerstvo národní bezpečnosti (ministr Karol Bacílek). Méně významné resorty byly přenechány dokonce i slovenským nekomunistickým „souputníkům“ v Národní frontě: Vavro Šrobár se stal za Stranu slobody ministrem pro sjednocení zákonů a Jozef Kyselý za Stranu slovenskej obrody, vzešlou z „očištěné“ Demokratické strany, ministrem stavebních hmot.

Centrum moci však již v té době bylo zcela jinde: veškerá moc se po únorovém převratu přenesla na vedení KSČ, tedy fakticky na předsednictvo ÚV, přičemž i zde postupně docházelo ještě k další koncentraci moci prostřednictvím jeho sekretariátu. Mimořádnou moc kromě toho postupně nabyly různé komise (církevní, bezpečnostní apod.) sloužící sice formálně jen jako pomocné orgány předsednictva, resp. ústředního výboru, avšak rozhodující ve skutečnosti samostatně. Ve všech těchto skutečných mocenských orgánech byli slovenští komunisté zastoupeni jen zcela nedostatečně, a to ještě osobami, které se vždy hlásily jednoznačně k centralistické politice. V jednadvacetiletém předsednictvu ÚV KSČ, zvoleném na IX. sjezdu KSČ (25.–29. 5. 1949), zasedali jen dva Slováci – Viliam Široký a Štefan Bašťovanský. V důsledku čistek v předsednictvu a následných kooptací se stal 6. 9. 1951 členem předsednictva ještě Karol Bacílek, jenž byl ovšem původem Čech. Bašťovanský byl v lednu 1952 z předsednictva odvolán a tak v tomto orgánu nakonec zůstal jen jediný Slovák – Viliam Široký. V politickém sekretariátu ÚV KSČ byli v letech 1951–1953 pouze Viliam Široký a Karol Bacílek a v komisi stranické kontroly (KSK), která byla jakousi vnitrostranickou tajnou politickou policií, byl v letech 1948–1951 pouze jeden Slovák – Ľudovít Benada (narozený v Mikulčicích na východní Moravě), stejně jako v bezpečnostní komisi ÚV KSČ (1949–1950), která fakticky rozhodovala o politických procesech (Štefan Rais).¹ Ale i kdyby zastoupení Slováků bylo mnohem větší, na politiku by to nemělo stejně žádný vliv. Politika v této době totiž již nebyla vytvářena v Praze, ale v Moskvě a Praha byla jen jednou z převodových pák její realizace, podobně jako jí na nižším stupni byla Bratislava. Samotný komunistický režim na Slovensku nelze pokládat za protislovenský, byť se z pohledu prostého slovenského občana tak mohl jevit.

Marxističtí historikové příštích desetiletí většinou pokládali Ústavu 9. května za významný krok v emancipaci slovenského národa, neboť – na rozdíl od ústavy z února 1920 – výslovně uznávala slovenský národ. I v této věci existoval ovšem během čtyřiceti let několikrát posun. Hodnotila-li se po r. 1948 ústava jednoznačně pozitivně, pak v r. 1968 naopak Jaroslav Barto napsal, že „Ústava 9. mája bola prejavom nedôvery

¹ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*, s. 393–394.

voči Slovensku“ a „objektívne bola vyjadrením vedúceho postavenia českého národa v republike.“¹ O dvacet let později v období tzv. normalizace v 6. svazku „Dějiny Slovenska“ vydaných Slovenskou akademií věd se naopak už opět píše, že ústava „skoncovala s buržoáznou teorií čechoslovakizmu a ústavnou formou zakotvila samobytnost slovenského národa a slovenské národní orgány ako reprezentantov tejto samobytnosti. Neriešila však do dôsledkov slovenskú otázku v štátoprávnej oblasti. Uzákoniла tzv. asymetrický systém štátoprávneho usporiadania.“² Ve skutečnosti žádné z těchto hodnocení neobstojí: samotné zakotvení existence slovenského národa při (byť formálně ještě nezakotvené) vedoucí úloze KSČ opírající se o marxismus-leninismus v národnostní otázce, tedy o podřízení národnostních hledisek hledisku třídnímu, nemělo žádný význam, podobně jako nemělo žádný význam ani zakotvení slovenských orgánů do ústavy. Mnohem důležitější bylo, že se nad pojem národa začala stavět kategorie *československého pracujícího lidu*, a tento fenomén měl (podobně jako *sovětský lid* v SSSR) zdůvodnit existenci společného státu pro Čechy a Slováky. Preambule ústavy 9. května začínala slovy: „My, lid československý, prohlašujeme, že jsme pevně rozhodnutí vybudovat svůj osvobozený stát jako lidovou demokracii, která nám zajistí pokojnou cestu k socialismu“. Idea *československého politického národa* byla tak nahrazena ideologickou konstrukcí o *československém pracujícím lidu*, v jehož rámci se Češi a Slováci vyvíjejí směrem k socialismu. Funkce byla z hlediska státoprávního stejná jako u myšlenky československého národa z r. 1920.

Protože politická moc přešla po únoru 1948 z parlamentu a vlády na ÚV KSČ, resp. na jeho předsednictvo a později jeho politický sekretariát, znamenala výše uvedená konstrukce i nutnost definitivního zlikvidování KSS jako samostatného subjektu. Vzorem byly poměry v SSSR a organizace Všesvazové komunistické strany (bolševiků), v jejímž rámci sice existovaly jakožto územní organizace komunistické strany jednotlivých republik, nikoliv však komunistická strana Ruské federace. Na tom se nic nezměnilo ani tehdy, když byla později VKS(b) přejmenována na Komunistickou stranu Sovětského svazu. Na základě zkušeností VKS(b) se proto 26. července 1948 užší předsednictvo³ ÚV KSČ usneslo takto:

Vychádzajúc zo zásady, že robotnícka trieda a pracujúci ľud Československa má mať jediné politické vedenie v podobe jednotnej celoštátnej KSČ, uznáva sa predsedníctvo ÚV KSČ:

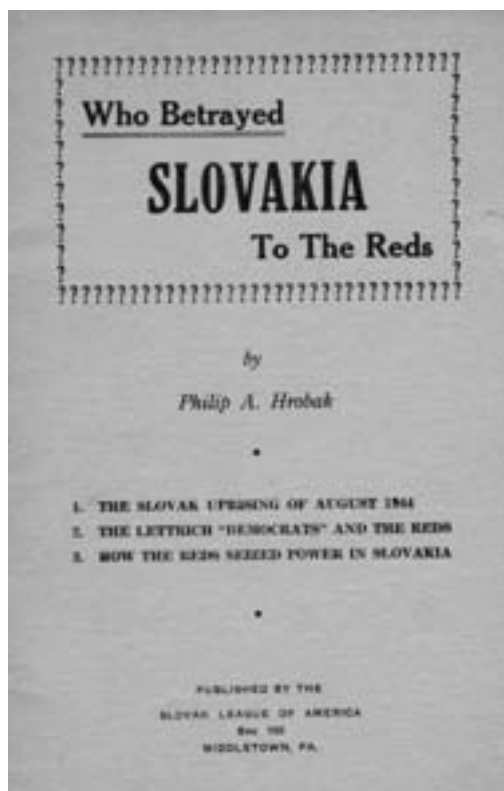
1. *Najbližšia schôdza ÚV KSS sa uznesie, že KSS prestáva jestvovať ako samostatná strana a stáva sa súčasťou KSČ,*
2. *Stranícka organizácia na Slovensku bude mať aj naďalej názov KSS,*
3. *ÚV KSS bude podriadený ÚV KSČ, bude sa riadiť jeho smernicami a prevádzať politiku KSČ na Slovensku.*⁴

¹ Barto, J.: *Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov...*, s. 228.

² *Dejiny Slovenska*, VI., SAV, Bratislava 1988, s. 195.

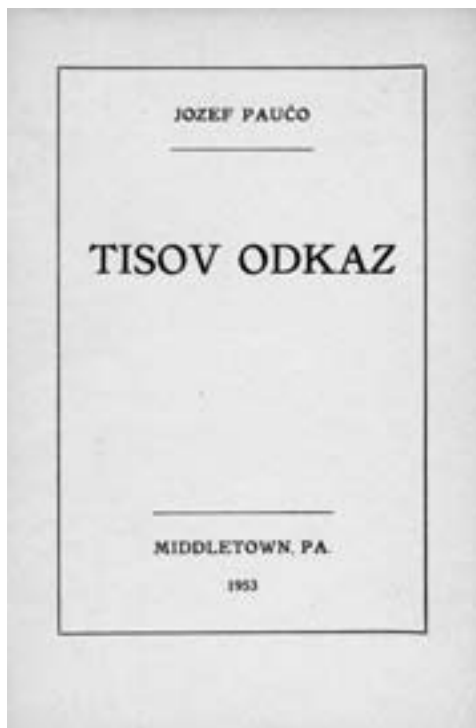
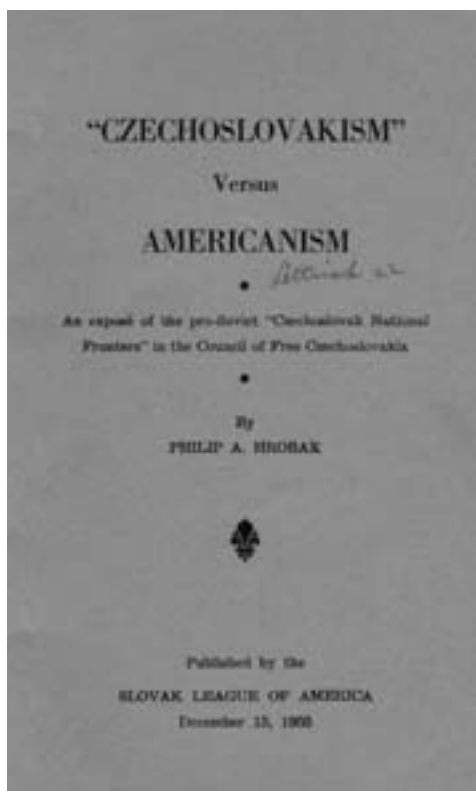
³ Užší předsednictvo bylo vytvořeno v historii KSČ vícekrát jako operativní orgán, bylo-li samotné předsednictvo příliš početné. V r. 1948 bylo užší předsednictvo zřízeno po slučovací konferenci KSČ a ČSSD 27. června 1948, aby se omezil vliv sociálních demokratů.

⁴ Lipták, L.: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava 1968, s. 297. Původní text byl zřejmě v češtině a Lipták jej ve své knize přeložil do slovenštiny.

Brožura odsuzující Slovenské národní povstání jako komunistický převrat vydaná v padesátých letech Slovenskou ligou v Americe.
Z knihovny autora.

Brožura předsedy Slovenské ligy v Americe odsuzující činnost Rady svobodného Československa. Z knihovny autora.

Brožura vydaná v USA Jozefem Paučem, někdejším šéfredaktorem ústředního orgánu HSLS „Slovák“. Z knihovny autora.

Brožura oslavující Jozefa Tisa vydaná slovenskými emigranty v USA jako komiks.
 Autor Paul C. Fallat. Z knihovny autora.

Toto usnesení schválilo 29. července 1948 i širší předsednictvo ÚV KSČ. Slovenská otázka měla být řešena „po stranické linii“ kooptací členů z vedení KSS do vrcholných orgánů KSČ, ovšem bez jakékoliv změny jejího programu. Konkrétně bylo rozhodnuto kooptovat z ÚV KSS do ÚV KSČ 18 členů a 7 náhradníků, do širšího předsednictva pak byli přijati Široký, Ďuriš, Bašťovanský, Husák a Clementis, z nichž první dva byli současně členy užšího předsednictva.¹ V praxi to znamenalo nejen nedostatečnou reprezentaci Slováků ve vedení strany, ale zejména vyloučení národně orientovaného křídla KSS z politického rozhodování, protože v užším předsednictvu za Slovensko zasedli přesvědčení centralisté.

Plénum ÚV KSS se sešlo ve dnech 27.–29. září 1948. O tom, že ÚV KSČ si vůbec nepřipustilo možnost komplikací při schvalování sjednocení obou stran, svědčí skutečnost, že tak závažná otázka, jakou byla likvidace samostatné KSS, byla projednávána jen jako jeden z několika bodů programu, a to ještě nikoliv na začátku a nikoliv jako bod hlavní. S návrhem na sloučení formálně vystoupil v hlavním referátu předseda KSS Viliam Široký, a to jako v podstatě s hotovou věcí. Členům ÚV byl předložen návrh „rezolúcie o jednotnej KSČ“, ve které se vlastně jen jinými slovy opakuje usnesení předsednictva ÚV KSČ. Rezoluce vyhlašuje, že „Komunistická strana Slovenska stáva sa súčasťou Komunistickej strany Československa“ a že „Ústredný výbor a predsedníctvo KSČ určuje politiku strany a riadi politickú a organizačnú činnosť strany na celom území štátu. Uznesenia ÚV a predsedníctva KSČ sú záväzné pre všetky orgány a organizácie strany na Slovensku“. Sjednocení je vysvětlováno jako prohloubení principu „demokratického centralismu“ a v tomto ohledu bylo vysvětlení skutečně správné, neboť v rámci komunistického systému nebylo myslitelné, aby v Bratislavě existovalo druhé centrum moci. Ve zdůvodnění rezoluce se naproti tomu říká, že „boj za socializmus vyžaduje, aby československá robotnícka trieda a československý pracujúci ľud bol vedený z jedného politického centra“. Původní návrh na kooptaci dalších slovenských členů do ÚV KSČ byl nakonec z rezoluce vypuštěn. ÚV KSS návrh beze změny schválil a tak vlastně KSS dobrovolně rozpustil.²

Pohlcení KSS Komunistickou stranou Československa dávalo jasnou představu, jakým směrem se bude dále ubírat vývoj správy a autonomie Slovenska, která trvala od r. 1945, resp. 1944. Protože KSČ realizovala svá rozhodnutí převodovými pákami na státní administrativu, našlo „sjednocení“ svůj odraz i v legislativě. Komunisté tak teprve nyní učinili to, o co se marně snažila první republika, totiž unifikovat správu, soudnictví a zákonodárství. Prvním krokem k tomu bylo zrušení zemí a tím i zemských národních výborů. Zákonem č. 280/1948 Sb. z 21. prosince 1948 bylo s platností od 1. ledna 1949 zavedeno krajské zřízení, které KSČ se souhlasem KSS připravovala již od r. 1947.³ Území Československa bylo rozděleno na devatenáct krajů, které řídily krajské národní výbory (KNV). Slovensko bylo rozděleno na kraje č. XIV–XIX,

¹ NA ČR, f. ÚV KSČ, 02/1, sv. 3, a. j. 130 – schůze širšího předsednictva ÚV KSČ 29. 7. 1948.

² SNA, f. ÚV KSS, k. 1821, zasadnutie ÚV KSS 27.–28. 9. 1948. Porovnej Faltán, S.: *Slovenská otázka v Československu*, Bratislava 1968, s. 260–261. I zde je zajímavý posun. Zatímco Faltán v r. 1968 toto rozhodnutí kritizuje jako protislovenské, v Československých dějinách v datech z r. 1986 je evidentní návrat k posuzování tohoto rozhodnutí z období po r. 1948: „Únorové vítězství pracujícího lidu odstranilo důvody pro organizační samostatnost KSS, potřebnou v období přerůstání národnědemokratické revoluce v socialistickou... Sloučením byla upevněna jednota strany v celém státě“ (s. 498).

³ NA ČR, f. ÚV KSČ, 100/1, sv. 33, a. j. 270, listy 30–34, teze k návrhu ústavy z 31. 3. 1947 pro jednání s KSS.

kteřé byly pojmenovány podle svých správních center – krajských měst. Šlo o kraje Bratislavský, Nitranský, Banskobystrický, Žilinský, Košický a Prešovský. V Čechách existovalo osm krajů (Pražský, Českobudějovický, Plzeňský, Karlovarský, Liberecký, Hradecký a Pardubský) a na Moravě pět (Jihlavský, Brněnský, Olomoucký, Gottwaldovský a Ostravský). Krajské národní výbory jako politické úřady druhé instance byly podřízeny přímo vládě a jejich jednotlivé odbory pak příslušným rezortním ministerstvům, od r. 1954 na základě ústavního zákona č. 12/1954 Sb. pak přímo vládě, na Slovensku „prostřednictvím Sboru pověřenců“. Měly působnost dosavadních zemských národních výborů a na Slovensku částečně i pověřenectev, přičemž se počítalo s dalším přesunem kompetencí (§ 8). Přesun jednotlivých agend určovalo vládní nařízení č. 305/1948 Sb. Čistě teoreticky tím autonomie Slovenska nebyla poškozena, protože pro slovenské krajské národní výbory byla rozhodnutí Sboru pověřenců závazná a zákony schválené SNR byly povinny vykonat. Pověřenectvo vnitra také v této věci vydalo dva intimáty pro KNV a ONV, kterými byla přerozdělena agenda mezi PV a KNV, a to tak, aby si pověřenectvo udrželo maximum pravomocí.¹ Protože ale KNV byly ve skutečnosti převodovou pákou krajských výborů KSČ (resp. KSS), znamenalo to při centralizaci komunistické strany nutně další přenesení těžiště moci z Bratislavy do Prahy.

SNR v tomto období prakticky nezasedala, jak o tom svědčí následující statistika: v 1. volebním období (1948–1954) se od rekonstrukce Sboru pověřenců po volbách sešla SNR v r. 1948 celkem sedmkrát a v r. 1949 celkem šestkrát, avšak v r. 1950 se již konala pouhá čtyři zasedání, v r. 1951 již jen jedno (29. srpna 1951, tedy slavnostní u příležitosti výročí SNP) a v letech 1952 a 1953 každý rok dvě, z nichž však pouze jedno bylo pracovní a druhé bylo slavnostní k výročí SNP. Teprve koncem volebního období v r. 1954 se počet zasedání zvýšil na šest.² Zhruba v této frekvenci počet zasedání zůstal po formálních „volbách“ do SNR a Národního shromáždění v r. 1954, a to i po rozšíření pravomocí SNR ústavním zákonem č. 33/1956 Sb. z 31. července 1956. V II. volebním období (1954–1960) byl počet zasedání následující: v r. 1954 – 1, 1955 – 5, 1956 – 2, 1957 – 5, 1958 – 7, 1959 – 3 a 1960 – 2. Pravda, ani Národní shromáždění nezasedalo příliš často. Jestliže však NS alespoň formálně schvalovalo v uvedeném období celou řadu zákonů, pak SNR jich v období 1948–1956 schválila pouze šest, přičemž tyto zákony buď regulovaly její vlastní činnost, nebo měly zcela okrajový charakter, zejména v oblasti kultury.³

Slovenské úřady dále ztratily pravomoci v personálních věcech, pokud jde o zaměstnávání Slováků v ústředních úřadech v Praze. Jurisdikci nad slovenskými úředníky používaly slovenské úřady z rukou velmi nerady. Oběžníkem kanceláře SNR z 15. listopadu 1948 bylo proto nejprve oznámeno, že s ohledem na novou ústavu přešla tato agenda ze SNR na Sbor pověřenců. Protože ten byl nyní výkonným orgánem vlády, získala pražská vláda na personální politiku na Slovensku značný vliv, byť ovšem Sbor pověřenců nebo příslušný pověřenec musel s každým jmenováním vyslovit sou-

¹ ŠA Bratislava, pob. Skalica, f. ONV Skalica, č. 101/1949 prez., obežníky PV č. 102-24/2-1949-II/1 z 26. 2. a č. 102/4-23/4-1949-II/1 z 27. 4. 1949.

² SNA, f. SNR 1944–1968, zápisnice zo zasadnutí pléna. Srv. www.psp.cz, digitální repozitář.

³ Podrobněji viz Rákoš, E. – Rudohradský, Š.: *Slovenské národné orgány (1943–1968)*. Slovenská archívna správa, Bratislava 1973, s. 568–569. Přehled všech právních norem slovenských národních orgánů viz s. 558–568, personální složení s. 445–505.

hlas.¹ Ústředním úřadům v Praze se to pochopitelně nelíbilo a už na jaře se jim podařilo dosáhnout v mocenském zápasu se slovenskými pověřenectvy dalšího úspěchu. Obežníkem pověřenectva vnitř z 19. března 1949 byl souhlas slovenských úřadů vůbec zrušen a pokud jde o spolehlivost uchazeče, měly se ústřední orgány dotazovat slovenských místních úřadů přímo.²

Původní představa byla taková, že KSS si zachová určitou autonomii a zejména pak vliv v personálních otázkách při obsazování ústředních slovenských úřadů. Z kompetence pověřenectev byly skutečně personální otázky přenášeny stále více na stranické orgány, které se na místní, okresní, krajské i celoslovenské úrovni minimálně vyjadřovaly k osobě uchazeče. Avšak ani vedení KSS nebylo poslední instancí při obsazování celoslovenských, a dokonce i některých slovenských krajských funkcí. Význam předsednictva ÚV KSS neustále klesal. V Československu byl podle vzoru SSSR zaveden tzv. kádrový (nomenklaturní) pořádek, na základě kterého bylo stanoveno, na jaké úrovni hierarchického uspořádání KSČ schvaluje stranický orgán příslušnou stranickou, státní nebo jinou veřejnou funkci. Návrhy na obsazení těchto funkcí sice podávaly nižší stranické orgány, ale orgány vyšší rozhodovaly s konečnou platností. Od počátku padesátých let se tak role slovenských stranických orgánů omezila na předkládání pouhých návrhů předsednictvu ÚV KSČ, které rozhodovalo s konečnou platností o obsazování předsednictva SNR, Sboru pověřenců, poslanců mandátů Národního shromáždění a SNR, krajských tajemníků, přednostů všech ústředních úřadů postavených na roveň pověřenectvu, místa šéfredaktora ústředního slovenského stranického deníku *Pravda*, funkcí předsedů KNV, funkcí předsedy Slovenské odborové rady (SOR) a jiných masových organizací, míst rektorů vysokých škol a také členů předsednictva a sekretariátu ÚV KSS (sic!).³ Kádrové pořádky se sice časem měnily, systém však zůstal v platnosti až do kolapsu režimu v roce 1989. Uvedený dokument rovněž dokazuje naprostou fiktivnost všech voleb, které probíhaly v rámci stranického systému. KSS si nemohla v rámci „demokratického centralismu“ „zvolit“ ani vlastní předsednictvo a jeho sekretariát.

Dalším krokem na cestě k tuhé centralizaci bylo v r. 1950 sjednocení trestního a civilního práva a procesního řádu,⁴ které až do té doby byly rozdílné. Odstranila se tak teprve nyní dvojkolejnost správy, která trvala od r. 1918. Určitou kuriozitou je fakt, že posledním ministrem unifikace se stal Vavro Šrobár, který jako více než osmdesátiletý přijal místo v poúnorové vládě a v této funkci také zemřel. Samotné sjednocení občanského a trestního práva ovšem nemělo zásadní význam, protože komunistická diktatura nehodlala respektovat ani ty zákony, které sama formálně vydala, a v zemi nastal na počátku padesátých let vlastně bezprávní stav. S ohledem na problematičnost celého právního řádu byl pro další vývoj ještě závažnějším opatřením zákon č. 47/1950 Sb. z 18. května 1950 o úpravách v organizaci státní správy, podle kterého mohla vláda pouhým nařízením zřizovat a rušit ministerstva, resp. pověřenectva. Prvním takovým opatřením bylo vládní nařízení č. 48/1950 Sb. o zřízení ministerstva národní bezpečnosti (MNB), ve kterém se koncentrovaly veškeré policejní složky včetně StB.

¹ ŠA Bratislava, pob. Skalica, f. ONV Skalica, č. 114/1949 prez., obežník Kancelárie SNR (KSNR) č. 10635/II-1948.

² Tamtéž, obežník PV č. 114-12/3-1949-IV/1.

³ SNA, f. ÚV KSS, GT Bašťovanský, k. 2119, fasc. GT 1, č. GT 1/11 (průklep, bez data).

⁴ Zák. č. 86/1950 Sb., 87/1950 Sb., 141/1950 Sb., 142/1950 Sb.

Je možné, že zákon č. 47/1950 Sb. byl přijat ve vazbě na připravovanou reorganizaci policejního aparátu v souvislosti s nárůstem komunistického státního teroru a organizací politických procesů. V rámci nařízení o zřízení MNB byla bezpečnostní agenda vůbec vyčleněna z působnosti slovenských orgánů, tedy pověřenectva vnitra, a soustředěna do Prahy. Zákon č. 47/1950 Sb. se stal základem nekonečných reorganizací, v rámci kterých vznikala a opět zanikala nejrůznější ministerstva a pověřenectva,¹ měl však i zvláštní dopad pro česko-slovenské vztahy: při likvidaci středních vrstev a malovýroby se počátkem 50. let prakticky každý československý občan stal státním zaměstnancem a jeho konečným „nejvyšším nadřízeným“ byl nějaký rezortní ministr v Praze. Obrovský rozsah výroby ve státním vlastnictví si vynucoval růst nových hospodářských ministerstev, která zásadně vznikala jako celostátní, a pokud vzniklo paralelně i pověřenectvo v Bratislavě, bylo jen expoziturou pražského ministerstva na Slovensku.² Centralizace tak postupovala vlastně bez zákonného podkladu, *via facti*. Protože ústředí bylo v Praze, vznikal na Slovensku dojem, že Slovensko není ovládáno prostě komunisty, ale *českými* komunisty.

KOMPETENČNÍ SPORY

Specifickou podobou česko-slovenského vztahu na počátku padesátých let byly spory o kompetence mezi českými a slovenskými národně orientovanými komunisty. Gottwaldovo vedení v Praze pokládalo Slovensko za „slabý článek řetězu“, za oblast, kde „revoluční vědomí dělnické třídy“ není dostatečně na výši a kde navíc i komunisté podléhají „nacionalistickým náladám“. Řešení vidělo vedení KSČ v posilování vlivu ústředních orgánů, na což slovenští komunisté reagovali v letech 1948–1949 pokusy o udržení nebo i znovuzískání ztracených kompetencí. V zásadě šlo o dvě oblasti řízení: první se týkala bezpečnostní agendy, a to jak v oblasti policie (kriminální i politické), tak v oblasti správní. Druhá se týkala otázky řízení hospodářství na Slovensku. Protože otázka kompetenčních sporů v hospodářství souvisí s problémem industrializace Slovenska, rozebíráme ji společně s ní na jiném místě. Zde se budeme zabývat otázkou kompetencí v resortu vnitra. První spor, který začal ještě před únorem, se týkal kompetencí ve věcech tiskového dozoru a povolování dovozu cizích tiskovin. V oblasti povolování dovozu cizích tiskovin a poštovní cenzury odmítalo pověřenectvo vnitra povolit dovoz cizích, především maďarských novin, přičemž se formálně opíralo o staré zákazy vydané ještě Šrobárovým Ministerstvem s plnou mocí pro správu Slovenska v r. 1919. Ke konfliktu došlo, když pověřenectvo vnitra 23. srpna 1946 zakázalo dovoz maďarského komunistického časopisu *Szabad Nép*, který byl ovšem v českých zemích volně v prodeji prostřednictvím pražské firmy Orbis. Ministerstvo vnitra žádalo, aby povolování dovozu časopisů z ciziny bylo pro celé území státu jednotné. Pověřenectvo vnitra s tím souhlasilo, avšak žádalo, aby se zákazy dovozu dělily po vzájemných dohodách pověřenectva a ministerstva vnitra. Konkrétně věc vypadala tak, že pokud šlo o Slovensko, PV poslalo na MV seznam

¹ Srv. např. vl. nař. 74/1951 Sb., 76/1948 Sb., 18/1952 Sb., 77/1953 Sb., 78/1953 Sb., 56/1954 Sb.

² Vl. nař. č. 74/1951 Sb. z 7. 9. 1951 kterým se zřizují nová ministerstva a vl. nar. č. 76/1951 Zb. z 11. 9. 1951, kterým sa zriaďujú nové poverenectva.

časopisů považovaných za závadné a ministerstvo vnitra pak zakázalo jejich dovoz do Československa.¹ Aniž by došlo k nějaké formální změně, přisvojilo si brzy po únoru otázky tiskového dozoru výlučně ministerstvo vnitra v Praze. Pověřenectvo vnitra dostávalo rozhodnutí MV o zákazu dovozu časopisů prostě na vědomí s tím, že je má intimovat národním výborům. Otázku kompetencí v oblasti tisku tak pověřenectvo vnitra prohrálo. Ministerstvo vnitra po dohodě s ministerstvem zahraničních věcí v krátké době zakázalo dovoz prakticky všech cizích nekomunistických a zejména krajských novin, naproti tomu však dovolilo dovoz novin z Maďarska.²

Podobně pověřenectvo vnitra vydávalo původně ve vlastní kompetenci cestovní pasy a propustky pro malý pohraniční styk, a to často podle jiných kritérií než v českých zemích. Slovenská strana to odůvodňovala tím, že v porovnání s českými zeměmi má mnohem více Slováků bydlících při hranicích s Rakouskem, Maďarskem a Polskem své pozemky v důsledku změn po r. 1918 v cizině, a bez vydání propustky by je nemohli obdělávat. Po zrušení mimořádných opatření 31. prosince 1945 na základě vládního nařízení č. 162/1945 Sb. měly původně vstoupit v platnost v plném rozsahu občanské svobody garantované ústavou z r. 1920, měla být zrušena poštovní cenzura a znovu obnovena svoboda cestování, jak ji zaručoval zákon o cestovních pasech č. 55/1928 Sb., který byl formálně stále v platnosti. Avšak v rozporu s platným zákonem se 26. ledna 1946 vláda na své 26. schůzi usnesla, že vydávání pasů má být i nadále omezeno.³

Na rozdíl od českých zemí byl na Slovensku tento stav alespoň formálně legalizován nařízením SNR č. 41/1946 Zb. n. SNR z 26. února 1946, podle kterého zůstala na Slovensku v platnosti některá omezení z doby branné pohotovosti státu. Toto nařízení, které mělo původně platit jen do konce r. 1946, bylo nakonec prodlouženo až do 31. prosince 1947.⁴ Zákaz cestování do ciziny byl po komunistickém převratu dále zpřísněn. Vedle cestovních pasů byla zavedena ještě zvláštní výjezdní povolení (doložky), známá na Slovensku i v protektorátu již za války. Víza pro cizince směly nadále až na výjimky udělovat zastupitelské úřady jen po předchozím souhlasu ministerstva vnitra, případně u cizích vojenských osob ministerstva národní obrany. Ministerstvo vnitra začalo urychleně připravovat nový zákon o cestovních pasech, který měl přenést kompetenci ve věcech pasu zcela na ministerstvo vnitra, přičemž na vydání pasu neměl mít nikdo právní nárok.⁵ Pověřenec vnitra Daniel Okáli se snažil, aby vydávání pasů a cizinecká agenda zůstaly i nadále na Slovensku v kompetenci pověřenectva vnitra a nikoliv aby přešly na pražské MV, a v tomto smyslu napsal ministrovi vnitra V. Noskovi obšírný dopis.⁶ Okáli hájil kompetence slovenských úřadů a protestoval proti tomu, aby MV vydávalo pasy osobám ze Slovenska bez souhlasu PV. K tomu

¹ SNA, f. PV-bezp., i. č. 64, k. 14, č. 27916 – tlač. Srv. též č. 8595/47, srv. č. 312/14-I/3-1946 z 4. 12. 1946.

² Soupis všech zakázaných časopisů viz tamtéž, č. 355/49, přípis Zemskej úradovne ŠtB Bratislava č. 44288-II/1-1948 z 6. 9. 1948. Zákaz dovozu časopisu byl vždy publikován v českých zemích v Úředním listě (ú. l.), na Slovensku v Úradnom vestníku (ú. v.).

³ SNA, f. PV-bezp, k. 470, sig. III/5, č. 515-381/7-III/A-kab. 48 z 23. 11. 1948 – odkaz na usnesení schůze vlády z 26. 1. 1946, srv. též SNA, f. PV-bezp., k. 469, sig. PV-bezp. III/5, srv. Dočasná pasová inštrukcia MV č. Z/VII - 8099 - 1/9 - 46 a PV - č. 132/19 - 1946 - III/3 dôv.

⁴ Nar. č. 31/1947 Zb. n. SNR.

⁵ SNA, f. PV-bezp, k. 470, sig. III/5, č. 515-381/7-III/A-kab. 48 z 23. 11. 1948.

⁶ SNA, f. PV-bezp., k. 14, obež. č. 375/6-III/5-1948 a 9999/48-III/5-48, f. PV-bezp., k. 470, sig. III/5, dopis Okáliho ministru vnitra Václavu Noskovi z 25. 11. 1948 (bez čísla). Viz též podkladový materiál – SNA, f. PV-bezp., i. č. 2898, k. 470, č. 9999/48.

MV zavazovala dohoda s PV z r. 1947. Obdobně i osoby z českých zemí mohly získat na Slovensku u PV pas jen se souhlasem MV.¹ Okáli argumentoval praktičností decentralizace a specifiku slovenských poměrů. Podobně Okáli žádal, aby byla slovenským orgánům ponechána též cizinecká agenda, tedy povolování pobytu cizinců na slovenském území.

V kompetenčních sporech r. 1948–1949 slovenská strana ještě své postavení částečně uhájila. Podle zákona č. 53/1949 Sb. o cestovních pasech, schváleného 23. února 1949, vydávalo cestovní pasy (a výjezdní doložky) ministerstvo vnitra, které však mohlo tuto pravomoc přenést na podřízené úřady.² Vyhláškou ministerstva vnitra z 16. března 1949 č. 439/1949 úředního listu (ú. l. – I. část) byly zřízeny pasové úřady v Praze, Brně a Bratislavě, které sice podléhaly ministerstvu vnitra, ale rozhodovaly v meritorních věcech relativně samostatně. Rovněž pokud jde o cizineckou agendu, zákon č. 52/1949 Sb., schválený rovněž 23. února 1949, o hlášení obyvatelstva a povolování pobytu cizinců ponechával povolování pobytu v kompetenci KNV, od kterých bylo možné odvolání na PV.³

Vítězství Okáliho v boji s „pražským centralismem“ se ukázalo jako pouze dočasné. V rámci další reorganizace přešla pasová agenda vládním nařízením č. 125/1951 Sb. a vyhláškou MZV č. 2/1952 ú. l. od 1. ledna 1952 podle sovětského vzoru na ministerstvo zahraničních věcí, čímž byla centralizována v Praze. Pokud jde o cizineckou agendu, k formální změně sice nedošlo, ale při povolování pobytu cizinců bylo rozhodující stanovisko StB s ústředím v Praze. Okáli sám byl v této době již dávno odvolán z úřadu pověřence, obviněn z buržoazního nacionalismu, a nakonec zatčen. 30. ledna 1951 byl nahrazen Jozefem Lietavcem, někdejší organizátorem zpravodajské služby za SNP, který byl znám jako rozhodný odpůrce všech „nacionalistických úchylek“. Celý spor o kompetence v správní oblasti nakonec vyřešil zákon o národních výborech č. 13/1954 Sb. z 3. března 1954, podle kterého vláda získala právo pouhým nařízením zřizovat či rušit na celém území státu (a tedy i na Slovensku) okresy a zároveň byly na Slovensku národní výbory podřízeny prostřednictvím Sboru pověřenců přímo vládě, což znamenalo, že z jakéhokoli rozhodnutí NV bylo možné odvolání do Prahy. V letech 1956–1963 byla sice pasová a vízová agenda postupně vrácena do resortu ministerstva vnitra, přešla však na orgány bezpečnosti, podřízené přímo pražskému centru.⁴

Otázka pasů a cizinců byla jen jakousi predehrou k záležitosti mnohem většího významu, totiž k otázce kontroly nad policejními složkami, resp. potlačovatelským aparátem vůbec. Vojenská kontrarozvědka, známá nejprve jako tzv. obranné zpravodajství (OBZ) a později jako 5. oddělení hlavního štábu, podléhala od počátku přímo ministerstvu národní obrany v Praze a slovenské orgány zde nikdy neměly žádné kompetence. U orgánů politického zpravodajství (známých zejména v českých zemích pod zkratkou ZOB – zemský odbor bezpečnosti) tomu bylo poněkud jinak. Zde měl kompetenční boj poněkud jiný průběh. V letech 1948–1950 byla StB na Slovensku relativně samostatná, byť samozřejmě podléhala kontrole z Prahy. Státně bezpečnostní

¹ SNA, f. PV-bezp., k. 457, č. PV-11.870-VII-7-1947 z 20. 4. 1947. a MV VII - Cp - 8090/450 - 27/3-47 z 28. 3. 1947.

² SNA, f. PV-obežníky, obež. č. 102/4-23/4-1949-II/1 z 27. 4. 49, též viz PV-4/5-1949.

³ ŠA Bratislava, pob. Skalica, f. ONV Skalica, č. 101/49 prez., obežník PV č. 102/4-23/4-1949-II/1.

⁴ NA ČR, f. ÚV KSČ, 02/2 (Politické byro), sv. 94, a. j. 112.

agenda byla od 1. dubna 1948 v kompetenci III. odboru PV, který soustředil agendu někdejšího V. a VII. odboru, od r. 1949 pak tvořila odbor „BA“. Kromě toho byl zřízen i odbor „BC“ mající na starosti Národní bezpečnost, později známou jako Veřejná bezpečnost (VB), tedy pořádkovou a kriminální policii na Slovensku.¹

Již za rok se v souvislosti s kampaní proti tzv. buržoaznímu nacionalismu situace obrátila. 23. května 1950 bylo podle sovětského vzoru zřízeno zvláštní ministerstvo národní bezpečnosti (MNB)² soustřeďující veškeré policejní složky, stejně jako tábory nucených prací a věznice. V souvislosti se vznikem tohoto ministerstva byla na Slovensku veškerá bezpečnostní agenda vyčleněna z kompetence pověřenectva vnitra a podřízena přímo MNB prostřednictvím velitelství StB v krajích.³ Vedoucí činitelé StB na Slovensku (V. Sedmík, T. Baláž, R. Viktorin aj.) navrhovali vytvoření delegatury MNB pro Slovensko, přičemž argumentovali specifickou situací, zejména bojem proti ľudáckému hnutí na Slovensku i v cizině.⁴ Tyto argumenty nebyly vyslyšeny. Odbory BA a BC byly zrušeny bez náhrady a pracovníci „rozptýleni“.⁵ Následovala krvavá čistka v bezpečnostním aparátu,⁶ při které byli vedoucí činitelé StB na Slovensku požadující autonomii bezpečnostních orgánů obviněni z „buržoazního nacionalismu“ a odsouzeni k vysokým trestům.⁷

V období 1951–1955 centralismus a míra podřízenosti Slovenska ústředním orgánům v Praze kulminovaly. V souvislosti s bojem proti tzv. buržoaznímu nacionalismu se žádný z funkcionářů ani nemohl odvážit vystoupit s nějakými argumenty ve prospěch větší pravomoci slovenských orgánů, protože tím ihned riskoval obvinění z nacionalistické úchylnosti. Jak málo kompetencí zbylo pověřenectvu vnitra, je vidět z návrhu, který 5. července 1956 v souvislosti s přípravou zákona o zvýšení pravomoci slovenských orgánů poslal tehdejší pověřenec vnitra Oskár Jeleň ministrově vnitra Rudolfovi Barákovi: Jeleň žádal, aby PV na Slovensku rozhodovalo s konečnou platností o otázkách požární ochrany, archivnictví, tiskového dozoru a věcech spadajících do náplně odboru pro národní výbory.⁸ Barákovu odpověď se nepodařilo dohledat, avšak dá se říci, že tento návrh se skutečně stal alespoň částečně základem pro jednání o novém přerozdělení kompetencí.

Bylo by ale omylem domnívat se, že ponechání moci v rukou slovenských stranických špiček v Bratislavě by bylo z hlediska prostého občana na Slovensku výhodnější než koncentrace moci v Praze. Spíše naopak, v mnoha oblastech se bratislavská stranická klika ukázala mnohem méně liberální než její kolegové v Praze. Slovenští komunisté v Bratislavě totiž neustále chtěli dokazovat, že Gottwaldovo tvrzení o Slovensku jako „slabém článku“ nemá opodstatnění. Např. v oblasti kontroly dovozu zahraničního tisku byla naprostá většina slovenských krajanských novin, zejména ľudáckých (*Kanadský Slovák*, *Jednota*), zakázána na návrh PV ještě před únorem, kdy byl pověřencem nekomunista Mikuláš Ferjenčík, a proti zákazu rozhodně nic

¹ Pešek, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*. Veda, Bratislava 1996, s. 35–38. Tam viz též podrobnosti o personálním obsazení.

² Vl. nař. č. 48/1950 Sb.

³ Pešek, J.: *Štátna bezpečnosť...*, s. 42–45.

⁴ Tamtéž, s. 43, dok. 7, s. 136–140.

⁵ Tamtéž, s. 44–45, dok. 6, s. 134–135, dok. 8, s. 140–145.

⁶ Tamtéž, s. 97–100.

⁷ Tamtéž, dok. 9, s. 145–151.

⁸ SNA, f. PV-sekr., i. č. 129, k. 229, sekr. č. 0615/56.

neměl ani poúnorový komunistický pověřenec Okáli.¹ Také Okáliho snaha o udržení pasové agendy v kompetenci slovenských orgánů rozhodně neznamenal pro průměrného občana žádnou výhodu. Okáli napsal Noskovi, že jakékoliv obavy z toho, že by pověřenectvo vnitra postupovalo při vydávání pasů liberálně, jsou neopodstatněné, a jako důkaz uvedl čísla, ze kterých vysvítilo, že PV postupuje skutečně přísněji než MV.² Pokud jde o cizineckou agendu, bude vhodné uvést případ z r. 1956, kdy se na pověřence vnitra Oskára Jeleňa obrátil sovětský konzul v Bratislavě Vasilij Dimitrijevič Karjakin s žádostí, aby byli deportováni zpět do SSSR sovětsští občané, kteří bez povolení sovětských úřadů pobývají na Slovensku. Slovenské úřady se ukázaly jako mnohem servilnější vůči požadavku SSSR než ústřední orgány v Praze. Ačkoliv se Jeleň vehementně zasazoval, aby sovětsští občané byli skutečně deportováni do SSSR, kde by je nepochybně čekalo vězení, ministr vnitra Rudolf Barák to ve většině případů odmítl s tím, že jde o osoby již v ČSR dlouhodobě usazené, mající někdy již i československé občanství.³ Z hlediska prostého občana na Slovensku tedy rozšíření pravomoci slovenských orgánů neznamenal žádné zmírnění represivního charakteru komunistického systému.

NĚKTERÉ PROBLÉMY ČESKO-SLOVENSKÝCH VZTAHŮ 1945–1960

1. INDUSTRIALIZACE SLOVENSKA

V období 1948–1960 došlo k obrovským změnám v hospodářské struktuře Slovenska. Předmětem sporů historiků i politizujících ekonomů je však nicméně již od šedesátých let otázka, do jaké míry byl hospodářský vzestup Slovenska financován z vlastních zdrojů a do jaké ze zdrojů celostátních, a jak se tedy na něm podílely i české země. Práce napsané v padesátých a později v sedmdesátých letech měly jednak tendenci pomoc českých zemí přeceňovat, jednak se upínaly příliš na kvantitativní růst průmyslové výroby a zaměstnanosti.⁴ Práce napsané v r. 1968 a práce, které vznikly na Slovensku po r. 1989, mají pak spíše tendenci zdůrazňovat vlastní slovenské zdroje industrializace.⁵

¹ SNA, f. PV-bezp., i. č. 64, k. 14, č. 16835/47, 8595/47, 4201/48, 10660/48, č. 21314/47, č. 12819/48, č. 1367/48. Okáli se přičinil, aby výnosem č. 13.467/1-III/3-48 z 6. 5. 1948 byl zakázán dovoz l'udáckých časopisů *Slovák v Amerike* a *Slovenská obrana*.

² SNA, f. PV-bezp., k. 470, sig. III/5, Okáli Noskovi 25. 11. 1948.

³ Tamtéž, č. 0388/56 a 01055/56. Jeleňův dopis Barákovi z 15. 10. 1956, Barákova odpověď č. N/Kt-02947/1956 z 21. 11. 1956. Problém nakonec musela řešit zvláštní československo-sovětská dohoda o úpravě státního občanství podepsaná 5. října 1957, která vešla v platnost 21. července 1958 – viz vyhl. MZV č. 47/1958 Sb.

⁴ Srv. např. *Základy I. československej päťročnice*. Bratislava 1949, Turčan, P.: *Socialistická industrializácia Slovenska*. Bratislava 1960, *Hospodársky vývoj Slovenska*, Osveta, Bratislava 1971, Rapoš, P.: *Československo: Cesta k socializmu*. Pravda, Bratislava 1985.

⁵ Lipták, L.: *Slovensko v 20. storočí*, s. 304 násl., Pavlenda, V.: *Ekonomické základy socialistického riešenia národnostnej otázky v ČSSR*. SVPL, Bratislava 1968, Londák, M.: *Industrializácia Slovenska v hospodárskej politike 1945–1960*. Strojopis disertácie, HÚ SAV, Bratislava 1994. Práce vyšla s drobnými změnami tiskem pod názvem *Otázky industrializácie Slovenska 1945–1960*, Veda, Bratislava 1999. Viz od téhož autora také *K formovaniu koncepcie industrializácie Slovenska v druhej polovici 40. rokov*. In: Barnovský, M. (ed.): *Slovenská otázka v dejinách Česko-Slovenska (1945–1992)*. Veda, Bratislava 1994, s. 26–32.

Již na počátku je nutno říci, že je těžké najít skutečnou pravdu mezi oběma výše uvedenými názory. Není to ani podstatné, protože stát tvoří vždy hospodářskou jednotku se společným rozpočtem, do kterého všichni daňoví poplatníci přispívají a z něhož se pak hradí potřebné výdaje i investice. V rámci jednoho státu je tedy naprosto nevyhnutelné přerozdělování a je vyloučeno, aby každá z částí státu žila jen z vlastních rozpočtových příjmů, jak to často bylo právě v případě česko-slovenském navrhováno. Samostatné rozpočty totiž společný stát vylučují a znamenají státy minimálně dva. Z hlediska zkoumání česko-slovenských vztahů je mnohem podstatnější otázka: jak samotná industrializace Slovenska přispěla k vývoji česko-slovenských vztahů?

Ekonomický rozvoj Slovenska navazoval na přesun závodů na Slovensko uskutečňovaný již před únorem. Kořeny celé akce byly spojeny s již zmíněným sjednocením protektorátní a slovenské měny v roce 1945. Slovensko bylo mnohem více poškozeno válečnými operacemi v závěru války než české země: z 3506 km kolejí ustupující německá armáda 279 km zcela rozebrala a 971 km zničila výbušninami. Ze 7447 železničních mostů jich bylo zničeno nebo poškozeno 1126, z hlediska jejich délky jich bylo poškozeno dokonce 52,5 %, tedy více než polovina. Zničeno nebo odvečeno bylo 643 lokomotiv, použitelných strojů zůstalo jen 22. 58 obcí na Slovensku utrpělo škody na domovním majetku. Zničeno bylo 21 000 domů, bez přístřeší zůstalo 100 000 osob. Průmyslová výroba poklesla v r. 1945 oproti r. 1937 na 59, oproti r. 1943 na 36 bodů.¹ Výroba elektřiny poklesla r. 1945 na 50 % oproti r. 1944, počet dělníků v průmyslu se r. 1945 v porovnání s předcházejícím rokem snížil na 62,7 %, přičemž část dělníků byla ještě zaměstnána na obnovovacích pracích. Přerušen byl určitý pozitivní ekonomický vývoj, který nastal v důsledku válečné konjunktury v letech 1939–1945.² Bylo jasné, že nápravu válečných škod bude nutno z něčeho uhradit. V této věci existovaly dvě koncepce: pověřenec financí Tvarožek (DS) požadoval „slovenskou finanční uzatvorenosť“. Slovensko mělo mít vlastní finanční fond na hospodářský rozvoj, který měl být naplněn zejména zisky při stažení části oběživa. Tvarožek odmítal uznat jednotu československého státního dluhu a – jak již víme – odmítal i výměnu peněz v poměru 1 Ks = 1 K = 1 Kčs. Po Tvarožkově předčasné smrti jeho koncepci převzal slovenský ekonom a finančník dr. Pazmán, který byl jedním z vyjednávačů s českou stranou při jednání o sjednocení měny v Bratislavě ve dnech 13.–14. října 1945.³ Druhou koncepci vypracovala KSS, resp. její Národohospodářská komise (NK ÚV KSS). Na návrh finančního odborníka Ľudovíta Kováčika měly být české straně učiněny ústupky ve věci měny, avšak výměnou se česká strana měla zavázat k tomu, že ekonomické vyrovnání bude financováno ze společných zdrojů, tj. i z peněz českých daňových poplatníků.⁴ Toto stanovisko KSS se stalo základem jejího programu zprůmyslnění Slovenska. Plán, rozpracovaný národohospodářem J. Bránikem a populárně propagovaný Viliamem Širokým, se dostal už na podzim 1945 částečně do programového prohlášení druhé Fierlingerovy vlády a v březnu 1946 jej ÚV KSS přijal za generální linii své ekonomické politiky. Projekt byl skutečně grandiózní: předpokládal vybudování 50 přehrad a 150 hydrocentrál velikosti oravské vodní elektrárny (budované již za slovenského státu), elektrifikaci průmyslu a obcí, vznik 150 000 nových pracovních

¹ Turčan, F.: *Socialistická industrializácia...*, s. 85.

² Pavlenda, V.: *Ekonomické základy...*, s. 112 násl.

³ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 25.

⁴ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 28.

příležitostí, rozvoj dřevařského průmyslu a navazujících průmyslových odvětví, kovo-průmyslu. Plán pamatoval i na infrastrukturu: počítal s elektrifikací železnic, rozšířením vozového parku, vybudováním nového železničního spojení se SSSR, stavbou vagónky, automobilky a nového dunajského přístavu. Extenzivní zemědělství mělo být nahrazeno intenzivním s orientací na chov kvalitního dobytka.¹ Budování průmyslu bylo od počátku pojata jako součást hospodářského rozvoje celého Československa.

Plány KSS a DS je nutno vidět v politickém kontextu. DS se samozřejmě snažila pokud možno zachránit soukromý sektor jako nezbytný předpoklad kapitalismu a tím i demokracie, zatímco KSS se přirozeně orientovala na maximální možné znárodnění, bez kterého nebylo možné nastolit komunistický monopol moci. Tvarozškův plán měl tedy za cíl nejen udržet pokud možno hospodářskou samostatnost Slovenska, ale projevovala se v něm i snaha ochránit soukromý sektor na Slovensku před nebezpečím příliš velkého znárodnění. K myšlence hospodářské autonomie se DS vracela i později, zejména návrhy na příspěvkový rozpočet na společné výdaje podle populistického hesla „každý za své“.² Třeba však říci, že plán DS byl od počátku nereálný, protože v jednom státě nemohou existovat dva oddělené rozpočty, a zejména ne dva hospodářské systémy – kapitalistický a socialistický. Prvním krokem v industrializaci Slovenska mělo být přemístění části průmyslu (konfiskátů) z českých zemí. Tomuto programu byla věnována značná propagandistická pozornost. Jednotlivé okresy a obce byly již r. 1946 vyzvány, aby samy daly návrhy, pro který druh průmyslu by podle jejich názoru byly v místě nejlepší podmínky.³ V soukromém sektoru se ovšem akce nemohla příliš rozvinout. Soukromí podnikatelé nejevili velký zájem o přesun výroby na Slovensko, protože tam nebyly ani suroviny, ani zapracovaná kvalifikovaná pracovní síla. Byli to především národní socialisté, hájící zájmy českých podnikatelů, kteří se pokoušeli celou akci brzdit poukazem na to, že na Slovensku nebudou stroje dostatečně využity.⁴ Přesto se určité přesuny průmyslu na Slovensko realizovaly.

Do nové polohy se otázka industrializace dostala zavedením centrálního plánování. Přípravu plánu vypracovala Ústřední plánovací komise (ÚPK), složená podle politického klíče. Komise měla 17 členů, z toho byli ze Slovenska 4 – dva za KSS a dva za DS. Zákon o dvouletém plánu, který schválilo ÚNS 25. října 1946, stanovoval investiční částky pro Slovensko a stal se i legislativním základem pro přemísťovací akci. Plán určil pro Slovensko investiční částku 22,14 mld. Kčs, tedy 31,6 % celostátních investic, z toho 6,8 mld. Kčs na rozvojové potřeby průmyslu a řemesel, což bylo 26,79 % z celkových investic státu do průmyslu.⁵ Prostředky byly poměrně značné, třeba však uvážit, že posloužily především k politickým cílům. Plán totiž od počátku předpokládal prioritu budování národních, tedy státních podniků. Jasně se to projevovalo právě na Slovensku při industrializaci zaostalých regionů (Orava, Kysuce, Ponitří, východní Slovensko). DS počítala s rozvojem místního průmyslu, který by byl samo-

¹ Široký, V.: *Za šťastné Slovensko v socialisticom Československu*. Pravda, Bratislava 1952, s. 87–95.

² *Budovateľ*, 21. 2. 1947.

³ ŠA Bratislava, pob. Skalica, f. MNV Holíč, spisy 1946, č. 4041/46.

⁴ SNA, f. ÚV KSS, GT Bašťovanský, k. 2119, fasc. 8/3.

⁵ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 42. Usnesením Sboru pověřenců z 6. 9. 1946 vznikl Hospodářský komitét (HK) složený z předsedy a místopředsedy SP, pověřenců hospodářských resortů, místopředsedy plánovacího a statistického úřadu, dvou zástupců ÚRO a dvou zástupců Jednotného svazu slovenských rolníků. Předsedou byl Gustáv Husák. HK zřídil v každém resortu zmocněnce pro dvouletý plán. Viz VOA, f. F. Zupka, k. 1, fasc. 13.

zřejmě v soukromých rukách. KSČ se při odsouhlasení znárodnovacích dekretů na podzim 1945 musela svým partnerům v Národní frontě zavázat, že nebude požadovat další znárodnování. Avšak na Slovensku bylo v rukou KSS pověřenectvo průmyslu a obchodu (pověřenec J. Púll), což umožňovalo tiché posilování veřejného sektoru prostě tím, že soukromníkům nebyly vydávány koncese a živnostenská oprávnění k otevření nových podniků. NK ÚV KSS vydala interní směrnici, podle které měly být žádosti odmítány s poukazem, že příslušné odvětví je dostatečně zastoupeno a otevírání nových podniků není zapotřebí. Pokud už nebylo možné z nějakých důvodů žádost vůbec odmítnout, mělo být povolení vydáváno jen v zaostalých oblastech a jen tam, kde ještě neexistoval v témže oboru znárodněný podnik.¹ Industrializace Slovenska tak z politických důvodů nevyužila všech možností, které zde v letech 1946–1948 byly. Jinak řečeno: KSS sice podporovala industrializaci Slovenska, avšak jen tehdy, šlo-li o rozvoj veřejného sektoru. Jakmile hrozilo, že zprůmyslnění posílí soukromý sektor, vystoupili komunisté proti němu. Po komunistickém převratu ovšem tyto „překážky“ industrializace Slovenska velmi rychle padly. Ačkoliv ústava z 9. května 1948 zaručovala soukromé vlastnictví výrobních prostředků, pokud v podniku nepracovalo více než padesát zaměstnanců, již koncem r. 1948 nebyly v Československu prakticky žádné podniky s více než dvaceti zaměstnanci a v následujících dvou letech došlo i k zlikvidování zcela malých závodů.² To, co platilo v celostátním měřítku, se plně týkalo i Slovenska: koncem roku 1948 tu bylo 68 267 živnostenských podniků, ve kterých pracovalo více než 150 000 osob; během let 1949/1950 byly transformovány do různých forem tzv. socialistických podniků, ať už přímo státních („národních“), nebo družstevních a komunálních.³ Zavedením absolutního státního monopolu po únoru se změnila i situace v industrializaci Slovenska. S ohledem na začátek studené války a hrozící nebezpečí globálního konfliktu mezi Východem a Západem se industrializace Slovenska stala jednou z priorit. V tomto ohledu byla paradoxně situace podobná jako ve třicátých letech. I nyní mělo Slovensko tvořit zápolí, a proto se zde měl budovat záložní průmysl, a to bez ohledu na to, že pro to zde nebyly vhodné podmínky. Z předpokladů pro rychlý růst zejména těžkého průmyslu mělo Slovensko především velké zásoby pracovních sil: šlo ovšem o pracovní sílu nekvalifikovanou, kterou bylo třeba nejprve vyškolit, protože téměř 50 % obyvatelstva pracovalo v zemědělství. Ze surovin mělo Slovensko v první řadě dřevo, které však pro těžký průmysl nebylo prioritní. Ostatní suroviny (železná ruda, uhlí, magnezit) byly naproti tomu zastoupeny slabě a bylo je nutno dovážet. Budování těžkého průmyslu na Slovensku bylo tedy čistě politickým rozhodnutím a nevyplývalo z místních ekonomických možností a potřeb.⁴

Industrializace Slovenska byla pojata do zákona č. 241/1948 Sb. z 27. října 1948 o pětiletém plánu (§§ 30–33). Plán předpokládal celkové investice v ČSR ve výši 336,2 mld. Kčs, z toho na rozvoj průmyslu 131,9 mld. Kčs. Na Slovensko připadalo 96,2 mld., tedy 28,6 % z celostátního objemu. Na průmysl na Slovensku připadlo 30,9 mld. Kčs, tedy 23,4 % z objemu na celostátní průmyslový rozvoj. Na rozvoj slovenského průmyslu připadlo tedy 30,9 mld. Kčs a na český 101 mld. Kčs. Plán

¹ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 39.

² Průcha, V.: *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století*. Pravda, Bratislava 1974, s. 319.

³ Zelenák, P.: *Socializácia živností na Slovensku*. Veda, Bratislava 1988, s. 52–53, s. 71.

⁴ Londák, M.: *K formovaniu koncepcie industrializácie Slovenska v druhej polovici 40. rokov*. In: Barnovský, M. (ed.): *Slovenská otázka v dejinách Česko-Slovenska (1945–1992)*. HÚ SAV, Bratislava 1994, s. 26–32.

předpokládal vzrůst hrubé hodnoty produkce o 75 % a vytvoření 90 000 nových pracovních míst. Z toho 58 000 připadalo na kovoprůmysl, takže v r. 1953 měl zaměstnávat 93 000 osob. O 8000 více míst mělo být v textilním a oděvním průmyslu a téměř o 6000 víc v elektronickém. Z celkových investic asi 50 % připadalo na těžké strojírenství, zbytek na přesné strojírenství, elektrotechniku a kovové zboží. Velké investice směřovaly do energetiky, zejména do staveb hydroelektráren (Orava, Kral'ovany, Nové Mesto nad Váhom atd.). V hutnictví, kde pracovalo zatím jen 0,5 % osob zaměstnaných v průmyslu, se předpokládal nárůst o 58 % a mělo zde pracovat 9500 osob. V dřevozpracujícím průmyslu mělo dojít sice k nárůstu o 143 % a v růstu zaměstnanosti o 1430 míst, rozvoj byl však podstatně omezenější, než předpokládal původní Širokého plán z r. 1946.¹ Industrializace Slovenska však neměla jen strategické důvody. Základní myšlenkou komunistického vedení ve vztahu k Československu byla totiž představa, že hospodářským vyrovnáním Slovenska s českými zeměmi se slovenský problém vyřeší automaticky. Tato představa měla svou logiku, uvážíme-li, že komunistické vedení vycházelo z pouček marxismu-leninismu neúměrně zveličujících roli ekonomiky ve vývoji společnosti. V hospodářské oblasti se proto prosazoval ve vztahu ke Slovensku politický záměr industrializace. Viliam Široký to na IX. sjezdu KSČ v květnu 1949 formuloval takto: „Slovenská otázka v ČSR je problémem socialistickej industrializácie a ďalšieho rozvoja výrobných síl v hospodárskom živote.“ Proto se mělo Slovensko zprůmyslnit, ovšem „z hľadiska potrieb a proporcií československého hospodárstva“.²

Celkově vypadala po pěti letech situace zhruba takto: výroba na Slovensku v letech 1949–1954 vzrostla o 128 %. Podíl Slovenska na celkové produkci stoupl na 15,6 % (1948 – 13,2 %), podíl zaměstnanců v průmyslu se zvýšil na 16,1 (1948 – 13,8 %). Postaveny byly hydrocentrály Kostolná, Nové Mesto n. V., Dobšiná, strojírny Snina, Bánovce, Krompachy, Kubra, Hliník, Nové Zámky, Košice, dřevozpracující podniky v Banské Bystrici, Zvolenu, Pravenci, Topolčanech a Spišské Nové Vsi a další. Zároveň je ovšem nutno si uvědomit, že ve stejné době se rozvíjel i český průmysl, kam směřovalo 75 % veškerých průmyslových investic.³ Čistě slovenský charakter měly naproti tomu investice do dopravní infrastruktury, zejména pak do staveb nových železnic a zvyšování propustnosti už v minulosti postavených tratí. V některých případech šlo o projekty pocházející ještě z předválečného, nebo ještě staršího období, případně akce rozestavěné již za války, jako např. zdvojkolejnění Košicko-bohumínské železnice (KBŽ) a její následná elektrifikace. Došlo k výstavbě železnice Hronská Dúbrava–Banská Štiavnica s normálním rozchodem, která nahradila starou úzkokolejku (provoz zahájen 30. října 1949), byla vybudována železnice Bušince–Malé Straciny (v sedmdesátých letech byla trať prodloužena až do Velkého Krtíše), umožňující přepravu uhlí z krtíšských dolů na Slovensko peáží přes maďarské území (provoz zahájen 12. září 1951), postavena již před válkou vyměřená trať Turňa nad Bodvou–Rožňava, čímž Košice získaly druhé železniční spojení s Bratislavou (provoz zahájen 23. ledna 1955).⁴

¹ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 69 násl.

² Široký, V.: *Za šťastné Slovensko...*, s. 169, 174.

³ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 110–112.

⁴ Kubáček, J. a kol.: *Dejiny železníc na území Slovenska*. ŽSR, Bratislava 1999, s. 326–328.

Samotná myšlenka industrializace Slovenska, jak ji propagoval šéf slovenských komunistů Viliam Široký, byla vnitřně značně rozporná. Objektivně pomohla Slovensku, protože za zhruba patnáct let se stalo z agrární země zemí průmyslovou, byť třeba říci, že jako danajský dar dostalo Slovensko zároveň zcela deformovanou průmyslovou strukturu, která vyplývala z toho, že průmyslová základna měla především sloužit pro potřeby obrany. Je nesporné, že i životní úroveň širokých vrstev slovenského obyvatelstva se zvýšila. Představa, že tímto způsobem bude možno řešit definitivně slovenský problém, byla ovšem zcela mylná. Naopak, industrializace měla právě opačný efekt. Samotná industrializace centralizaci kromě toho, jak už řečeno, ještě dále posilovala, protože v konečné instanci vždy rozhodoval nějaký pražský rezortní ministr. Tato skutečnost byla v rozporu se zájmy slovenského obyvatelstva, které hospodářsky získalo, a začal mu vadit centralismus, což platilo i o stranických špičkách, které se snažily získat větší nezávislost na Praze.

Předmětem sporu se velmi brzo stala otázka řízení podniků na Slovensku. Problém souvisel s organizací znárodněného průmyslu. Jednotlivé závody, spojené horizontálně, byly po znárodnění začleněny do tzv. národních podniků, nad kterými bylo zřízeno ústřední (generální) ředitelství. Mezičlánkem byla oblastní ředitelství na Slovensku, na která měla vliv jednotlivá pověření. Již v listopadu 1948 se Rudolf Slánský vyslovil pro reorganizaci podle sovětského modelu, který předpokládal jen dvoustupňové řízení podnikové ředitelství – generální ředitelství. Ministr průmyslu Gustav Kliment skutečně počítal s tím, že oblastní ředitelství budou během r. 1949 zrušena. Ta samozřejmě protestovala. 8. ledna 1949 PÚV KSS jednalo o problému oblastních ředitelství a snažilo se dokázat, že nikoliv oblastní, ale podniková ředitelství jsou zbytečná. 12. února 1949 se problémem zabývala Hospodářská rada ÚV KSČ (HR ÚV KSČ) a rozhodla, aby GR byla postupně přeměněna v součást rezortních ministerstev. PÚV KSS na to reagovalo požadavkem na začlenění oblastních ředitelství do příslušných pověření. 19. února 1949 sestavilo komisi, která se měla problémem zabývat, a ta skutečně předložila 5. března 1949 návrh na začlenění oblastních ředitelství do pověření průmyslu. Plán se však nerealizoval a o dva roky později byla oblastní ředitelství zrušena a zavedena centralizace podle sovětského vzoru. Těžký průmysl byl řízen přímo ministerstvem těžkého průmyslu v Praze.¹

Dalším zdrojem nedorozumění se stala otázka podílu Slovenska na zahraničním obchodu. Státní monopol na zahraniční obchod vznikl fakticky hned po válce, ale po r. 1948 dostal novou podobu tím, že obchodovat se zahraničím směly jen tzv. výsadní společnosti, od r. 1953 přeměněné na Podniky zahraničního obchodu (PZO). Slovenská banka a Tatrabanka ještě 1. dubna 1948 na poradě expertů žádaly, aby se zahraniční obchod na Slovensku realizoval prostřednictvím slovenských podniků, které měly mít v této věci autonomii. Autonomie podniku pro zahraniční obchod samozřejmě vyžadovala, aby slovenské banky mohly provádět devizové operace a převody do a ze zahraničí. V této věci narazilo pověření financí na rozhodný odpor ministerstva financí v Praze. Na schůzi finanční komise ÚV KSS v září 1948 Ľudovít Kováčik kritizoval malé kompetence pověření financí v zahraničním obchodě, avšak žádná náprava nenastala. Naopak: ministerstvo financí zmocnilo k provádění veškerých finančních operací podniků obchodujících se zahraničím Živnostenskou banku v Praze

¹ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 79–84.

a 1. dubna 1950 nařídilo nucenou likvidaci Tatrabanky. Finanční transakce při obchodu se zahraničím byly pak vyhrazeny vedle Živnostenské banky ještě Státní bance československé a Investiční bance, které všechny měly sídlo v Praze. Pravda, národnostní moment v podmínkách naprostého státního monopolu nelze přeceňovat. Bankovníctví bylo zestátněno již v r. 1945 a všechny banky patřily fakticky československému státu a podléhaly ministerstvu financí.¹ Věc však měla značný psychologický dopad, protože vytvářela na Slovensku představu, že i o čistě slovenských věcech se rozhoduje jinde. V Slovenském plánovacím úřadu, který tvořil vlastně pobočku pražského Státního plánovacího úřadu, se tak postupně vytvořila skupina ekonomů požadující větší autonomii pro slovenské potřeby.

Spor o kompetence v hospodářství měl do určité míry shodné rysy s kompetenčním bojem v resortu vnitra, jeho specifická stránka nicméně spočívala v tom, že více akcentoval ekonomické aspekty. První větší spor se objevil v souvislosti se zjištěními, že strojírenské kapacity na Slovensku nejsou dostatečně využívány. Slovenský plánovací úřad už na podzim 1952 poukazoval na to, že řízení strojírenství na Slovensku přímo ministerstvem těžkého strojírenství v Praze je problematické, protože toto ministerstvo nemá ucelenou koncepci, což vede k improvizaci a plýtvání. Tak např. v Kysuckém Novém Městě stály celé haly pro plánované strojírný několik let prázdné. V r. 1953 se na Slovensku nevyužívalo celkem 100 000 m² výrobních ploch, zaostávala návaznost na další výrobu.² Krachem skončila i výstavba hutního kombinátu HUKO v Košicích (předchůdce pozdějších Východoslovenských železáren), kde se začalo stavět na přímý pokyn z Prahy bez zpracování komplexní projektové dokumentace. Neúspěch projektu HUKO byl nakonec účelově prohlášen za vědomou sabotáž „bandy Slánského“, avšak příčiny byly ve skutečnosti jinde. Nebylo těžké dokázat, že příčinou velké rozestavenosti a „mrtvých investic“ je přílišná centralizace. Slovenský plánovací úřad zpracoval v této věci zvláštní materiál, který 6. února 1954 předsednictvo ÚV KSS schválilo za účasti tajemníka ÚV Karola Bacílka pod názvem „Rezolúcia o situácii v rozvoji strojárstva na Slovensku“. Zpráva, určená pro politický sekretariát ÚV KSČ v Praze, navrhovala komplexní sledování a plánování strojírenství na Slovensku, zřízení slovenského dispečinku pro strojírenství a sestavení závazného katalogu, který by každému závodu přidělil závazný program výroby.³

Politický sekretariát ÚV KSČ rezoluci o strojírenství odmítl a označil ji za pokus o slovenský hospodářský separatismus a za rozbíjení jednoty československého hospodářství. S ohledem na kampaň proti Husákovi a spol. byla celá věc ihned dávána do souvislosti se slovenským buržoazním nacionalismem. Bacílek sám, ačkoliv původně rezoluci podpořil, ji 2. července 1954 na zasedání ÚV KSS odsoudil a podrobil zdrcující kritice. Z celé věci byly vyvozeny i personální důsledky: 3. srpna 1954 byli odvoláni z funkcí předseda Slovenského plánovacího úřadu J. Bránik a místopředseda Sboru pověřenců J. Púll.⁴

K určitému dočasnému obratu došlo v souvislosti s politickými událostmi v r. 1956 a s vydáním ústavního zákona č. 33/1956 Sb., o pravomoci slovenských orgánů, který rozebíráme na jiném místě. Před r. 1956 Sbor pověřenců sice rovněž předkládal své

¹ Viz dekret č. 102/1945 Sb., zák. č. 119/1948 Sb., zák. č. 181/1948 Sb.

² Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 103–104.

³ SNA, f. ÚV KSS, zasadanie PÚV KSS 6. 2. 1954.

⁴ SNA, f. ÚV KSS, zasadanie ÚV KSS 2. 7. 1954, srv. Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 107.

návrhy, avšak jen jako podkladový materiál, protože SNR neměla schvalovací pravomoc. Vše formálně řídila vláda v Praze, ve skutečnosti pak politické byro ÚV KSČ. Pro ta odvětví, pro která byla na Slovensku zřízena samostatná pověřenectva, určovala ministerstva hlavní ukazatele pro Slovensko, které se pak na pověřenectvu dále rozpracovávaly. V praxi to vypadalo tak, že vláda schválila ministerstvům, v jejichž resortu existovala pověřenectva, specifické úkoly pro Slovensko. Po vydání ústavního zákona č. 33/1956 Sb. schválila vláda 11. září 1956 usnesení č. 973, podle kterého měla být některá odvětví i nadále řízena přímo, ostatním pak prostřednictvím státního plánu a rozpočtu měla ministerská rada určovat jen zásadní směrnice. Určeny byly zároveň i podniky, které i nadále měla přímo řídit vláda: v první řadě šlo o dopravní podniky na železnici a v letectví (ČSD a ČSA). Na slovenské úrovni byly tyto směrnice pak nadále rozpracovány.¹

Po r. 1956 řídily slovenské národní orgány asi 60 % průmyslové výroby a hospodářské činnosti na Slovensku, a to včetně celého zemědělství a větší části maloobchodu.² V Slovenském plánovacím úřadu se postupně znovu vytvořila skupina liberálnější uvažujících ekonomů, kteří se zasazovali o větší míru kompetencí slovenských orgánů při řízení hospodářství na Slovensku. Kromě toho byla 2. dubna 1957 ustavena zvláštní komise pod vedením místopředsedy Sboru pověřenců Štefana Šebesty, která měla zpracovat návrh na novou organizaci řízení státních podniků na Slovensku. Komise předložila v říjnu 1957 ucelený materiál požadující zřízení nových pověřenectev pro strojírenství, hutní průmysl a chemický průmysl. ČSD na Slovensku měly být řízeny jedním ústředním úřadem s posílenou pravomocí místo dosavadních dvou správ dráhy v Bratislavě a v Košicích. Návrh nicméně neprošel v předsednictvu ÚV KSS, které o něm jednalo 1. listopadu 1957, a komise byla rozpuštěna.³

Reformní skupina ve Slovenském plánovacím úřadu, podobně jako určité kruhy v českých zemích, uvažovala i o případném zvýšení investic do rozvoje lehkého průmyslu s cílem zlepšit zásobování trhu spotřebním zbožím. Celostátní konference KSČ v červnu 1956 se však vyslovila v zásadě pro pokračování v rozvoji těžkého průmyslu; měla pokračovat i industrializace Slovenska při využití především místních zdrojů: investice ve strojírenství měly vzrůst o 100 %, v chemickém průmyslu o 89 %, v lehkém průmyslu o 37 %, v potravinářském průmyslu o 49 %. Strojírenská výroba měla stoupnout až na dvojnásobek, zemědělská výroba se měla zvýšit o 39,8 %. Druhý pětiletý plán pro období 1956–1960 pokládal slovenský průmysl za doplněk českého průmyslu. Plán ostatně počítal i s přílivem slovenských pracovních sil do českého hospodářství, když požadoval, aby „pracovníci zo Slovenska pomohli zaistiť vysoké úlohy v českých krajinách, ktoré by inak nemohli byť zvládnuté“.⁴

O další orientaci slovenského hospodářství se rozpoutal v letech 1956–1957 záku- lisní boj, ve kterém se často prolínala čistě odborná ekonomická hlediska s politickými postoji ve věci postavení Slovenska vůbec. V polovině r. 1956 nechal Státní plánovací úřad v Praze vypracovat komplexní analýzu dalších možností rozvoje. Zvláštní komise pod vedením místopředsedy Státního plánovacího úřadu J. Slámy skutečně zpracovala

¹ SNA, f. ÚV KSS, k. 961, PÚV KSS 27. 9. 1957.

² Rákoš, E. – Rudohradský, Š.: *Slovenské národné orgány*, s. 182.

³ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 157–160.

⁴ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 126. Podrobněji o přípravě 2. pětiletého plánu viz tamtéž, s. 125–128, s. 132–133.

„Zprávu k usnesení o zabezpečení dalšího účelného rozvoje strojírenství na Slovensku“, jejíž závěry byly v zásadě totožné s „Rezolúciou o strojárstve“ z r. 1954: navrhovalo se zřízení kontrolního a koordinačního orgánu při Sboru pověřenců, zřízení hlavních správ v rámci jednotlivých ministerstev s působností pro Slovensko a zřízení pověřenectva strojírenství. Předsednictvo ÚV KSS se zprávou zabývalo 4. srpna 1956 a v zásadě ji akceptovalo.¹ Politické byro ÚV KSČ v Praze, které se zabývalo hospodářskou situací 7. ledna 1957, konstatovalo od r. 1953 zpomalení vývoje. Příčiny vidělo v nevyužívání zdrojů na Slovensku a s ohledem na tento bod měla být vypracována dlouhodobá koncepce rozvoje Slovenska.² Tu vypracovala zvláštní komise, jejímž členem byl i předseda Sboru pověřenců Rudolf Strechaj.

Strechaj předložil závěrečnou zprávu komise 20. dubna 1957 předsednictvu ÚV KSS. Zpráva konstatuje (zcela v intencích stanoviska politického byra ÚV KSČ ze 7. ledna), že na Slovensku nejsou využívány suroviny a zdroje a že zaostává především rozvoj východního Slovenska, kde je velký rezervoár pracovních sil. Ve zprávě se však objevuje i kritika toho, že investice šly v minulém období do českých průmyslových oblastí, ačkoliv ty dle mínění odborníků byly již dostatečně rozvinuté. V budoucnu se měla větší pozornost na Slovensku věnovat spotřebnímu průmyslu, který měl být směřován do nerozvinutých oblastí Slovenska.³ S těmito názory pak první tajemník ÚV KSS Karol Bacílek vystoupil i na sjezdu KSS, který se konal 26.–28. dubna 1957. Zároveň zde ovšem Bacílek znovu vystoupil proti slovenskému buržoaznímu nacionalismu, což v praxi znamenalo, že každý, kdo obhajoval samostatnější hospodářské postavení Slovenska, se okamžitě dostával do podezření z „ekonomického separatismu“.

Bacílkův zcela oportunistický postoj se plně projevil počátkem r. 1958. Bez ohledu na svoje předešlá vystoupení 6. ledna byro ÚV KSS z Bacílkova podnětu kritizovalo Šebestu a další členy jeho týmu za „buržoazní nacionalismus“. 9.–10. ledna 1958 se konalo zasedání ÚV KSS. Zde Bacílek vystoupil s tezí o „skrytých ľudáckých živlech“ ve straně. Následovala ještě ostřejší kritika Šebesty, který byl nakonec vyloučen ze strany a 13. ledna formálně odvolán z funkce místopředsedy Sboru pověřenců.⁴

Úvahy o dalším směřování rozvoje Slovenska byly do značné míry umožněny určitým uvolněním v r. 1956. V r. 1957, po událostech v Polsku a Maďarsku, byl však již patrný návrat k stalinskému modelu, opírajícímu se o prioritu těžkého průmyslu. Ve dnech 30. září až 1. října 1957 zasedal ÚV KSČ. Na jedné straně se zde sice hovořilo o změnách v organizaci a řízení národního hospodářství, což v r. 1958 umožnilo první nesmělý pokus o určitou větší samostatnost podniků, zároveň však byly projednány i změny v 2. pětiletém plánu, který fakticky již běžel od r. 1956, i když zatím bez zákonného podkladu. Původní projekt posílení již existujících průmyslových oblastí byl ještě více zdůrazněn. Došlo také ke krácení investic, a to celostátně o 10 %, na

¹ SNA, f. ÚV KSS, PÚV KSS, k. 927, zasadnutie PÚV 4. 8. 1956 – text zprávy je přiložen. Srv. též Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 141.

² Barnovský, M.: *Druhý pětročný plán a hospodársky rozvoj Slovenska*. In: Slovensko v období dobudovania základov socializmu. Pravda, Bratislava 1978, s. 68.

³ SNA, f. ÚV KSS, k. 948, zasadnutie PÚV KSS 20. 4. 1957. Zpráva – viz příloha.

⁴ *Pravda*, 29. 5. 1968 (zpráva o rehabilitaci Š. Šebesty a rekapitulace jeho případu). Srv. též SNA, f. ÚV KSS, k. 8, zasedanie ÚV KSS 9. 1. 1958, Československé dějiny v datech, Praha 1988, s. 626.

Slovensku dokonce o 12,8 %. Podíl investiční výstavby Slovenska na celkové investiční výstavbě Československa se měl snížit z původně plánovaných 27 % na 25,4 %. Úvahy o dalším směřování československého národního hospodářství trvaly ještě celý rok, a teprve 16. října 1958 schválilo Národní shromáždění zákon č. 63/1958 Sb., kterým byl 2. pětiletý plán uzákoněn. Zákon působil vlastně částečně zpětně, protože se týkal celého období 1956–1960. Objem průmyslové výroby v Československu se měl do r. 1960 oproti roku 1955 zvýšit u 54 % (§ 1, odst. 1). Jednoznačně byl opět preferován těžký průmysl. V oblasti paliv a energetiky byl stanoven růst o 45 %, v energetice o 72 %, v hutním průmyslu o 59 %, v chemickém průmyslu o 59 %, ve strojírenství o 77 %, naproti tomu ve spotřebním průmyslu jen o 39 % a v potravinářském o 32 % (§ 1, odst. 2). Zemědělská výroba měla stoupnout o 27 % (§ 2, odst. 1). Na rozdíl od zákona v prvním pětiletém plánu z r. 1948 se výslovně o Slovensku nezmiňoval a neurčoval pro ně zvláštní ukazatele, pouze v § 3 se hovoří o elektrifikaci železniční tratě Praha–Česká Třebová–Valašské Meziříčí–Žilina, která tak měla navázat na elektrifikovaný úsek Košickobohumínské železnice Žilina–Spišská Nová Ves realizovaný v letech 1949–1956.¹

Podle oficiálních pramenů vzrostl v letech 2. pětiletého plánu celostátní objem průmyslové výroby o 66 %, objem stavebních prací o 74 % a celkový objem investic o 90 %, čímž byly překročeny úkoly stanovené zákonem č. 63/1958 Sb. Zároveň byl na Slovensku dosažen růst hrubé průmyslové výroby až o 90 %, přičemž původně se plánoval růst o 61 %, resp. po úpravách o 74 %. Na Slovensku bylo tedy dosaženo vyššího ročního přírůstku výroby, než byl přírůstek celostátní. Zvýšil se podíl Slovenska na celostátním objemu průmyslové výroby, který v r. 1948 činil 13,2 %, v r. 1955 16,3 % a v r. 1960 18,6 %. Podobně rostl podíl Slovenska na použitém národním důchodu z 21,5 % v r. 1948 na 24,4 % v r. 1955 a 25,5 % v r. 1960. Během 2. pětiletého plánu se Slovensko podílelo 29,5 % na celkových investicích do národního hospodářství. Postavilo se 38 nových závodů a 43 již existujících podniků se rekonstruovalo. Na Váhu vzniklo 5 vodních děl (Nosice, Skalka, Krpeľany, Sučany, Madunice), rozestavěly se hydroelektrárny Hričov, Mikšová, Považská Bystrica. Investice putovaly dále do hliníkárn v Žiaru nad Hronom, Slovnaftu, rozestavělo se Duslo Šaľa a Východoslovenské železářny v Košicích.² Ovšem, i pro druhou pětiletku platí totéž, co pro první: ve stejné době jako na Slovensku se stavělo i v českých zemích, kam směřovalo asi 75 % investic.³

Závěrem můžeme říci: v období 1945–1960 došlo nepochybně ke zprůmyslnění Slovenska i ke změně jeho sociální struktury, i když na druhé straně nelze nevidět, že se rozvíjel průmysl v celém Československu. Zprůmyslnění Slovenska vedlo ke vzniku hospodářské manažerské vrstvy, která si začala nárokovat větší podíl na rozhodování. To se projevilo již v polovině padesátých let a zejména pak v šedesátých letech.

¹ Hons, J.: *Dejiny dopravy na území ČSSR*. NADAS, Bratislava 1975, s. 266. Elektrifikace celé KBŽ byla dokončena teprve v r. 1964. Projekt byl důležitý pro dovoz ostravského uhlí do Východoslovenských železáren.

² Barnovský, M.: *Druhý pětiletý plán...*, s. 72, Londák, M.: op. cit., s. 162. Do navrhovaných prací ve sledovaném období byla v rámci navrhovaného rozšíření železniční sítě zahrnuta i výstavba tratě Podolinec – Plaveč nad Popradom – Orlov, která se však nakonec realizovala teprve v šedesátých letech – viz ANTM, Sb. JŘ, JŘ ČSD 1967/1968.

³ Londák, M.: *Industrializácia...*, s. 163.

2. PROBLÉM TZV. SLOVENSKÉHO BURŽOAZNÍHO NACIONALISMU

První etapa komunistického režimu v Československu je charakterizována vysokou mírou represí proti skutečným nebo domnělým odpůrcům režimu. V českých zemích ovšem nikdo nebyl pronásledován za „český nacionalismus“. Právě naopak: český nacionalismus, především pak oživování protiněmeckých stereotypů, se stal přímo součástí komunistické oficiální politiky. Na Slovensku tomu bylo jinak. Jakákoliv propagace slovenských zvláštností a především myšlenky větší autonomie byla okamžitě považována za projev „slovenského buržoazního nacionalismu“ a tvrdě trestána. Tragický osud mnoha lidí vzrušoval v pozdější době fantazii širokých vrstev obyvatelstva a stalo se z něj politikum. Ludácká historiografie v exilu chápala otázku perzekuce tzv. buržoazních nacionalistů¹ pouze jako další výraz českého útlaču Slovenska a toto zkreslení později (zejména v šedesátých letech) převzala i část slovenské domácí historiografie. Tak např. exilový historik František Vnuk v r. 1968 psal o procesech s buržoazními nacionalisty toto: „Slovenskí komunisti by boli vyšli z čistiek s menšími stratami a s menšou degradáciou, keby neboli záviseli na Čechoch. Ľahkomyselné zrieknutie sa samostatnosti (najprv v 1944 a potom po februárovom víťazstve) sa na nich vypomstilo aj tu. Je napríklad isté, že proces proti buržoáznym nacionalistom v apríli 1954 sa mohol konať iba v česko-slovenskej ľudovej demokracii. Neboľ by sa konal v slovenskej (zvýrazněno v originále – pozn. J. R.) ľudovodemokratickej republike, práve tak, ako sa nekonal proces s Gomuľkom v Poľskej ľudovej republike.“² Jako český protislovenský boj označil období padesátých let na Slovensku i Jozef Kirschbaum.³

Pomineme-li skutečnost, že Vnuk ve vztahu k Polsku zřejmě nebyl dostatečně obeznámen s fakty, protože procesy s buržoazními nacionalisty se tam – stejně jako prakticky ve všech ostatních komunistických státech⁴ – konaly v hojném počtu,⁵ pak třeba hned na začátku říci, že představa, jako by perzekuce byla následkem protislovenského režimu, neobstojí. Komunistický režim v Československu nebyl protislovenský. Rudý teror se stejnou silou drtil veškeré, byť jen potenciální, odpůrce režimu, a to bez ohledu na národnost, přičemž ve stranickém, výkonném i potlačovatelském aparátě – ať už v policii nebo v justici – byli stejně tak Češi, jako Slováci. Podstata boje proti tzv. buržoaznímu nacionalismu má širší, mezinárodní kořeny a v československých podmínkách získala pouze určitá specifika.

¹ Termín „buržoazní nacionalismus“ je převzat z dobové terminologie. Jde o ideologický termín bez jasného obsahu, který nemarxistickému historikovi nemá co říci. Jde však o technický pojem, bez kterého se neobejdeme.

² Vnuk, F.: *Kapitoly z dejín Komunistickej strany Slovenska*. Jednota Press, Middletown, Pa., 1968, s. 68.

³ Kirschbaum, J. M. (ed.): *Slovakia after the second World War*. In: *Slovakia in 19th and 20th Centuries*, s. 227–234.

⁴ Hlavní procesy byly tyto: V Albánii proti Xoxi Dodzemu a společníkům (1949), v Bulharsku proces proti Trajčo Kostovovi a spol., (1949), v Maďarsku proti Lászlo Rajkovi a spol. (1949), v Rumunsku proti Lucretiovi Pătrășcanimu (zatčen již 1948, avšak popraven teprve 1954).

⁵ Z dobové polské publicistiky namířené proti buržoaznímu nacionalismu viz např. český překlad knihy Romana Werfela *Tři porážky polské reakce*. SNPL, Praha 1953. Příčina, proč se nakonec nekonal proces s Gomuľkou (který byl neoprávněně vězněn bez soudu od r. 1951 až do r. 1955) je ta, že na tom Stalin ztratil zájem. Srv. Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Mladá fronta, Praha 1992, s. 16–21. V ostatních komunistických státech sovětského bloku se procesy rovněž konaly – srv. Kaplan, K.: cit. dílo, s. 21–25, 30–37, 44–50.

Historikové se shodují v tom, že boj proti buržoaznímu nacionalismu má svůj původ v roztržce mezi SSSR a Jugoslávií v r. 1948 a v obavách sovětského vedení, že by i jiné státy mohly následovat jugoslávského příkladu a vymanit se ze sovětského vlivu. Tento postřeh je nepochybně správný, avšak neúplný: platí jen pro konkrétní situaci v letech 1948–1955. Kampaně proti různým nacionalismům spojené s čistkami se konaly v SSSR již dávno před druhou světovou válkou. Příkladem může být tažení moskevského vedení proti ukrajinskému nacionalismu ve druhé polovině dvacátých a na počátku třicátých let, kdy byl za exponenta ukrajinského nacionalismu označen ukrajinský historik a politik Mychajlo Hruševskij. Za hlavu ukrajinských buržoazních nacionalistů byl označen Mykola Skrypnyk, ukrajinský komunista a ministr školství v letech 1927–1932. V roce 1937, v době „ježovštiny“, pak prakticky celé ukrajinské politbyro podlehl krvavým čistkám.¹ Rozdíl oproti poválečné kampani byl pouze v tom, že tehdy kampaň nebyla spojována s žádným dalším komunistickým státem (jakým byla po válce Jugoslávie), a to z toho prostého důvodu, že kromě SSSR a Mongolska tehdy ještě žádné jiné komunistické státy neexistovaly. Boj proti „buržoaznímu nacionalismu“ je v zásadě komunistickému režimu imanentní.

Pochopení podstaty tzv. buržoazně nacionalistické úchylky je možné jen tehdy, orientujeme-li se v marxisticko-leninské teorii. Podle učení marxismu-leninismu je pro zařazení každého člověka prvotní jeho příslušnost třídní, což v kapitalistické společnosti konkrétně znamená, že podstatná je nikoliv jeho národnost, ale to, zda patří k třídě vykořisťovatelů (buržoazii), nebo vykořisťovaných (proletariátu). Úkolem proletariátu je uvědomit si svoje postavení a revoluční cestou vyvlastnit třídu kapitalistů a nastolit tak socialistický řád jako první stadium komunismu. Z toho plyne, že snaha vytvářet nějaké celonárodní zájmy, tj. spojovat na národním principu třídu vykořisťovatelů a vykořisťovaných s cílem splnění nějakého společného politického programu, znamená odvádět proletariát od jeho úkolu a objektivně napomáhat buržoazii. Právě toto je podstatou tzv. buržoazně nacionalistické úchylky.² Národnostní problémy se pak v komunismu vyřeší tím, že jednotlivé národy se budou postupně sbližovat, i když o tom, jak bude potom lidstvo vypadat, neměli zřejmě komunističtí teoretikové nikdy zcela jasno.

Celá teorie tzv. buržoazního nacionalismu je ve skutečnosti absurdní. Od okamžiku, kdy vznikly moderní národy v dnešním pojetí, se národní příslušnost stala hlavním a primárním způsobem lidské sociability, což znamená, že každý člověk s jasným národním vědomím automaticky klade svou národnost na první místo a podle toho také ve většině případů jedná. Třídní jednota dělníků různých národností se nepochybně projeví např. při kolektivním vyjednávání se zaměstnavateli. Jinak je ale zcela přirozené, že např. v otázkách jazykových, školských či kulturních bude mít uvědomělý slovenský dělník blíže k slovenské buržoazii než k dělníkovi maďarskému či českému. Je ale třeba říci, že tak jako mnohé jiné poučky marxismu-leninismu, i otázka vytváření celonárodních front byla v praxi komunistické politiky posuzována pragmaticky, či – lépe řečeno – oportunisticky. Když se to SSSR politicky hodilo, byli komunisté vyzýváni k tvoření všenárodních protifašistických bloků, tedy ke spojenectví s vlastní

¹ Hrycak, J.: *Historia Ukrainy*. II. (1772–1999). Institut Evropy środkowo-wschódniej, Lublin 2000, s. 186.

² Fedosejev, P. N. a kol.: *Vedecký komunizmus*. 2. vyd., Pravda, Bratislava 1975, s. 213–215, s. 385–386, též Konstantinov, F. V. a kol.: *Základy marxisticko-leninské filozofie*. 3. vyd., Pravda, Bratislava 1975, s. 325–328.

národní buržoazii. Podobné výzvy byly prosazovány po VII. kongresu Kominterny v Moskvě v r. 1935 jako výzvy k vytvoření lidových front proti fašismu a potom opět po r. 1941, kdy byl SSSR napaden Německem. Po válce byla ovšem tato linie opět opuštěna.

Zdánlivým protikladem, avšak ve skutečnosti spíše jakýmsi doplňkem buržoazního nacionalismu, byl tzv. kosmopolitismus. Pojmy kosmopolitismus a internacionalismus byly původně používány jako synonyma. Socialisté 19. století, včetně Karla Marxe, se ke kosmopolitismu, tedy k světoobčanství, hrdě hlásili a zdůrazňovali vždy právě nadnárodní a celosvětový obsah své nauky. Socialistická revoluce, předpovědaná Marxem, měla mít celosvětový charakter. Teprve po nastolení komunistické diktatury v Rusku 1917, kdy bylo nutno vypořádat se nějakým způsobem s faktem, že revoluce zvítězila jen v jednom státě, dostal výraz kosmopolitismus (na rozdíl od internacionalismu) pejorativní význam. Kosmopolitismus spočíval v zanedbávání národnostní problematiky, a vedl tudíž k podřízení dělnické třídy vlastního národa mezinárodnímu velkokapitálu. Podobně jako buržoazní nacionalismus i kosmopolitismus byl – pokud se to hodilo – využíván pro zahraničně-politické cíle Moskvy pod názvem internacionalismu, resp. proletářského nebo socialistického internacionalismu. Dvojice pojmů: „socialistické vlastenectví – buržoazní nacionalismus“ a „internationalismus – kosmopolitismus“ byly ve skutečnosti svým objektivním obsahem synonymní a lišily se právě jen ideologickým obsahem, samozřejmě jen pro toho, kdo stál na pozicích tzv. marxismu-leninismu. Britský slavista a rusista Hugh Seton-Watson při analýze různých herezí v národnostní otázce v SSSR třicátých let objasnil rozdíl mezi socialistickým vlastenectvím, buržoazním nacionalismem, internacionalismem a kosmopolitismem takto: „V národnostní politice existují dva zločiny: nacionalismus a kosmopolitismus. Osoba neruské národnosti (*a non-Russian*) se provinuje jednak nacionalismem, pokud jakkoliv zdůrazňuje rozdíly, které oddělují její národ od ruského národa, jednak kosmopolitismem, pokud zdůrazňuje jakékoliv kulturní vazby vážící její národ ke kterémukoliv národu mimo Sovětský svaz. S těmito dvěma zločiny korespondují dvě ctnosti: internacionalismus a patriotismus: být internacionalistou znamená zdůrazňovat solidaritu s Ruskem nebo servilitu k Rusku; být patriotem znamená zdůrazňovat nadřazenost nad národy s podobnou kulturou mimo Sovětský svaz.“¹ Stejné schéma pak platilo v modifikované podobě i po r. 1945, kdy postupně vznikly vedle SSSR satelitní komunistické státy.

Teorie marxismu-leninismu zároveň implikovala, že internacionalismus a spolupráce mezi národy je dělnictvu vlastní, zatímco nacionalismus je záležitostí buržoazie. Každodenní realita ovšem podobnou tezi příliš nepotvrzuje. Spíše naopak: především v dělnických vrstvách se běžně i dnes objevuje strach z konkurence levnějších zahraničních dělníků a snaha vyloučit je z pracovního trhu dané země, resp. vrátit je do země původu. Naopak podnikatelské vrstvy spjaté vzájemně obchodem zpravidla jednají internacionálně. Z tohoto hlediska se dá spíše hovořit o proletářském nacionalismu, resp. šovinismu, a buržoazním internacionalismu.

Jestliže v ostatních státech sovětského bloku spočívala úchylnka buržoazního nacionalismu v obvinění, že uvedená osoba klade zájmy vlastního národa, resp. vlastního národního státu, nad zájmy SSSR a celého socialistického bloku (tedy v obvinění, kte-

¹ Seton-Watson, H.: *The Pattern of Communist Revolution*. 2nd ed., London 1960, s. 242, s. 256–257.

rého se dostalo Titovi, když napsal Stalinovi, že žádný jugoslávský komunista nemůže mít raději SSSR než vlastní zemi), v Československu bylo obvinění z buržoazního nacionalismu směřováno na Slovensko. Spočívalo (mimo nedůvěry v SSSR a snahy napodobit jugoslávský model) v obvinění, že slovenští komunisté se snaží vytvářet na Slovensku blok se slovenskou buržoazií za účelem udržení maximální samostatnosti slovenských orgánů a – potenciálně – odtržení Slovenska od ČSR podle vzoru Iudáků v letech 1938–1939.

„Československý model“ buržoazního nacionalismu však ve skutečnosti nebyl tak unikátní, jak by se mohlo zdát. Podobná situace totiž existovala i přímo v SSSR. V letech 1951–1953 bylo v Gruzii postupně „odhaleno“ tzv. mingreliánské spiknutí, jehož podstatou byl údajný „gruzínský buržoazní nacionalismus“ namířený proti Rusům a směřující podle oficiálního výkladu k odtržení Gruzie od SSSR. Následkem „spiknutí“ byly rozsáhlé čistky a popravy místních gruzínských komunistických činitelů.¹

Rovněž v kampani a v procesu proti buržoazním nacionalistům v Bulharsku se vyskytovalo obvinění, že nacionalisté mimo jiné rozdmýchávali nacionalistické vášně v Pirinské Makedonii, a nechybělo ani nařčení, že ji z Titova návodu chtěli přičlenit k Vardarské Makedonii, a tedy k Jugoslávii. Ústřední orgán Bulharské komunistické strany *Rabotničesko delo* uveřejnil 30. listopadu 1949 obžalobu proti tajemníkovi BKS Trajčo Kostovovi a dalším deseti osobám. Tři obžalovaní – Vasil Atanasov Ivanovski, Blagoj Ivanov Chadži-Panzov a Ilija Ivanov Bajalcaliev – byli bulharskými občany makedonské národnosti. Panzov pocházel z Vardarské (jugoslávské), Ivanovski z Pirinské (bulharské) a Bajalcaliev z Egejské (řecké) Makedonie. Bratr Iliji Bajalcalieva, Christo Bajalcaliev, byl náměstkem ministra obchodu Makedonské svazové republiky, Panzov byl původně tajemníkem jugoslávského velvyslanectví v Sofii a po roztržce s Jugoslávií se odmítl vrátit do Bělehradu. Společně s Ivanovskim byli všichni obviněni, že agitovali mezi obyvatelstvem Pirinské Makedonie za připojení k Vardarské Makedonii (a tudíž k Jugoslávii), a to jednak podle pokynů Christo Bajalcalieva ze Skopje, jednak v intencích jugoslávského velvyslance v Sofii Cicmila. Obvinění z propagování makedonského nacionalismu, které mělo vést k odtržení Pirinské Makedonie, bylo pak i jedním z hlavních obvinění proti Kostovovi, proti kterému všichni tři Makedonci vypovídali. Soud začal v Sofii 7. prosince 1949 a rozsudek byl vynesen 14. prosince večer. Kostov, ačkoliv všechna obvinění před soudem odmítl, byl odsouzen k trestu smrti a popraven, Panzov dostal patnáct let, Ivanovski dvanáct let a Bajalcaliev deset let, ostatní obvinění pak různé tresty na svobodě od deseti let po doživotí.² Československá verze buržoazního nacionalismu tedy není unikátní, ale je mutací, aplikovanou na multinacionální komunistické státy.

Již v rezoluci Informbyra z 22. června 1948 (zveřejněné o šest dní později) byla vyslovena teze o „přechodu kliky Tita-Rankoviče od demokracie k buržoaznímu nacionalismu“. Na zasedání ÚV KSS 28.–29. září 1948 – na témže plénu, které rozhodlo o sjednocení KSS s KSČ – Viliam Široký vystoupil v souvislosti s rezolucí

¹ Conquest, R.: *Power and Policy in the USSR. The Struggle for Stalin's Succession 1945–1960*. 2. ed., Harper Torchbooks, New York 1967, s. 129–153.

² *Rabotničesko delo*, 15. 12. 1949, 17. 12. 1949. Výpovědi Bajalcalieva, Panzova a Ivanovského před soudem viz *Rabotničesko delo*, 11. 12. 1949. Těž podrobnou výpověď Panzova před soudem 10. 12. 1949 viz *Otečestven front*, 11. 12. 1949.

Informbyra proti Titovi a zmínil se i o nebezpečí „malomeštiackeho nacionalismu“, které prý sahá i do vedení KSS. KSČ byla pod tlakem mezinárodně-politických změn a připravované spojenecké smlouvy s Maďarskem rovněž nucena změnit svou politiku vůči maďarské menšině, která měla být původně ze Slovenska vysídlena stejně jako z českých zemí menšina německá. Proto vedení KSS muselo změnit politiku v oblasti školství a kultury pro slovenské Maďary. Maďarům na Slovensku měla být vrácena veškerá politická a kulturně jazyková práva, měly být povoleny maďarské školy a zřízen jeden kulturní maďarský spolek (*Csemadok*). KSS se také distancovala od dosavadního oficiálního kurzu na vystěhování Maďarů, resp. výměnu maďarského obyvatelstva za Slováky z Maďarska.¹

Ačkoliv Široký nikoho nejmenoval, začala již koncem r. 1948 StB shromažďovat materiály proti vedoucím slovenským politikům, zejména účelově zaměřenými výsledky osob zatčených na podzim 1948. Neslavnou roli při výpovědích zatčených proti tzv. buržoazním nacionalistům sehrála v Praze působící slovenská novinářka Viera Hložková, která se stýkala s širokým okruhem slovenských politiků z okruhu někdejšího časopisu DAV. Hložková poskytla StB informace o osobních názorech těchto osob na postavení Slovenska, které ovšem nebyly žádným tajemstvím, protože přinejmenším do třetí pražské dohody se s nimi Husák a spol. netajili. Tyto názory charakterizovala StB okamžitě jako „závadové poznatky“.

Na jaře 1949 však vyšetřování dostalo novou dimenzi v souvislosti s událostmi v Maďarsku, kde byla odhalena rozsáhlá „protistátní buržoazně nacionalistická skupina“ orientovaná na Jugoslávii a jejím prostřednictvím na západní mocnosti v čele s někdejším komunistickým ministrem vnitra a pozdějším ministrem zahraničí, vysokým stranickým funkcionářem László Rajkem. Dalším vysoce postaveným zatčeným byl Tibor Szönyi, vedoucí kádrového oddělení Maďarské strany práce (tehdejší oficiální název maďarské komunistické strany). Ačkoliv Rajk byl zatčen teprve 30. května 1949, vyšetřování probíhalo již od ledna a podílela se na něm na žádost maďarských úřadů i československá StB, která provedla zatčení některých osob. Šlo konkrétně o JUDr. Gejzu Pavlíka a jeho ženu. Pavlík byl pak zapůjčen k výsledku do Maďarska a na základě jeho vynucených výpovědí vytvořila maďarská politická policie (AVH) konstrukci o spojeních do Československa. Kromě toho byl na maďarskou žádost vylákan ze Švýcarska do ČSR a tam zatčen americký levicový novinář Noel Field, který měl posloužit jako údajný rezident americké zpravodajské služby sbírající materiály od „buržoazních nacionalistů“ ve vedení východoevropských komunistických stran.² Maďarská bezpečnost, za kterou však stála Moskva, tvrdila, že spiknutí má mezinárodní charakter a jeho centrum je v Československu. Někdejší tajemník jugoslávského vyslanectví v Budapešti Lazar Brankov, spoluobžalovaný v Rajkově procesu, vypověděl, že v Československu pracovali titovští agenti zejména na Slovensku, kde se opírali o nacionalisty a někdejší Hlinkovy gardisty.³ Na československé vedení byl pak vyvinut nátlak, aby hledalo „československého Rajka“, a podobná žádost přišla i z Varšavy. Protože československá StB byla označena za neschopnou, žádaly Budapešť a Varšava (za kterými ovšem stála opět Moskva), aby byli i do Prahy vysláni

¹ SNA, f. býv. Archiv ÚV KSS, pléna ÚV KSS, k. 1821, plénum ÚV KSS 27.–28. 9. 1948.

² Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění...*s. 37 násl.

³ *László Rajk a jeho společníci před lidovým soudem*. Kulturní a propagační odd. ÚV KSČ, Praha 1949, s. 131–132.

sovětští poradci. 16. září 1949, v den, kdy začal v Budapešti Rajkův proces, Gottwald a Slánský požádali vedení VKS(b) o jejich vyslání, čemuž 23. září Moskva vyhověla.¹ V říjnu 1949 přišli do Československa sovětští poradci Makarov a Lichačev, kteří se podíleli na přípravě procesu s Rajkem. Ten byl mezitím 24. září společně s dalšími dvěma funkcionáři odsouzen k smrti a 16. října popraven. Sovětští poradci byli později doplněni, resp. nakonec vystřídáni jinou skupinou poradců vedenou Vladimírem Bojarským a přizpůsobili práci československé bezpečnosti sovětskému vzoru. Pravda, porušování zákonů v Československu nenastalo teprve po příchodu poradců, různé nezákonné metody používala StB již mnohem dříve, vlastně již od r. 1945. S příchodem sovětských poradců se však nepochybně tyto metody zostrily a zdokonalily. Zpráva tzv. Pillerovy komise ÚV KSČ, která v r. 1968 přešetřovala okolnosti politických procesů, o tom říká toto: „S příchodem poradců jsou spojeny změny v práci československé bezpečnosti. Počala v dosud nezvyklém rozsahu připravovat politické procesy. Šlo o zcela nový způsob její práce. Místo odhalování skutečných trestných činů na základě prověřených důkazů nastoupilo hledání nepřátel, zejména v komunistické straně. Úlohu důkazů hrály politické názory vyjádřené nejen v činech, ale v projevech, v záměrech i neuskutečněných a také vlastní doznání k vymyšleným nepřátelským akcím. Z nich bezpečnostní orgány konstruovaly rozličnými kombinacemi výpovědi zatčených, různé skupiny a protistátní činy. Přiznání a výpověď zatčeného se staly hlavním důkazem a výchozím bodem pro další šetření a odsouzení. Proto se snažily získat nejrozumnějšími způsoby falešná přiznání a odsouzení. Používaly k tomu nelidských metod, vypracovaného systému fyzického a psychického násilí.“² A právě Makarov a Lichačev zaměřili vyšetřování a hledání „československého Rajka“ novým směrem. Jejich zájem se soustředil na vysoce postavené funkcionáře, zejména pak na ty, kteří byli za války v Londýně, mimo jiné i na Clementise.³ Podle výpovědi vyšetřovatele Doubka ze srpna 1955 právě sovětští poradci dospěli k názoru, že československého Rajka je třeba hledat mezi národně orientovanými Slováky,⁴ avšak do akce se zapojili i domácí komunisté, zejména Široký. Na poradě mezi Širokým, Kopřivou a Švábem bylo 10. října 1949 rozhodnuto zřídit i na Slovensku zvláštní útvar StB (v Čechách již existoval), který by se zaměřil na vyhledávání nepřátel v KSS. Do čela skupiny byl postaven Theodor Baláž, od kterého sovětští poradci žádali kompromitující materiály na vedoucí slovenské komunisty.⁵ O výsledcích šetření byl informován nejen Široký, ale i Bašťovanský.⁶

Od Clementise vedla pak již cesta k ostatním slovenským národně orientovaným komunistům-intelektuálům, sdruženým kdysi kolem DAVu. Na přetřes nyní přišly znovu jejich staré spory z let 1945–1948 s pražským vedením a jeho exponenty – Širokým, Bacílkem a Ďurišem –, které ovšem nyní začaly dostávat zcela nový ideologický podtext. Někdy v této době – na podzim 1949 – dal Karel Šváb pokyn Theodoru

¹ Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění...*, s. 66–67.

² *O procesech a rehabilitacích*. Zpráva Pillerovy komise o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949 až 1968. Florenc, Praha 1990, s. 55.

³ Kaplan, K.: *Zpráva...* s. 73.

⁴ Kaplan, K. (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV), Praha 2002, s. 58.

⁵ NA ČR, ÚV KSČ, f. 3/10 (Barnabitská komise), sv. 32, a. j. 378 – závěrečná zpráva, s. 40–42.

⁶ Tamtéž, s. 59.

Balážovi, aby rozpracoval případ Husáka, Novomeského a Rašly, zatímco StB v Praze se soustředila na shromažďování materiálů proti Clementisovi.¹

Pozdější buržoazní nacionalisté byli v té době zdánlivě na vrcholu moci. Clementis byl ministrem zahraničních věcí, Husák byl předsedou Sboru pověřenců, měl na starosti rolnickou politiku a kolektivizaci a rovněž církevní záležitosti, zejména pak tzv. akci P., tj. nucené převedení řeckých katolíků na pravoslaví, Novomeský byl pověřencem školství, Okáli pověřencem vnitra a Šmidke předsedou SNR a vedoucím kádrového odboru KSS. Teprve na zasedání předsednictva ÚV KSČ 13. března 1950 byl Vlado Clementis obviněn z buržoazního nacionalismu. Jeho hlavním „zločinem“ byl jeho postoj v r. 1939, kdy vyjádřil své výhrady k sovětsko-německému paktu a k charakteristice války mezi Německem a západními Spojenci jako oboustranně imperialistické, za což byl tehdy vyloučen z KSČ.² Clementis ovšem po r. 1945 napsal obsáhlou sebekritiku a členství ve straně mu bylo vráceno. Nyní mu byl opět připomenut jeho postoj z r. 1939. Předsednictvo ÚV KSČ se usneslo přijmout návrh Ladislava Kopřivy: odvolat Clementise z funkce ministra zahraničních věcí „a dát mu možnost pracovat na úseku jiném, aby svou prací mohl dokázat, že se stranou smýšlí dobře a poctivě“. Kromě toho měl napsat obsáhlou sebekritiku. Řízením ministerstva zahraničí byl pověřen Viliam Široký.³

Indicie postupného pádu ostatních se projeví na předsednictvu ÚV KSS 31. března: Holdoš (později rovněž „buržoazní nacionalista“) převzal od Husáka vedení Slovenského úradu pre veci cirkevné a Šmidke se vzdal funkce vedoucího kádrového oddělení na ÚV a byl nahrazen tajemníkem Kolomanem Moškovičem (Moškem),⁴ jenž byl později rovněž obviněn z buržoazního nacionalismu. 3. dubna 1950 se v Bratislavě konalo zasedání předsednictva ÚV KSS, které bylo věnováno přípravě pléna, naplánovaného na 6. a 7. duben. Široký předložil předsednictvu svůj referát pro ústřední výbor a nechal si jej formálně schválit. V zachovaných materiálech z tohoto předsednictva Širokého referát není, zachoval se pouze text přednesený na plénu ÚV KSS 6. a 7. dubna a dnes již není možné zjistit, zda oba referáty byly skutečně úplně totožné. Co Široký skutečně řekl na předsednictvu, je nicméně možné vydedukovat srovnáním referátu z dubnového pléna a z Husákovy a Novomeského odpovědi, resp. z vystoupení ostatních přítomných na předsednictvu: referát obsahoval ostrou kritiku buržoazního nacionalismu Husáka a Novomeského. V dokumentu jsou obsažena ve zhuštěné formě prakticky všechna obvinění, která byla později proti tzv. buržoazním nacionalistům vznesena. Široký se zaměřil především na Husáka, kritika Novomeského byla spíše doplňkem, podobně jako naznačená kritika dalších. Husák byl obviněn, že za slovenského státu ilegálně nepracoval mezi mládeží, jak mu bylo nařízeno, a že při přípravě povstání svým postupem pomáhal slovenské buržoazii. Místo aby již za války rozvíjel revoluční partyzánský boj, přistoupil na politiku koalice s Lettrichem a Ursínym (s DS) a dokonce jim ponechal polovinu míst v SNR, Sboru pověřenců a národních výborech. Po válce místo aby se opřel o pokročilejší a vyspělejší českou dělnickou třídu a tím zabezpečil vítězství socialismu, vydal, pod

¹ Uher, J.: *Kampaň proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu*. In: Barnovský, M. (ed.): *Od diktatury k diktaturě*. Bratislava 1995, s. 108.

² *O procesech a rehabilitacích*. Zpráva Pillerovy komise..., s. 61.

³ NA ČR, ÚV KSČ, f. 02/1, sv. 17, a. j. 212 – zápis č. 12 ze schůze předsednictva ÚV KSČ 13. 3. 1950.

⁴ SNA, f. ÚV KSS, k. 794, předsednictvo ÚV KSS 31. 3. 1950.

záminkou hájení pravomocí slovenských orgánů, pozice Demokratické straně. Kritika Novomeského se týkala jeho postojů před válkou, za války i po válce. V Širokého vystoupení se objevila i konkrétní obvinění: Husák před povstáním nezabezpečil vysvobození politických vězňů (včetně Širokého) z věznice v Nitře, jak bylo dohodnuto, v r. 1941 se zúčastnil Machem zorganizovaného propagačního zájezdu na Ukrajinu, majícího ukázat slovenským komunistům zvěrstva sovětského režimu. Husák i Novomeský byli dále obviňováni, že svou činností v časopise *DAV* za první republiky propadli „intelektuálštině“ a nenašli správný vztah k dělnické třídě. Husákovy protiargumenty jsou v zásadě tytéž, které později v r. 1964 uvedl ve své knize *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Politika spolupráce s DS byla v dané situaci nutná, bylo třeba bojovat proti Benešově koncepci čechoslovakismu. Pokud jde o krach akce s osvobozením vězňů v Nitře, hájil se Husák tím, že bylo počítáno s vystoupením vojenských posádek na západním Slovensku, a proto byla akce odložena, aby mohla proběhnout všude současně. Neúspěch v Nitře byl zaviněn postojem kpt. Šmigovského, který zůstal věrný bratislavské vládě. Zájezd na Ukrajinu si předem nechal odsouhlasit komunistickým vedením, zúčastnil se ho jen proto, protože mu jinak Mach pohrozil, že jej nechá zavřít.

Kritika, přednesená Širokým, se netýkala jen Husáka a Novomeského, ale zasáhla rovněž Holdoše a Okáliho a nepřímo též pověřence zemědělství Michala Falt'ana a předsedu SNR Šmidkeho. V diskusi vystoupili dále Púll, Zupka, Takáč, Bacílek a Bašťovanský. Někteří byli zdrženliví, jiní se připojili ke kritice, avšak otevřeně se Husáka a Novomeského nezastal nikdo.¹

S referátem schváleným předsednictvem vystoupil Široký ve dnech 6. a 7. dubna 1950 na zasedání ÚV KSS. Toto Širokého vystoupení bylo vlastně veřejné, a proto právě toto datum (a nikoliv již zasedání předsednictva 3. dubna) bývá zpravidla mylně udáváno za Širokého první vystoupení proti buržoazním nacionalistům. Široký se nejprve zabýval Clementisem a pak přešel k Husákovi a Novomeskému, které obvinil z přeceňování vlastních úspěchů, podceňování významu české dělnické třídy, otevření strany maloburžoazním živlům, separování od českého lidu a koncentrování na kompetenční otázky místo na prohlubování socialistické revoluce. Široký doslova řekl: „Ústřední výbor dnes nemůže konstatovat, že súdruhovia Husák a Novomeský už pochopili, že základnou otázkou všetkých problémov je otázka moci.“² Husák i Novomeský opět přiznali chyby a Širokému poděkovali za kritiku, přičemž Novomeský prozradil (těžko říci, zda úmyslně), že celá akce byla předem připravena: řekl totiž, že Širokého referát zná již od 3. dubna. Husák v zásadě přiznal vše, z čeho jej kritizoval Široký; pokud jde o přeceňování vlastních úspěchů, přiznal, že „chybil“, když po žilinské konferenci KSS v létě 1945 chápal své odsunutí na místo pověřence pro dopravu jako „osobní křivdu“, a nikoliv jako upozornění strany, že se ve funkci dopustil chyb. Po Husákově sebekritice se rozproudila „diskuse“, ve které byly kritizovány zejména Husákovy postoje za války, především pak jeho rezervovaný postoj k činnosti ilegální KSS. Husák i Novomeský znovu vystoupili 7. dubna. Husák se pokoušel znovu hájit, zvláště pokud šlo o účast v zájezdu na Ukrajinu a obvinění, že nepracoval v ilegaltě, avšak o osudu obou již bylo rozhodnuto. Plénium ÚV KSS poslalo dopis

¹ SNA, f. ÚV KSS, k. 795, předsednictvo ÚV KSS 3. 4. 1950.

² SNA, f. ÚV KSS, k. 1823, plénium ÚV KSS 6.–7. 4. 1950, referát Širokého, s. 16.

určený krajským organizacím KSS, ve kterém bylo poukazováno na buržoazně nacionalistickou úchylku, a organizace byly vyzvány, aby k otázce zaujaly stanovisko.

Zasedání ÚV KSS, a zejména dopis pléna, odstartovaly velmi nebezpečnou kampaň, která nemohla skončit jinak než masovou čistkou proti „buržoazním nacionalistům“ na nižších úrovních. Za stávající situace se vůbec nedalo předpokládat, že při „zaujímání stanoviska“ by se někdo z nižších funkcionářů opovážil vzít Husáka a spol. v ochranu. Dopis byl projednáván především na krajských konferencích strany svolaných před IX. sjezdem KSS, jehož termín byl stanoven na 24.–27. květen 1950.¹ O výsledcích této „diskuse“ v krajích referoval na zasedání předsednictva ÚV KSS 21. dubna tajemník Moško takto: „Časť delegátov reagovala tak, že sa to netýka len ÚV, ale že musia preskúmať pomery tam na mieste a dôkladne prediskutovať, ako majú bojovať proti buržoaznému nacionalizmu.“ Husák se k problematice nacionalismu nevyjadřoval a pouze podal referát o průběhu akce „P“, zejména pak přípravy řecko-katolického církevního sněmu (sboru) v Prešově, který byl naplánován na 28. duben a měl zrušení řecko-katolické církve a hromadný přestup k pravoslaví formálně schválit.² Široký nicméně prohlásil, že na nejbližším zasedání předsednictva bude třeba vrátit se k Husákovi a Novomeskému a jejich sebekritice.³ Stalo se tak 29. dubna 1950. Zde byla projednávána nová Husákova a Novomeského sebekritika, která byla po „diskusi“ opět shledána nedostatečnou (diskusi se vyhnul pouze Holdoš, který se omluvil, že musí odcestovat a ze zasedání odešel) a měla být přepracována do 10. května.⁴ Zároveň bylo přijato následující usnesení: „Předsednictvo jednomysleňne súhlasí, aby s. Husák bol odvolaný z funkcie predsedu zboru povereníkov a s. Novomeský z funkcie povereníka školstva.“ Předsedou Sboru pověřenců se měl stát Karel Bacílek a pověřencem školství Ernest Sýkora.⁵ Tyto změny provedla vláda, které ve smyslu ústavy Sbor pověřenců podléhal, 5. května 1950 (s platností od 7. května). Husák se stal dočasně vedoucím zemědělského odboru ÚV KSS, Novomeský dostal místo ve správě Slovenské akademie vied a umení (SAVu).

Kritika Gustáva Husáka, Vlada Clementise, Laca Novomeského a dalších z buržoazního nacionalismu se veřejně objevila v referátu Viliama Širokého na IX. sjezdu KSS, který se konal v Bratislavě ve dnech 24.–27. května 1950. V průběhu sjezdu byla kritika rozšířena i na osobu Karola Šmidkeho. Husák, Clementis, Novomeský i Šmidke se zde podrobili sebekritice a nebyli již zvoleni do vedení KSS.⁶

Zajímavá je korespondence, kterou Clementis vedl s předsednictvem ÚV KSČ. Clementis se nejprve pokoušel vysvětlit svoje postoje a ospravedlnit se, avšak neuspěl. K dopisům, které napsal jednak předsednictvu strany, jednak Gottwaldovi, se předsednictvo usneslo 2. května takto: „Předsednictvo odmítá dopisy s. Clementise, které nepovažuje za sebekritické, nýbrž za omluvné.“ Předsednictvo se současně usneslo pověřit „komisi ve složení s. Kopecký, s. Bareš, s. Köhler do týdne vypraco-

¹ SNA, f. ÚV KSS, k. 795, předsednictvo ÚV KSS 29. 4. 1950. uznesenie, bod 1.

² Prešovský sbor a násilné převádění řeckokatolíků na pravoslaví viz Pešek, J. – Barnovský, M.: *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948–1953*. VEDA, Bratislava 1997, s. 147–154, viz též Kaplan, K.: *Stát a cirkev v Československu 1948–1953*. Dokumenty. Doplněk, Brno 1993, dok. 18, s. 391–395.

³ SNA, f. ÚV KSS, k. 795, předsednictvo ÚV KSS 21. 4. 1950.

⁴ SNA, f. ÚV KSS, k. 795, předsednictvo ÚV KSS 29. 4. 1950, bod 2.

⁵ Tamtéž, bod 3.

⁶ SNA, f. ÚV KSS, 22a, IX. zjazd KSS, k. 2017 – b. č. Husák, Clementis, Novomeský, Šmidke.

vat krátkou, ale ostře formulovanou odpověď a předložit ji ke konečnému schválení s. Gottwaldovi“.¹

V odpovědi předsednictva z 30. května přibyla kromě již zmíněné kritiky na adresu postojů v r. 1939 a obvinění z intelektuálního postoje ke straně v rámci skupiny DAV ještě další: Clementis jako ministr zahraničních věcí prý bránil propuštění reakčních slovenských diplomatů a zaměstnanců z MZV, resp. přijímal na ministerstvo osoby bez ohledu na jejich třídní, politickou a odbornou způsobilost jen s odůvodněním, že jde o Slováky.² Po této odpovědi v dopise z 27. června Clementis zcela rezignoval na obhajobu, pokud jde o postoje v r. 1939, a napsal předsednictvu toto: „Ako som bol už povedal pred IX. zjazdom KSS, pre svoje najťažšie previnenie, pre zaujatie protisovietského a protistraníckeho postoja po uzavretí sovietsko-nemeckého paktu, nenachádzam poľahčujúce, ale len priťažujúce okolnosti.“ Dále citoval slova, která na jeho adresu řekl na IX. sjezdu KSS Široký: „Pre komunistu v každej situácii, a najmä ťažkej situácii, platí bezvýhradná dôvera k Sovietskému zväzu, k veľkému Stalinovi.“ Pokud však šlo o ostatní obvinění, snažil se alespoň obhájit svůj postup na MZV: nešlo mu prý o nějaké kvóty pro Slováky, ale prostě o zvýšení počtu slovenských zaměstnanců v diplomatické službě, protože jich bylo málo. Clementis ovšem uznal, že se dopustil chyby.³

Tajemník Gustav Bareš 16. července 1950 poslal kopii Clementisova dopisu Slánskému s upozorněním, že další kopii má Široký a že Gottwald žádá, aby se znovu sešla zvláštní komise, která by dopis projednala. Bareš doporučil, aby s ohledem na to, že se Clementis již zapojil do práce, která mu byla přidělena vedením strany ve Státní bance, byl dopis vzat prostě na vědomí, a v tomto smyslu také vypracoval příslušný koncept odpovědi Clementisovi. Není jasné, zda tento dopis byl odeslán, nebo zda se předsednictvo ÚV KSČ na svém příštím zasedání 5. září věcí nějak znovu zabývalo. Zachoval se jen koncept dopisu, ve kterém se Clementisovi oznamuje: „Předsednictvo vzalo dopis na vědomí v očekávání, že jsi vyvodil ze své sebekritiky všechny nutné důsledky.“ Dočasně byla každopádně celá záležitost odložena.⁴

Karel Kaplan, který se zamýšlel nad tím, proč byla v létě 1950 kampaň proti slovenským buržoazním nacionalistům náhle zastavena, dospěl k názoru, že se tak stalo z důvodu výměny sovětských poradců. Proces proti Clementisovi a Husákovi by podle Kaplana měl jen místní význam a u obžalovaných by byla zdůrazněna nikoliv jejich jugoslávská a protisovětská, ale protičeská činnost, takže proces by nebyl svým významem srovnatelný s významem procesu proti Rajkovi či Kostovovi.⁵ Takovéto vysvětlení má svou logiku. Pak ovšem je třeba se pozastavit nad tím, proč právě na počátku roku 1951 byla kampaň obnovena, nyní již podle osvědčeného vzoru sovětských politických procesů. Politické chyby Clementise, Husáka a Novomeského byly nyní prezentovány jako úmyslná škůdcovská činnost proti straně a protistátní aktivita. Jako první byl zatčen Clementis. 6. února 1951 byl v Bratislavě, přímo v kanceláři generálního tajemníka Bašťovanského, zatčen i Gustáv Husák.

Zatčení buržoazních nacionalistů odstartovalo velkou čistku ve slovenském politickém a vědeckém životě, v celostátním měřítku pak byl v této fázi Clementisův

¹ NA ČR, ÚV KSČ, f. 02/1, sv. 19, a. j. 221. – zápis schůze předsednictva 2. 5. 1951.

² Tamtéž, a. j. 224, schůze předsednictva z 30. 5. 1950.

³ NA ČR, ÚV KSČ, f. 02/1, sv. 21, a. j. 234 – předsednictvo ÚV KSČ 5. 9. 1950.

⁴ Tamtéž, dopis Bareše Slánskému č. I/5-34PT.

⁵ Kaplan, K.: *Zpráva...*, s. 87.

případ spojován s „odhalením“ protistátní skupiny Otty Šlinga, někdejšího krajského tajemníka KSČ v Brně, a Marie Švermové, někdejší vedoucí organizačního oddělení ÚV KSČ, a zástupkyně ústředního tajemníka KSČ. 20. února 1951 se předsednictvo ÚV KSČ zabývalo oběma případy. O případu Šling–Švermová referoval Václav Kopecký, o případu Clementise a buržoazního nacionalismu na Slovensku generální tajemník KSS Štefan Bašťovanský. Předsednictvo se rozhodlo předložit zprávu ústřednímu výboru a navrhlo použít stranické tresty včetně vyloučení proti všem osobám-členům strany, proti kterým bude zavedeno v souvislosti s oběma případy stranické řízení.¹ Ve dnech 21.–24. února 1951 se na Pražském hradě sešel ÚV KSČ, na kterém byly veřejně obě skupiny „odhaleny“. Oba případy byly koncipovány jako součást propojeného spiknutí, v jehož čele stál Šling a jehož cílem bylo prý svrhnout Slánského, přičemž jednotící platformou obou spiknutí byl právě buržoazní nacionalismus, i když v obou případech rozdílně interpretovaný. „Zprávu vyšetřující komise předsednictva ústředního výboru k případu Otty Šlinga, Marie Švermové a druhých zločinných škůdců a spiklenců“ přednesl opět jako na předsednictvu Václav Kopecký. Obvinil Švermovou, že se „ztotožnila s onou koncepcí, kterou sledoval Otto Šling spolu se svou skupinou a kterou ve svých nynějších výpovědích nazval koncepcí takzvaného národního komunismu“.² Úchylka Šlingova a Švermové byla proto interpretována „klasicky“, podobně jako v případě Rajka, Kostova či Gomučky, totiž jako nadřazování zájmů Československa zájmům SSSR. Naproti tomu ve zprávě „o odhalení špiónážnej záškodníckej činnosti V. Clementisa a o frakčnej protistraníckej skupine buržoazných nacionalistov v KSS“, kterou přednesl Štefan Bašťovanský, bylo obvinění z buržoazního nacionalismu formulováno takto: „Výpoved' Clementisa a posledné výsledky vyšetrovania ukazujú, že ani u skupiny Husák–Novomeský nešlo teda o chyby a úchylky, ale že tu máme do činenia s organizovanou protistraníckou frakcionárskou bandou, ktorá svojou separatistickou, podvratnou prácou vedome a úmyselne rozbíjala jednotu Republiky a snažila sa v jej rámci fakticky udržať tzv. samostatný slovenský štát, aby vo vhodnej chvíli odtrhla Slovensko od Republiky, a ktorá zámerne hamovala vývin k socializmu a orientovala sa v podstate na reštaurovanie kapitalizmu.“³ Bašťovanský zároveň kritizoval buržoazně nacionalistickou úchylku Šmidkeho, který „zabudol na svoj robotnícky pôvod“, a navrhl jeho vyloučení z ÚV KSČ.⁴ Dále oznámil, že byl ze strany pro buržoazní nacionalismus vyloučen i krajský tajemník v Prešově Arnošt Pšenička,⁵ který rovněž skončil ve vězení.

Únorové zasedání ÚV KSČ bylo jakýmsi signálem k zahájení nové kampaně proti buržoaznímu nacionalismu na Slovensku. Sekretariát ÚV KSS se 16. března 1951 rozhodl odstranit z knihoven, skladů a knihkupectví knihy Husáka, Clementise a Novomeského, včetně básnických děl. Novomeského básně neměly být nikde recitovány na veřejnosti a měly být odstraněny z učebnic.⁶ Na zasedání sekretariátu 21. března

¹ NA ČR, ÚV KSČ, f. 02/1, sv. 25, a. j. 256.

² *Zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa ve dnech 21.–24. února 1951 na Hradě pražském*. ÚV KSČ, Praha 1951, s. 188–189.

³ Tamtéž, s. 209.

⁴ Tamtéž, s. 215–216.

⁵ Tamtéž, s. 216.

⁶ SNA, ÚV KSS, f. sekretariát ÚV KSS, k. 16, zasedání sekretariátu 16. 3. 1951, bod 12.

1951 byl podán návrh na jmenování nových tajemníků OV KSS, tedy, jinak řečeno, na personální čistku ve stranickém aparátu.¹ Karel Bacílek navrhl zavedení evidence nespolehlivých osob a širší čistku.² O dva dny později rozhodl sekretariát „rozvinutí mezi spisovateli velkou ideologickou kampaň na ozdravení poměrů v slovenské literatuře, zameranú najmä proti buržoáznemu nacionalizmu a kozmopolitizmu“. Ve slovenské sekci Československého svazu spisovatelů byl odvolán Michal Chorvát a na jeho místo byl navržen Milan Lajčiak. Čistky byly nařízeny rovněž v redakci stranického listu *Pravda*.³

Široký a Bašťovanský sbírali obvinění proti Husákovi a spol., zřejmě se však sami obávali, aby nebyli rovněž Prahou obviněni z buržoazního nacionalismu. Alibi si opatřovali jednak „zvýšenou bdělostí“, jednak až nechutným obviňováním již zatčených osob. Tak např. 10. února 1951 se konalo 6. zasedání předsednictva ÚV KSS, které se mělo vyjádřit i k čistě odborné otázce, do které KSS vůbec nemělo co mluvit, totiž k zamýšlené reformě slovenského pravopisu. Generální tajemník Štefan Bašťovanský se při této příležitosti vyjádřil, že při zpracování návrhu se objevily jednak „kosmopolitní“, jednak „buržoázně nacionalistické“ tendence. „Kosmopolitismus“ spočíval v údajném ignorování národních tradic (zde poukázal, jak si národních tradic váží v SSSR), avšak Bašťovanský se zaměřil zejména na „buržoázně nacionalistické vlivy“, spočívající prý v pokusu oddělovat uměle slovenštinu od češtiny, místo aby se pracovalo směrem k postupnému organickému sblížování obou jazyků.⁴ Aniž to zřejmě věděl, Bašťovanský se tu přihlásil k myšlence nejzarytějších českých čechoslovakistů meziválečného období. Ještě jasněji se snaha opatřit si alibi projevila o měsíc později – 3. března 1951 – na 8. zasedání ÚV KSS, které bylo věnováno mimo jiné právě rozpracování závěrů únorového zasedání ÚV KSČ o buržoazním nacionalismu. Bašťovanský podrobil kritice činnost StB a vyzdvihl zásluhy předsednictva při prosazování centralizace proti Husákově koncepci pravomoci slovenských orgánů. Na druhé straně považoval za nutné ochraňovat předsednictvo ÚV KSS před Gottwaldovými obviněními z nedostatku bdělosti, protože tímto způsobem hájil především sebe: „My nemůžeme začít s velkou sebakritikou našeho předsednictva. Např. projev s. Gottwalda připustil, že jsme byli neostražití, ale v celku to staval velmi bojovně. Teraz nebudeme za to bít s. Širokého alebo předsednictvo. Trockisti stavali tiež otázku kolektívnej zodpovednosti. To nie je správne. Všetci sme tu pritákávali Husákovi? Iná vec je u tých súdruhov, ktorí sedeli v Zbore (národnej bezpečnosti) a mali pomôcť odhaliť tieto veci. My očakávame od súdruhov, aby si vzali pero a papier a dali to písomne. Nemôžeme povedať, že celé předsednictvo je zodpovedné. Presadili sme KNV, presadili sme ústavu, likvidáciu notárov⁵ atď. atď. Mohli sme to síce urobiť skoršie, ale nebolo

¹ SNA, ÚV KSS, f. sekretariát ÚV KSS, k. 16, zasedání sekretariátu 21. 3. 1951.

² Tamtéž, fasc. 8.

³ Tamtéž, zasedání sekretariátu 23. 3. 1951, bod 4.

⁴ SNA, f. ÚV KSS, k. 803, předsednictvo ÚV KSS 10. 2. 1951.

⁵ Bašťovanský má na mysli likvidaci notářských úřadů, což byly na Slovensku úřady státní správy na úrovni obcí působící vedle obecní samosprávy. V čele NÚ stál státní úředník – obecní (resp. městský) notář. Šlo o pozůstatek uherského systému správy. Rakouský systém na úrovni obcí státní úřady neznal, protože působnost státu zde vykonávala obecní samospráva, a v českých zemích proto notářské úřady nebyly. Jejich zrušením na Slovensku byl posílen centralismus a unifikace, stejně jako celostátním zavedením krajů a kraj-
ských národních výborů.

by správne ísť teraz medzi masy a teraz všetci klepať sa do prs. (...) Nikto nechce, aby sme si všetci teraz začali sypať popol na hlavu.⁴¹

Zasedání ÚV KSS se uskutečnilo v Bratislavě ve dnech 18.–20. dubna 1951 a svým obsahem přímo navazovalo na únorové zasedání ÚV KSČ. Jednání otevřel Bacílek, avšak hlavní slovo měl V. Široký, který rozebral závěry únorového pléna v Praze. Široký mimo jiné řekl: „V spojení s Clementisom bola odhalená protištátna a protistranička frakčná činnosť Husáka a Novomeského, hlavných nositeľov buržoázneho nacionalizmu v našej strane, ktorý bol podrobený zdrvujúcej kritike na našom slávnom IX. zjazde KSS.“⁴²

Široký obvinil Clementise, Husáka a Novomeského z toho, že „sa zmocnili vedenia strany, aby zachránili pozície slovenského štátu“. Oba prý sabotovali přípravu SNP, a když se jim nepodařilo povstání zmařit, připojili se k němu jen proto, aby v něm mohli realizovat linii slovenské buržoazie. K hlavnímu obvinění pak patřilo, že tuto činnost Husák a Novomeský vyvíjeli podle pokynu ministra vnitra slovenského státu Alexandra Macha, a to ve snaze obnovit na Slovensku kapitalismus, což je prý zřejmé i z toho, že se snažili zachovat nedotčený buržoazní aparát.⁴³ Na závěr obvinil Široký buržoazní nacionalisty nejen z protičeských postojů a z přímé spolupráce jak s Ľudáčkou, tak s buržoazní slovenskou emigrací, ale i ze separatismu, tedy ze snahy obnovit slovenský stát: „Aký bol národnostný program Clementisa, Husáka a Novomeského, ako chceli hájiť buržoazní nacionalisti národné záujmy Slovákov? Tak, že chceli odtrhnúť slovenský národ od bratstva a jednoty s českým národom, od bratstva a jednoty so Sovietskym zväzom (...) Slovenskí buržoazní nacionalisti teda dostali sa v podstate na tú istú platformu, ako Sidor a Ďurčanský, ako Lettrich a Kvetko.“⁴⁴

Bude nezbytné zastavit se nad kriminální částí obvinění proti tzv. buržoazním nacionalistům. Někdejší šéfredaktor *Rudého práva* Vilém Nový, zatčený na podzim 1949, jehož výpovědi byly použity proti Clementisovi a Husákovi, v roce 1963 vysvětlil, že základem všech obvinění byl vždy nějaký reálný fakt, který byl ale úmyslně interpretován tak, že se dominantní stal nikoliv sám fakt, ale právě jeho interpretace.⁴⁵ Základem obvinění proti Clementisovi, Husákovi a Novomeskému byla reálná skutečnost, totiž jejich odlišný názor na státoprávní uspořádání Československa, který ovšem byl interpretován jako protistátní činnost. Základem kriminálního obvinění se staly pověsti o stycích těchto osob s prominenty Ľudáckého režimu (Husák, Novomeský) nebo československého „benešovského“ exilu (Clementis) a skutečnost, že souhrou náhod se tyto osoby zachránily za války na rozdíl od jiných komunistů před vězením či internací. Již v procesech proti Rajkovi a Kostovovi se objevily – pokud jde o kriminální část obvinění – některé shodné rysy: oba čelní komunističtí politikové a odbojáři proti fašistickým režimům ve svých zemích byli totiž obviněni, že byli ve skutečnosti tajnými agenty šéfů politické policie příslušných zemí. Skutečnost, že Kostov nebyl v procesu s čelnými bulharskými komunisty v roce 1942 odsouzen k smrti (jako jeho šest spoluobžalovaných, včetně známého bulharského básníka Nikoly Vapcarova), ale

⁴¹ SNA, f. ÚV KSS, k. 803, 8. zasadnutie PÚV KSS, 3. 3. 1951.

⁴² SNA, f. ÚV KSS, k. 1824, Zasadnutie ÚV KSS 18.–20. 4. 1951, protokol, s. 4–5.

⁴³ Tamtéž, s. 21–23.

⁴⁴ Tamtéž, s. 23–24.

⁴⁵ NA ČR, ÚV KSČ, f. 03/10, sv. 32, a. j. 378 – závěrečná zpráva Barnabitské komise, s. 46 násl., výpověď V. Nového.

pouze k doživotnímu vězení, byla při jeho procesu v r. 1949 interpretována tak, že si zachránil život za cenu spolupráce s šéfem protikomunistického oddělení bulharské státní bezpečnosti Nikolou Geševem, jehož agenty prý po válce převzala britská Intelligence service. Fakt, že László Rajk byl v roce 1931 krátce po svém zatčení na přimluvu svého příbuzného, který byl policejním důstojníkem, propuštěn, byl interpretován tak, že se Rajk zavázal ke spolupráci s horthyovskou policií a jako jejího agenta jej pak po roce 1945 převzala jugoslávská tajná služba a jejím prostřednictvím Američané.¹ V obou případech byli oba čelní funkcionáři obviněni, že ve skutečnosti za války mařili odboj, po válce brzdili výstavbu socialismu a v budoucnu chtěli po způsobu Jugoslávie (která byla prezentována jako země, kde se podobný převrat již uskutečnil) odstranit „lidovou demokracii“ a restaurovat v zemi kapitalismus. Smysl obou procesů byl tedy shodný: veřejnosti měli být představeni známí odbojáři jako udavači fašistické policie a zrádci. Příprava procesu proti Husákovi a spol. byla vedena ve stejném duchu. Vyšetřovatelé se zcela účelově zaměřili na styky Novomeského a Husáka s Ľudáckým ministrem vnitra Alexandrem Machem s cílem dokázat, že oba politikové plnili jeho příkazy. Vyšetřování probíhalo paralelně jednak Státní bezpečností, jednak vnitřní stranickou bezpečnostní službou, tzv. komisí stranické kontroly (KSK). Novomeského osobní styky s Machem, které pocházely ještě z předválečné doby, byly veřejnosti celkem známé; Novomeský se s nimi nikdy před svými stranickými kolegy netajil a komunisté Novomeského často využívali k intervencím u Macha za propuštění různých osob. Tyto osobní intervence byly nyní prezentovány jako zrada a donašečství, resp. spolupráce s Ľudáckou policií. KSK sice přes veškerou snahu neobjevila kromě různých nepodložených dohadů z druhé a třetí ruky nic, co by bylo možné označit jako trestné, avšak z různých výpovědí brzy zjistila, že Husák byl počátkem listopadu 1940 zajištěn v Ilavě v souvislosti s hromadným zatýkáním komunistů po stávce v Handlové. Zřejmě na žádost Novomeského u Macha byl ale už koncem téhož měsíce propuštěn.² Stejná situace se opakovala na přelomu června a července 1941, kdy došlo k hromadnému zatýkání komunistů v souvislosti s vypuknutím války proti SSSR.³ Fakta o Husákově propuštění a Novomeského intervencích StB interpretovala tak, že Husák a Novomeský se Machovi zavázali ke spolupráci. Obvinění, že Novomeský (resp. vlastně Novomeský a Husák) byli ve skutečnosti Machovými agenty v slovenském komunistickém odboji, se pak stalo jedním z pilířů celé konstrukce o buržoazně nacionalistickém spiknutí. Podobně dostala špionážní podtext i Clementisova činnost v Paříži v roce 1939. Aby SSSR nějak ospravedlnil svou agresi, podniknutou společně s nacistickým Německem v září 1939 proti Polsku, označil válku mezi britsko-francouzskou koalicí a Německem za imperialistickou, přičemž za hlavního viníka označil Velkou Británii a Francii. Komunisté ve Francii dostali příkaz veřejně sabotovat válečné úsilí. Je pochopitelné, že francouzské úřady

¹ Tyto „špionážní verze“ na Západě propagovala levicová žurnalistika a publicistika – srv.: Jouvenel, R. *Tito, maršál zrádců*. Mír, Praha 1951, s. 49 násl.

² SNA, f. ÚV KSS, tajemník Benada, k. 2423, fasc. II-KSK 1945-52, č. 18 – správy o šetření s. dr. Husáka 1950–1951.

³ Otázky kolem Husákova zatčení a následného propuštění v roce 1940 a 1941 vyjasnil Jozef Jablonický, který přesvědčivě ukázal, že Husáka nechal Mach propustit, protože jej nepovažoval za nebezpečného. U Macha za Husáka intervenoval guvernér Slovenské národní banky Imrich Karvaš, kterého o to požádala Husákova manželka Magda. Viz *Samizdat o odboji...*, I. s. 494–495.

nemohly za války podobnou rozvratnou činnost tolerovat a vedoucí představitele francouzské komunistické strany i ve Francii žijící cizí komunisty internovaly. Protože však Clementis nesouhlasil ani se sovětsko-německým paktem, ani s tvrzením, že válka je imperialistická a hlavním viníkem jsou Francie a Velká Británie, byl z internace po určité době nakonec propuštěn. Tento zcela logický fakt byl nyní StB interpretován tak, že Clementis byl propuštěn, neboť se stal agentem francouzské tajné služby. Protože se Husák již před válkou znal s Clementisem z DAVu a po Clementisově odchodu do exilu vedl jistý čas v Bratislavě jeho advokátní praxi, nebylo nijak těžké oba „případy“ spojit a vykonstruovat široce koncipované špionážní spiknutí.

Shodou okolností právě v době, kdy došlo k zatčení Husáka a Novomeského a k přípravám na proces se Šlingem jako hlavou spiknutí, se v Bezpečnosti začaly objevovat názory, že hlavou spiknutí není Šling, ale někdo vyšší.¹ Ze zprávy Pillerovy komise vyplývá, že až do léta 1951 se počítalo s procesem proti buržoazním nacionalistům na Slovensku a s procesem proti „titovcům“ (tedy vlastně rovněž buržoazním nacionalistům) v českých zemích (O. Šling, M. Švermová a spol.) jako s procesy hlavními. Postupně však – rovněž s příchodem nových sovětských poradců – převládla nová koncepce procesů, pro které se buržoazní nacionalisté nehodili, protože nebyli dostatečně reprezentativními funkcionáři. Záležitost zřejmě souvisela se zásadním obratem ve vztahu SSSR k Izraeli. Boj proti buržoaznímu nacionalismu a titovské Jugoslávii začal být postupně nahrazován bojem proti kosmopolitismu a sionismu, přičemž pod záminkou boje proti sionismu byl komunisty rozdmýcháván obyčejný antisemitismus. Koncepce velkého procesu v Československu byla přepracována tak, že do čela vymyšleného spiknutí byl postaven generální tajemník KSČ Rudolf Slánský, který byl nejprve zbaven 6. září 1951 funkce² a pak 24. listopadu 1951 zatčen.³ Tato změna koncepce zřejmě zachránila Husákovi život, protože vyšetřování se začalo ubírat jiným směrem. Do zinscenovaného procesu s Rudolfem Slánským, který se konal v Praze ve dnech 20.–27. listopadu 1952, byl nicméně zapojen jak Šling, tak i Clementis. Oba byli spolu se Slánským a dalšími osmi funkcionáři (kteří byli, podobně jako Slánský a Šling, většinou židovského původu), odsouzeni k trestu smrti a popraveni.⁴

Ačkoliv problém buržoazních nacionalistů ustoupil do pozadí, vyšetřování proti Husákovi a Novomeskému pokračovalo podle dosavadního schématu. Nic na tom nezměnila smrt Štefana Bašťovanského, který se stal vlastně nepřímo sám rovněž obětí čistek: už v roce 1951 byl odvolán z funkce generálního tajemníka ÚV KSS (funkce byla pak formálně zrušena) a podroben kritice za nedostatečnou bdělost. Při této příležitosti byla také „odhalena“ jeho minulost: na jaře 1939 totiž podal jako železniční úředník přihlášku do HSLS, což po válce zatajil. Přitom bývalých řadových členů HSLS a HG byly v KSS desetitisíce, tato skutečnost nebyla žádným tajemstvím a stranickému vedení to do té doby nijak nevadilo. Bašťovanskému náhle nebylo nic platné, že byl za války členem IV. ilegálního vedení KSS, že byl v letech 1943–1944 ľudáckým režimem vězněn a že se po útěku z vězení znovu zapojil do odboje: vedení

¹ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce...*, s. 359–360.

² Rudolf Slánský byl přesunut do funkce místopředsedy vlády a zůstal i členem předsednictva ÚV KSČ (formálně až do 6. 12. 1951). Funkce generálního tajemníka byla zrušena a obnovena teprve na XIV. sjezdu KSČ v roce 1971.

³ *O procesech a rehabilitacích...*, s. 77–82.

⁴ Tamtéž, s. 83.

KSČ se najednou jevil nikoliv jako odvážný odbojář, ale jako nanejvýš podezřelý živel, který se do strany vetřel, aby jí škodil. 27. listopadu 1952 Bašťovanský pod vlivem rozsudků v Slánského procesu a v obavě, že bude rovněž zatčen a postaven před soud, spáchal sebevraždu.¹

Počátkem března 1953 zemřel Stalin a bezprostředně po něm i Gottwald. 21. března 1953 byl novým prezidentem zvolen Antonín Zápotocký a dosavadní místopředseda vlády Viliam Široký se stal místo Zápotockého premiérem. V čele KSČ bylo ustaveno podle sovětského vzoru „kolektivní vedení“, kde se postupně prosadil první tajemník Antonín Novotný. Ale ani toto nové vedení se neodhodlalo vyšetřování zastavit. 23. dubna 1953 předložilo ministerstvo národní bezpečnosti návrh trestního oznámení na Husáka a spol. Neobsahovalo žádné důkazy, nýbrž jen politická obvinění, a proto je předsednictvo ÚV KSS odmítlo. 6. května 1953 přijalo návrh Karola Bacílka na vytvoření komise, „**ktorá preskúma obžalobu s buržoáznymi nacionalistami**“, **ve složení** Bacílek, Rais, Benada a Gažík. Ustavení této komise schválil 12. května rovněž politický sekretariát ÚV KSČ, avšak pro další postup měla hlavní význam osobní iniciativa V. Širokého, který napsal své připomínky k obžalobě a zaslal je 6. června Bacílkovi. Široký sám navrhl, jak mají být jednotlivé politické chyby trestně kvalifikovány, a na základě jeho připomínek pak byla skutečně vypracována obžaloba. Připomínky k obžalobě zpracoval i Bacílek a poslal je 1. října 1953 prokurátoru Gešovi do Prahy. Bacílkovy poznámky se týkaly hlavně činnosti Husáka a Novomeského za války a SNP.² Jejich činnost, zejména pak Novomeského styky s Machem a Husákův zájezd na Ukrajinu, měla být kriminalizována a posuzována jako zrada. Dokumenty o tom měl dodat nový pověřenec vnitra Jozef Lietavec, který v letech 1944–1945 vedl zpravodajský odbor pověřenectva za Husákova vedení. Lietavec měl již za SNP s Husákem konflikty a proto byl pro opatření důkazů podle Bacílkova mínění nejvhodnější osobou. Vyšetřování StB bylo dále rozšířeno i na poúnorového pověřence vnitra Daniela Okáliho a na Ivana Horvátha a Ladislava Holdoše. Šmidke, který za války právě s Bacílkem přišel tajně z SSSR na Slovensko, byl odsunut do funkce podnikového ředitele závodu Tesla Bratislava. Koncem roku 1952 zemřel na nejasných okolností, údajně v důsledku automobilové nehody.³

Lietavec vydal 23. června 1953 svým podřízeným pokyn ke shromáždění příslušných archiválií, přičemž výslovně napsal, že „**tento materiál má pomôcť bližšie dokázať**, ako buržoázni nacionalisti Husák a Okáli uskutočňovali svoju záškodnícku činnosť v štátnom aparáte vydávaním úprav a pokynov, ktoré boli v rozpore s úpravami MV, prípadne uzneseniami SNR a zboru povereníkov“.⁴ Žádné kompromitující materiály se však nenašly. 10. září 1953 byl Lietavec nucen oznámit Bacílkovi, že materiál zřejmě již v roce 1950 převzala StB při příležitosti vyčlenění bezpečnostní agendy z pověřenectva a že „to, čo sa u nás našlo, sú viac-menej veci, v ktorých nie sú úplne postačujúce faktá, svedčiace o tom, ako krivili Husák a Okáli nariadenia SNR a celosťátne zákony vo veciach vykonávania štátnej moci a ako ich proste sabotovali.“⁵ Aby

¹ Pešek, J. a kol.: *Aktéri jednej éry na Slovensku*. Prešov 2003, s. 38.

² NA ČR, f. ÚV KSČ, 3/10 (Barnabitská komise), sv. 32, a. j. 378 – závěrečná zpráva, s. 81–84.

³ Pešek, J. a kol.: *Aktéri...*, s. 330.

⁴ Rychlík, J.: *Češi a Slováci...*, II., dok. 17, s. 425, SNA, f. PV-sekr. taj., i. č. 124, k. 244, č. 235/1953 sekr. taj.

⁵ Rychlík, J.: *Češi a Slováci...*, II., dok. 18, s. 426–428, SNA, f. PV-sekr. taj., i. č. 124, k. 244, č. 235/1953 sekr. taj.

se Lietavec vyhnul možným podezřením, vypracoval alespoň 15. října 1953 vlastní elaborát s názvem „Vyjadrenie o nepriateľskej činnosti Dr. Husáka“. V něm obvinil Husáka, že v ilegální KSS nepracoval a nadto za SNP hájil zadržené řudáky. Husák totiž nařídil před ústupem do hor propustit zajištěné řudáky z internačního tábora ve Slovenské Ľupči, zatímco Lietavec je chtěl odevzdat „partyzánskému soudu“, tj. – přeloženo do srozumitelného jazyka – chtěl je nechat bez soudu zastřelit. Kromě toho nařídil Husák postavit před polní soud a zastřelit „partyzány“, ve skutečnosti obyčejné bandity, kteří se dopustili loupežných vražd v Hájníkách; tyto vraždy Lietavec nyní charakterizoval jako „trest vynesený partyzány nad řudáckými fašisty“ a obvinil Husáka z toho, že již za války bránil reakční živly. Za vinu mu kladl mimo jiné i to, že na jeho příkaz byl v červnu 1945 po necelém měsíci propuštěn z internace Pavol Čarnogurský.¹ Lietavec se soustředil podle Bacílkových pokynů i na Husákovu činnost po válce a snažil se dokázat, že Husák úmyslně sabotoval celostátně platná nařízení, zejména pak směrnice vlády vedené Gottwaldem a oběžníky ministra vnitra Noska.² V té době se na Slovensku připravoval proces se „skupinou aktivních buržoazních nacionalistů, sionistů a jiných nepřátel v bezpečnostním aparátě na Slovensku“. Do vězení se na základě vykonstruovaných obvinění ze špionáže, sabotáže a „spolupráce s buržoazními nacionalisty“ či „Slánského bandou“ dostala řada někdejších vysokých důstojníků ŠtB, jako Viktor Sedmík, Oskar Valášek-Weiss, Rudolf Viktorin, Theodor Baláž a další.³ Lietavec toho využil a nepřímo je obvinil, že materiál na Husákův příkaz odcizili: „Mám za to, ako to zisťujú aj súdruhovia z krajskej správy ŠtB, že tento spisový materiál sa stratil pravdepodobne ešte v dobe, keď fungoval Husák a Okáli, a je tiež pravdepodobné, že niektorí bývali príslušníci ŠtB, ktorí prevzali celý spisový materiál povahy bezpečnostnej v roku 1950 z Povereníctva vnútra, že tento niekde zašantročili.“⁴

Zatímco Novomeský, Holdoš, Okáli a Horváth „spolupracovali“ s vyšetřovateli celkem uspokojivě a přiznávali se téměř ke všemu, co po nich ŠtB žádala, Husák veškerá obvinění odmítal, a pokud byl mučením přinucen podepsat nějaký protokol, hned jej zase při nejbližší příležitosti odvolával. Protože hlavní konstrukce byla založena mimo jiné na obvinění ze spolupráce s Machem, pokoušela se ŠtB přimět jej k výpovědi proti Husákovi a ostatním. Mach, který byl odsouzen k třiceti letům vězení a nepočítal, že se kdy dostane na svobodu, však všechny podobné pokusy odmítl. Po určitou dobu byl Mach umístěn do společné cely s Ivanem Horváthem, zřejmě za účelem odposlechu jejich rozhovorů, avšak ani tato metoda nepřinesla výsledky.⁵

Tak jako při všech politických procesech, ani v případě Husáka nerozhodoval o vině a trestu soud, ale – v rozporu i s tehdy platnými zákony – vedení komunistické strany. 4. března 1954 schválil politický sekretariát text obžaloby, vypracovaný ministrem vnitra Barákem, kterou potom generální prokurátor V. Aleš podal formálně Nejvyššímu soudu v Praze. Podle této obžaloby byli Gustáv Husák a jeho společníci obviněni, že „jako buržoazně nacionalističtí zrádci a nepřátelé československého

¹ Čarnogurský ve svých pamětech uvádí, že Husák jej nechal z internace propustit zřejmě na přímmluvu Novomeského – viz Čarnogurský, P.: *Svedok čias...*, s. 176.

² Rychlík, J.: *Češi a Slováci...*, dok. 19, s. 429–439.

³ Pešek, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku...*, s. 99, s. 147–148.

⁴ SNA, f. PV-sekr. taj., i. č. 124, k. 244, č. 235/1953 sekr. taj.

⁵ Mach, A.: *Z ďalekých ciest...*, s. 224–230.

pracujícího lidu, lidově demokratického zřízení a socialismu ve službách západních imperialistů a ve spojení s protistátním spikleneckým centrem, vedeným Rudolfem Slánským, vytvořili rozvratnou buržoazně nacionalistickou skupinu na Slovensku a takto společně prováděli trestné činy velezrady, sabotáže a obviněný Horváth a Holdoš též trestný čin vyzvědačství“. Obžaloba opět obsahovala jen ideologická klišé, která jen zcela vágní znění zákonů č. 231/1948 Sb. o ochraně lidově demokratického zřízení a první hlavy trestního zákona č. 86/1950 Sb. umožňovala charakterizovat jako trestné činy. Kromě toho s ohledem na to, že se většina činů, které byly obžalovaným kladeny za vinu, stala ještě před r. 1948, tedy před platností zákonů 231/1948 Sb. a 86/1950 Sb., byl již nesprávnou aplikací pozdější právní normy porušen zákon. Např. Novomeský byl obviněn, že s Ursínym a Clementisem uzavřeli v Londýně v r. 1944 tajnou dohodu, že budou usilovat o znemožnění vytvoření jednotného státu Čechů a Slováků s ústředním zákonodárstvím, Okáli byl zase obviňován, že „hájil sionisty“ a umožnil jim emigraci do Izraele (emigrace židů byla přitom tehdy oficiálně povolena), Husák z toho, že „brzdil očistu po r. 1945“. Ačkoliv většina činů, ze kterých byli obžalovaní obviňováni, nebyla dokonce ani podle tehdy platných zákonů vůbec trestná, byla tato činnost kvalifikována jako velezrada a sabotáž. Podobně i u Holdoše a Horvátha byly běžné styky s francouzským konzulem v Bratislavě Etiennem Manachem a rozhovory o politických poměrech, které jsou náplní činnosti každého politika, a zejména diplomata, kvalifikovány jako špionáž. Vrcholem absurdity pak bylo obvinění Ivana Horvátha a Daniela Okáliho, že ve svých diplomatických funkcích – první jako československý velvyslanec v Budapešti, druhý jako předseda Československé přesídlovací komise v Maďarsku – prováděli špionáž *proti* Maďarsku.¹

Pro politické zabezpečení procesu s Husákem byla ustavena zvláštní komise (P. David, A. Michalička, O. Klokoč, dr. Melichar, plk. Moučka). Protože Husák veškerá obvinění odmítl a přes fyzický a psychický nátlak se odmítl „doznat“, bylo nakonec rozhodnuto, aby proces proti němu a jeho společníkům Ladislavu Novomeskému, Danielu Okálimu, Ivanu Horváthovi a Ladislavu Holdošovi proběhl bez účasti veřejnosti; na zasedání sekretariátu ÚV KSS 1. dubna 1954 bylo pouze usneseno, že bude zřízena další komise (Michalička, David, Slámka, Gešo, Melicherčík, Moučka), která připraví zprávu pro tisk.² O „vině“ tzv. buržoazních nacionalistů se rozhodlo ještě před započítím procesu přímo v Praze: 26. března 1954 podal generální prokurátor Aleš a ministr spravedlnosti Škoda politickému sekretariátu ÚV KSČ návrh na průběh procesu a výši trestů: proces se měl konat v Bratislavě od 5. do 8. dubna 1954, soudu měl předsedat JUDr. J. Uhrin, obžalobu zastupovat prokurátor JUDr. L. Gešo. Pokud šlo o tresty, Husák měl dostat doživotí, Okáli trest do 25 let vězení, Horváth do 23 let, Holdoš do 20 let a Novomeský do 16 let vězení. Politický sekretariát návrh schválil, pouze u Novomeského snížil trest na deset let s tím, že po odpykání poloviny trestu včetně vazby má být podmíněčně propuštěn.³

Proces se skupinou buržoazních nacionalistů se nakonec konal s určitým zpožděním, až ve dnech 21.–24. dubna 1954. Husák odmítl přiděleného advokáta ex offio a rozhodl se jako právník hájit sám. Nijak nepřekvapuje, že veškeré návrhy na doplnění

¹ Rychlík, J.: *Češi a Slováci...*, II., dok. 20, s. 440–460, NA ČR, f. ÚV KSČ, 02/5, sv. 77, a. j. 201.

² NA ČR, f. ÚV KSČ, 03/10, sv. 32, a. j. 378 – závěrečná zpráva Barnabitské komise, s. 83.

³ Rychlík, J.: *Češi a Slováci...*, dok. 21, s. 461–463. SÚA, f. ÚV KSČ, 02/5, sv. 79, a. j. 205, b. 41.

průvodního řízení, kterých podal celkem sedmdesát, stejně jako jeho návrhy na předvolání svědků obhajoby (Husák jich žádal celkem třicet jedna), soud zamítl. Přesto Husák odmítl všechna obvinění i výpovědi svědků, prohlásil, že se necítí vinen a žádal osvobozující rozsudek.¹ Soud ovšem pochopitelně vynesl ty rozsudky, které již předem stanovil politický sekretariát ÚV KSČ. O tom, že Husák veškerá obvinění odmítl, se veřejnost nedozvěděla nic: již zmíněná tisková komise uveřejnila jen znění obžaloby a pečlivě vybrané výňatky z procesu, ze kterých si nemohl čtenář vůbec vytvořit představu o jeho skutečném průběhu.²

Procesu s buržoazními nacionalisty paradoxně předcházela proces se „skupinou aktivních slovenských buržoazních nacionalistů, sionistů a jiných nepřátel v bezpečnostním aparátě na Slovensku“ v čele s někdejším velitelem StB na Slovensku Viktorem Sedmíkem a jeho pravou rukou Theodorem Balážem, tedy s těmi funkcionáři StB, kteří původně proti buržoazním nacionalistům shromažďovali kompromitující materiály. Ti byli pozatýkáni již na jaře 1951 (podobně jako bylo tehdy pozatýkáno i vedení StB v Praze) a koncem roku 1953 odsouzeni k vysokým trestům.³

To, že byl proces s Husákem koncipován jako svým způsobem návazný na proces se Slánským, znamenalo do budoucna velké problémy. V souvislosti s pádem a následnou popravou šéfa sovětské tajné policie Lavrentije Beriji v roce 1953 byli zatčeni a zastřeleni i někteří poradci, působící při výrobě politických procesů v Československu. Berijova činnost byla označena za zločineckou. S postupnou normalizací vztahů k Jugoslávii se staly v ostatních komunistických státech neudržitelnými konstrukce o buržoazním nacionalismu, a došlo dokonce k rehabilitaci a propuštění některých osob. Často šlo o osoby, které byly údajně spojovacími články k spiknutím v Československu. Bylo jen otázkou času, kdy se pro československé vedení stane nezbytné revidovat i některé vlastní politické procesy. Revize procesů jako celku, zejména pak „velkého procesu“ se Slánským, se nicméně komunistické vedení, ve kterém sílila pozice Antonína Novotného, obávalo. X. sjezd KSČ, který se uskutečnil v Praze 11.–15. června 1954, schválil rezoluci požadující vyrovnat se „s buržoazním nacionalismem, sociáldemokratismem a oportunistem“⁴, což znamenalo, že hodnocení nedávno skončeného procesu s Husákem a spol. se měnit nebude. Proto se také rehabilitační komise, kterou ustavilo politické byro 10. ledna 1955, měla zabývat procesy jen „z hlediska výše trestů za protistátní činnost“.⁵ Činnost komise, v jejímž čele stál ministr vnitra Rudolf Barák, byla pokračováním nezákonnosti předcházejícího období: při politických procesech ve skutečnosti nikoliv soud, ale vedení KSČ rozhodovalo jak o vině, tak o výši trestu, a soudní jednání pouze formálně provádělo politické rozhodnutí stranických orgánů; nyní mělo na návrh komise politické byro ÚV KSČ rozhodovat o nevině odsouzených a v případě, že ji schválilo, měl soud formálně provést revizi procesu nebo měla být odsouzenému udělena milost. Kromě toho, v komisi zasedaly – zejména na počátku – osoby přímo zodpovědné za politické procesy, včetně samotného Rudolfa Baráka, a již z toho důvodu nemohly být závěry

¹ Plevza, V.: *Vzostupy a pády...*, s. 76–78.

² *Pravda*, 25. 4. 1954, 27. 4. 1954.

³ NA ČR, f. ÚV KSČ, 02/5, sv. 69, a. j. 187. Srv. Pešek, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku...*, s. 99–100. Text obžaloby viz tamtéž, dok. 9, s. 145–151.

⁴ *Dejiny Slovenska. Dátumy, udalosti, osobnosti...*, s. 549.

⁵ Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce...*, s. 368.

komise objektivní. Ačkoliv z výpovědí vyšetřovatelů Kohoutka a Doubka se komise již v roce 1955 dozvěděla o mučení a psychickém nátlaku na vyšetřovance, což zpochybňovalo věrohodnost všech jejich výpovědí a tím i procesů samých, žádné závěry nebyly vyvozeny. Revize byla povolena jen v relativně málo případech, v jiných případech byla odsouzeným udělena milost. Na komisi (stejně jako na soudy) se nicméně začali obracet odsouzení, kteří nyní hromadně odvolávali své dříve vynucené výpovědi a žádali rehabilitaci.

Události v roce 1956, Chruščovovo odhalení Stalinových zločinů, rehabilitace Rajka a Kostova v Maďarsku a v Bulharsku zpochybnilo jako celek proces se Slánským, protože bylo nyní jasné, že žádné spiklenecké centrum nemohlo existovat. Dva ze tří odsouzených v procesu, kteří nebyli popraveni – Artur London a Vavro Hajdů –, odvolali veškeré výpovědi a žádali rehabilitaci. Artur London ve vězení tajně napsal zprávu, ve které podrobně popsal vyšetřovací metody a okolnosti procesu se Slánským. Tuto zprávu jeho žena Lise Ricol-Londonová, která měla francouzské občanství, vyvezla do Francie. Nebyla sice zveřejněna (své svědectví London publikoval až v r. 1968), avšak Londonova žena, která měla styky s vedením Komunistické strany Francie, o jejím obsahu informovala francouzské komunisty a žádala jejího předsedu Maurice Thoreze o intervenci v Praze. Je pravděpodobné, že obavy z mezinárodního skandálu přiměly Barákovu komisi (Barákovi Lise Londonová o zprávě řekla) souhlasit s revizí procesu.¹ London a Hajdů byli nakonec skutečně rehabilitováni. Aby stranické vedení v čele s Novotným nemuselo odsoudit celý proces, byla překvalifikována politická motivace jednotlivých odsouzených: Slánský byl nyní prezentován nikoliv jako československý Rajk, ale jako československý Berija. Podle této interpretace to byl Slánský, který proces vyvolal, avšak nakonec se sám stal jeho obětí.²

Husákovým procesem se Baráková komise poprvé zabývala v květnu 1955 a navrhla ponechat celý rozsudek v platnosti, což 7. června 1955 politické byro schválilo.³ Pouze u Novomeského politické byro 19. prosince 1955 rozhodlo o přerušení trestu, zřejmě v návaznosti na původní usnesení politického sekretariátu z roku 1953. Způsob propuštění Novomeského je charakteristickou ukázkou fungování kabinetní justice: politické byro dalo k propuštění pokyn generální prokuratuře. Novomeskému byl nejprve trest přerušen 22. prosince 1955 na patnáct dní, přerušení mu pak bylo prodlouženo do 6. února 1956 a pak do 10. února 1956. Mezitím dala generální prokuratura příkaz krajské prokuratuře, která jej zase postoupila Krajskému soudu v Praze a ten Novomeského svým formálním rozhodnutím 10. února 1956 propustil. Propuštění Novomeského bylo odůvodněno tím, že si již odpykal polovinu trestu a že se ve vězení vzorně choval.⁴ Jinak řečeno: Novomeského propuštění neznamenalo zpochybnění regulérnosti samotného procesu. Novomeský po svém propuštění žil v Praze, kde pracoval jako výstavní referent. Byl pod policejním dohledem a nesměl se vrátit do Bratislavy. Jedna ze zpráv o jeho chování, určená tajemníkovi KSS Pavlu Davidovi, říká, že Novomeský je nespokojen, procesy neschvaluje, tvrdí, že nic neudělal a že

¹ Podrobněji viz London, A.: *Doznání*. 2. vyd., Čs. spisovatel Praha 1990, s. 409 násl. Těž London, A.: *K pramenům „Doznání“*. Motáky z ruzyňské věznice. Doplněk, Brno 1998.

² *O procesech a rehabilitacích*. Zpráva Pillerovy komise..., s. 131. Srv. Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce...*, s. 374.

³ *O procesech a rehabilitacích*. Zpráva Pillerovy komise..., s. 123–124.

⁴ NA ČR, f. ÚV KSČ, 02/2, sv. 92, a. j. 110.

byl perzekvován jen proto, aby mohli vyniknout Benada, Major¹ a Bacílek. Všichni tzv. buržoazní nacionalisté jsou prý nevinní a měli by být osvobozeni.² Ačkoliv obvinění i svědci, kteří sami byli zpravidla obviněnými v jiných procesech, odvolali své výpovědi (vyjma Husáka, který se nikdy nepřiznal a opakovaně psal různým orgánům žádosti o revizi svého procesu), potvrdil na plénu ÚV KSS Široký svá obvinění proti tzv. buržoazním nacionalistům. Podobně na zasedání ÚV KSS 13. července 1956 hovořil Bacílek znovu o zradě Husáka a jeho společníků.³

Proces s Husákem a spol. byl pro vedení KSČ a pro Novotného osobně velkým problémem. Na jedné straně bylo – alespoň formálně – po Chruščovově odhalení Stalina Moskvou přiznáno jednotlivým státům právo na vlastní cestu k socialismu a obvinění proti buržoazním nacionalistům byla odvolána jako neopodstatněná, což nutilo i československé vedení změnit postoj. Na druhé straně mělo pražské komunistické vedení obavy z důsledků takového kroku, a to v osobní i politické rovině. Novotný se oprávněně obával, že po rehabilitaci slovenských buržoazních nacionalistů by bylo dříve či později nutno rehabilitovat i jejich politické představy a tedy přehodnotit i otázku státoprávního postavení Slovenska, resp. že nějaká větší revize politických procesů by nakonec mohla přerůst ve vystoupení obyvatelstva proti komunistickému režimu, jako se to stalo v r. 1956 v Polsku, a zejména pak na podzim v Maďarsku. V osobní rovině na komunistické vedení působila obava o vlastní postavení: negativně zde působil zejména příklad z Polska a Maďarska, kde se někdejší oběti – Władysław Gomułka a János Kádár – dostaly do vedení komunistických stran, zatímco jejich někdejší pronásledovatelé museli odejít. Z těchto důvodů bylo rozhodnuto ponechat proces v „klidu“. V dubnu 1957 byl z vězení podmíněčně propuštěn pouze Ladislav Holdoš.⁴

V souvislosti s utužením režimu po nástupu Antonína Novotného do funkce prezidenta republiky v roce 1957 došlo i k určité recidivě boje proti buržoaznímu nacionalismu. Již v předcházející části práce jsme ukázali na Bacílkovo tažení proti slovenským ekonomům, vedeným Štefanem Šebestou. Bacílkovo vystoupení na zasedání ÚV KSS 9.–10. ledna 1958 bylo nicméně jen začátkem nového tažení. Před soud a do vězení se dostala skupina někdejších Ľudáků, kteří se od roku 1956 scházeli v kavárně bratislavského hotelu Carlton, kde debatovali. Ačkoliv StB jejich přátelské schůzky monitorovala už dva roky a nijak nezasáhla, nyní na příkaz shora byla z těchto kavárenských debat uměle vytvořena „ľudácká skupina Bučko a spol.“⁵ V roce 1958 byla odhalena a ve dvou skupinách postavena před soud řada bývalých členů POHG. Byli obviněni ze zločinů proti lidskosti, spáchaných na zajatých povstalcích po potlačení SNP. Ve dnech 14.–18. dubna a 22.–26. dubna 1958 se před krajskými

¹ Ľudovít Benada byl členem předsednictva, resp. od roku 1954 politického byra ÚV KSS. Byl také tajemníkem ÚV KSS až do září 1953, kdy tuto funkci musel uvolnit K. Bacílkovi. Bacílek i Benada patřili spolu s P. Davidem k tvrdým stalinistům a horlivým centralistům. Štefan Major, který byl maďarské národnosti, patřil před válkou k čelným funkcionářům KSČ na Slovensku. Za války působil v Moskvě. V letech 1951–1957 byl československým velvyslancem v Budapešti, což nepochybně znamenalo politický sestup, a v roce 1957 byl poslán do důchodu. V jeho případě se tedy Novomeský zřejmě mylí.

² SNA, f. ÚV KSS, tajemník David, k. 2251, č. 546. Zpráva nemá datum odeslání, avšak obsahuje prezentační razítko 7. 3. 1960 – č. 37/sekr/60.

³ *O procesech a rehabilitacích*. Zpráva Pillerovy komise, s. 156.

⁴ *O procesech a rehabilitacích*. Zpráva Pillerovy komise..., s. 158.

⁵ Marušiak, J.: *Slovenská spoločnosť v druhej polovici päťdesiatych rokov*. In: Česko-slovenská historická ročenka, 2006, s. 296.

soudy v Bratislavě a v Banské Bystrici uskutečnily dva procesy: v Bratislavě se skupinou Leona Bunta, v Banské Bystrici se skupinou Ľudovíta Laca. V Banské Bystrici byl odsouzen k trestu smrti pouze Laco, v bratislavském procesu padly dokonce čtyři rozsudky smrti. I když tyto procesy neměly charakter vykonstruovaných politických procesů první poloviny padesátých let, protože obvinění byli souzeni nikoliv za politické chyby, ale za skutečné trestné činy, které navíc měly často kriminální charakter (vražda, loupež, ublížení na zdraví apod.),¹ rozsudek měl viditelný politický podtext. O gardistech a jejich činech totiž StB věděla nepochybně nejméně od počátku padesátých let, avšak přesto nebyli postaveni před soud. Naproti tomu Jozef Rojko, jeden z obviněných v bratislavském procesu, stál již jednou před soudem v roce 1948, kdy mu byly přiznány polehčující okolnosti. Nyní byl souzen znovu (byť z formálních důvodů byl obviněn z jiných trestných činů) a dostal trest smrti. Opožděný proces v r. 1958 měl ukázat, že na Slovensku stále ještě přežívá Ľudáctví a separatismus a že proto „tvrdý kurz“ a centralizace jsou nutností. Mezi obžalované byli navíc úmyslně zařazeni katoličtí kněží, jejichž jediným proviněním bylo to, že byli oficiálně přiděleni jako vojenští duchovní k jednotkám POHG. Proces, provázený velkou kampaní v tisku, měl tak zároveň dokázat spojení Ľudáctva s katolickou církví.²

Proces s gardisty byl jen predehrou k vysloveně politickému procesu, který byl tentokrátě namířen proti Imrichu Karvašovi a Petru Zaťkovi, ekonomům, majícím před válkou blízko k agrárním autonomistům (zemistům). Za slovenského státu zastávali oba vysoké hospodářské funkce, Zaťko byl navíc poslancem slovenského sněmu; přesto se oba zúčastnili na přípravě SNP. Zaťko se zúčastnil povstání, po jeho potlačení odletěl do SSSR a v lednu 1945 se jako člen SNR vrátil do Košic,³ zatímco Karvaš byl v Bratislavě Němci zatčen a 27. února 1945 odsouzen v Berlíně k trestu smrti, od jehož výkonu ho zachránil jen konec války.⁴ Za činnost v době slovenského státu po válce Národní soud Karvaše i Zaťka zprostil všech obvinění, naopak byla vysoce oceněna jejich aktivita při přípravě SNP. Přesto byl Karvaš již v roce 1949 zatčen, obviněn z velezrady, odsouzen k dvěma letům vězení „za neoznámení trestného činu“ a v roce 1953 i s rodinou vystěhován z Bratislavy.⁵ V roce 1952 byl z Bratislavy vystěhován i Zaťko.⁶ V roce 1958 byli oba znovu zatčeni a spolu s dalšími nekomunistickými povstaleckými činiteli (generál J. Marko, gen. V. Kováč, plk. J. Malár) odsouzeni k poměrně vysokým trestům vězení – Karvaš na sedmnáct let za špionáž a velezradu,⁷ Zaťko (25. března 1959) „jen“ ke třem letům za „podvracení republiky“. Důvodem k odsouzení byly jejich soukromé rozhovory o politické situaci, které byly kvalifikovány jako trestné činy.⁸ Smysl procesu byl jasný: ukázat, že separatismus je na Slovensku stále živý a je třeba proti němu bojovat všemi prostředky.

¹ Tamtéž, s. 297. Dobový oficiální pohled na proces viz: Gryzlov, V.: *Gardistické inferno*. SVPL, Bratislava 1958.

² Sokolovič, P.: *Hlinkova garda...*, s. 443–444.

³ Zaťko, P.: *Národohospodár spomína*, s. 171 násl.

⁴ Karvaš, I.: *Moje pamäti. V pazúroch gestapa*. NVK International – Múzeum SNP, Bratislava 1994. Průběh jednání zvláštního soudu (Sondergericht) v Berlíně viz s. 151.

⁵ Tamtéž, s. 201.

⁶ Zaťko, P.: *Národohospodár spomína...*, s. 199–210.

⁷ Karvaš, I.: *Moje pamäti.*, s. 201.

⁸ Zaťko, P.: *Národohospodár spomína*, s. 221–240.

Na svobodu se většina odsouzených včetně Husáka dostala teprve v souvislosti s velkou amnestií v roce 1960. Propuštění byli i Zat'ko a Karvaš, avšak oficiální postoj režimu se nezměnil. V témže roce o Husákovi a spol. napsal oficiální stranický ideolog Václav Kopecký: „Husák, Novomeský a (jejich) společníci se z komunistů vyvíjeli v buržoazní nacionalisty. A jako buržoazní nacionalisté představovali komunisty zvláštního zbarvení, komunisty barvy rudo-zeleno-černé, až ta rudá barva vybledla a až se do vlivů buržoazního nacionalismu dostali tak hluboko, že to s nimi pak tak dopadlo.“¹ K oficiální rehabilitaci Husáka a jeho společníků došlo teprve po dlouhých politických bojích na zasedání ÚV KSČ 18.–19. prosince 1963.² Husákův boj za rehabilitaci v šedesátých letech pak v politické rovině znamenal i boj o rehabilitaci myšlenky federativního uspořádání a tak ovlivnil další vývoj česko-slovenských vztahů.

¹ Kopecký, V.: *ČSR a KSČ*. SNPL, Praha 1960, s. 351–352.

² Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce...*, s. 382, *Československé dějiny v datech*, s. 529–530.

Prameny a literatura

PRAMENY

A) NEPUBLIKOVANÉ

Archív Kanceláře prezidenta republiky, Praha (AKPR)

Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice (ALU SNK), Martin pozůstalost Ferdinanda Čatloše

Archív Matice slovenské, Martin (AMS), zápisnice z jednání výborů MS

Archív Ministerstva zahraničních věcí ČR Praha (AMZV), osobní spisy.

Archív Národního muzea, Praha (ANM)

pozůstalost Ivana Délera

pozůstalost O. Kokeše

Archív Národního technického muzea, Praha (ANTM)

Archív Národního zemědělského muzea (ANZM) – pozůstalosti

pozůstalost Fr. Lysého

Archív Parlamentu České republiky (AP ČR)

fond Česká národní rada

fond Federální shromáždění

fond Národní shromáždění

fond Prozatímní národní shromáždění

Archív Slovenského národného múzea, Bratislava (ASNM)

Archív Spolku sv. Vojtecha, Trnava

Archív Univerzity Karlovy, Praha (AUK), imatrikulační knihy

Archív Ústavu T. G. Masaryka, Praha (AUTGM)

fond Edvard Beneš (EB) I. (republika)

fond Edvard Beneš (EB) II. (válka)

fond Edvard Beneš (EB) III. (poválečný)

fond TGM-R (republika)

fond TGM-K (korespondence)

fond TGM-L (literární)

Archives of School of Slavonic and East European Studies, Londýn (SSEES)

RWSW papers

Lisický's papers

Centralen dържавен архив, Sofia (CDA)

fond Ministerstvo na vъншните работи i veroizpovedanijata

fond Státní pozemkový úřad (SPÚ)

fond Štátní pozemkový úřad (ŠPÚ).

Moravský zemský archiv, Brno (MZA)

fond Zemský úřad (ZÚ) Brno

fond Oberlandrat (Úřad vrchního zemského rady) (ORL) Zlín

fond Oberlandrat (Úřad vrchního zemského rady) (ORL) Brno

Národní archiv ČR, Praha (NA ČR)

fond Dům slovenské kultury

fond IX. odbor Ministerstva zemědělství

fond Ministerstvo zemědělství po r. 1945

fond ÚV KSČ

Slovenský národní archiv, Bratislava (SNA)

fond Ministerstvo vnútra SR (MV) 1939–1945

fond Ministerstvo zahraničných vecí SR (MZV) 1939–1945

fond úrad predsedníctva vlády SR (ÚPV) 1939–1945

fond Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy (PPPR) 1945–1950

fond Povereníctvo vnútra (PV)

fond úrad predsedníctva Zboru povereníkov 1945–1960

fond Slovenská národná rada

fond ÚV KSS

Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově (SOkA Břeclav)

fond Landrát (Úřad zemského rady) (LR) Mikulov 1938–1945

Státní okresní archiv Hodonín (SOkA Hodonín)

fond Okresní úřad Hodonín

Státní okresní archiv Karviná, (SOkA Karviná)

Státní okresní archiv Uherské Hradiště (SOkA Uherské Hradiště)

fond Okresní úřad uherské Hradiště

Štátny archiv Bratislava, pobočka Skalica (ŠA Bratislava, pob. Skalica)

fond Notársky úrad Holíč

fond Notársky úrad Kopčany

fond Okresný národný výbor Skalica

fond Okresný úrad Myjava

fond Okresný úrad Skalica

Ústav pro soudobé dějiny (ÚSD) AV ČR, Praha

fond Archiv Komise vlády ČSFR pro analýzu událostí 1967–1970 (AKV)

Všeodborový archiv (VOA) (Archiv Českomoravské konfederace odborových svazů), Praha

B) PUBLIKOVANÉ

Akten zur deutschen Auswärtigen Politik 1918–1945 (ADAP), D (1937–1941), Band XI/2, Gebr. Hermes, Bonn 1964.

Amort, Č.: *Heydrichiáda. Dokumenty. Naše vojsko*, Praha 1965.

Benčík, A.: *Operace Dunaj. Vojáci a Pražské jaro. Sešity ÚSD AV ČR*, sv. 18, Praha 1994.

Beneš, E.: *Světová válka a naše revoluce*, díl III., Dokumenty, 7. vyd., Čin, Praha 1935.

Bojující Československo. Dokumenty. Ministerstvo informací, Praha – Košice 1945.

Bouček, M. – Klimeš, M. (ed.): *Slovenské národní povstání a české země, Dokumenty*, Svoboda, Praha 1974 (SNP a české země).

Broklová, E.: *První československá ústava. Diskuse v ústavním výboru. Dokumenty Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV*, Praha 1992.

Budování jednotných odborů. Dokumenty. Práce, Praha 1965.

Bulínová, M. – Dufek, J. – Kaplan, K. – Šlosar, V.: *Československo a Izrael 1945–1956. Dokumenty. ÚSD AVČR* Praha 1993.

Cigánek, F. (ed.): *Národní shromáždění. Prameny k dějinám československé krize 1967–1970. III. Brno* 1995.

Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních 1939–1945. (dále jen: ČsSVDJ) I.–II. Státní ústřední archiv ČR, Praha 1998–1999.

- Čtvrtý sjezd Svazu československých spisovatelů. Praha 27.–29. 6. 1967. Stenografický protokol, Čs. spisovatel, Praha 1968.
- Dejiny Slovenska*. Dátumy, udalosti, osobnosti. Slovart – Libri, Bratislava – Praha 2007.
- Deset pražských dnů. 17.–27. listopad 1989. (tzv. Bílá kniha). Dokumentace*. Akademia, Praha 1990.
- Documents on British Foreign Policy*, 3rd. Series (III), vol. IV., His Majesty's Stationary Office, London 1951 (DBFP).
- Dokumenty a materiály k dějinám československo-sovětských vztahů*, 4/1, Academia, Praha 1980, (DMDČSSV).
- Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Slovenské literárne centrum, I., II. Slovenské literárne centrum, Bratislava 1998.
- Dokumenty vnějšej politiky*, tom 22, kniha 1 (22/1), Moskva 1992 (DVP).
- Đurica, M. S.: *La Slovacchia e le sue relazioni politiche con la Germania – 1938/1945*. Documenti. Marsilio Editori, Padua 1964.
- Foreign Relations of the United States*. (FRUS), vol. IV, 1947, Eastern Europe, the Soviet Union. Washington 1972.
- Goněc, V.: *Česko-slovenský vztah v exilových diskusích počátkem padesátých let. Studie a dokumenty*. Výzkumné centrum pro dějiny střední Evropy, Brno 2006.
- Hanzel, V.: *Zrychlený tep dějin. Autentické záznamy jednání představitelů státní moci s delegacemi OF a VPN v listopadu a prosinci 1989*. OK Centrum, Praha 1991.
- Hubenák, L. (ed.): *Riešenie židovskej otázky na Slovensku 1939–1945*. Dokumenty. I–III, SNM, Bratislava 1994.
- Chovanec, J. – Mozolík, P. : *Historické a štátoprávné korene samostatnosti Slovenskej republiky*. PROCOM, Bratislava 1994.
- Jech, K. – Kaplan, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Dokumenty. Díl 2, ÚSD – Doplněk, Brno 1995.
- Kamenec, I. – Prečan, V. – Škorvánek, S.: *Vatikán a Slovenská republika 1939–1945*. Dokumenty. AEP – HÚSAV – ÚSD ČSAV, Bratislava – Praha 1992.
- Kaplan, K. (ed.): *Pražské dohody. Dokumenty*. Sešity ÚSD ČSAV č. 4, Praha 1992.
- Kaplan, K. (ed.): *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Dokumenty. Doplněk – ÚSD, Brno 1993.
- Kaplan, K. (eds.): *Příprava ústavy ČSR v letech 1946–1948*. Sešity ÚSD ČSAV, č. 4, Praha 1992.
- Kaplan, K.: *Dva retribuční procesy. Dokumenty*. ÚSD ČSAV, Praha 1992.
- Klimek, A. a kol. (ed.): *Dokumenty československé zahraniční politiky. Vznik Československa, Ústav mezinárodních vztahů* Praha 1994 (DČSZP).
- Klimeš, M. – Lesjuk, P. – Malá, I. – Prečan, V. (ed.): *Cesta ke květnu. Dokumenty*, I/1–2, ČSAV, Praha 1965.
- Koudelka, F.: *Husákův pád 1987. Dokumenty k oddělení funkcí prezidenta ČSSR a generálního tajemníka KSČ a k nástupu Miloše Jakeše do čela KSČ*. In: Soudobé dějiny, 7, 2000, č. 3, s. 473–525.
- Král, V. – Fremund, K. (ed.): *Chtěli nás vyhubit. Dokumenty k nacistické vyhlazovací politice*. Naše vojsko, Praha 1961.
- Král, V. (ed.): *Cestou k Únoru*. Svobodné slovo, Dokumenty. Praha 1963.
- Kubátová, L. – Malá, I. – Soukup, J. – Vrbata, J.: *Protifašistický a národně osvobozenecský boj českého a slovenského lidu 1938–1945. Edice dokumentů*. Státní ústřední archiv, I. díl.
- Medvecký, K. A.: *Slovenský prevrat*. I–IV., Spolok sv. Vojtecha – Komenský, Trnava – Bratislava, 1930–1931, Praha 1987.
- Měchýř, J.: *Slovensko v Československu. Slovensko-české vztahy 1918–1991*. Dokumenty, názory, komentáře. Práce Praha 1991.

- Mikuš, J. A. (ed.): *Slovakia. A Political and Constitutional History*. AEP, Bratislava 1995.
- Němeček, J. – Štoviček, I. – Nováčková, H. – Kuklík, J.: *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně*. I. 1940–1941. HÚ AV ČR – MÚA AV ČR, Praha 2008.
- Nižňanský, E. (ed.): *Holokaust na Slovensku. VI. Deportácie v roku 1942. VII. Vzťah slovenskej majority a židovskej minority*. Nadácia Milana Šimečku, Bratislava 2005.
- Norimberský proces*. Sborník materiálů I. Orbis, Praha 1953.
- Otáhalová, L. – Červinková, M. (ed.): *Dokumenty z historie československé politiky 1939–1943*, I–II., Academia, Praha 1966 (DHČSP).
- Plevza, V. (ed.): *Dejiny Slovenského národného povstania 1944*. Zväzok 3 – dokumenty, Pravda, Bratislava 1984.
- Poslední hurá. Stenografický záznam z mimořádných zasedání ÚV KSČ 24.–26. 11. 1989*. Cesty, Praha 1992.
- Prečan, V. (ed.): *Charta 77 (1977–1989). Od morální k demokratické revoluci*. Dokumentace. Čs. dokumentační středisko Scheinfeld Schwarzenberg – Archa Bratislava 1990.
- Prečan, V. (ed.): *Slovenské národné povstanie*. Dokumenty. VPL, Bratislava 1965 (SNP-D).
- Prečan, V.: *Slovenské národné povstanie*. Dokumenty – *Nemci a Slovensko* (SNP–NaS). Epoque, Bratislava 1971.
- Prečan, V.: *Sovětský svaz a Slovenské národní povstání*. Dokumenty z Archívu prezidenta Ruské federace (prosinec 1943 – srpen 1944). In: *Česko-slovenská historická ročenka* 2009, s. 369–420.
- Prečan, V.: *Záznam o zasedání ÚV KSČ 17. a 18. 7. 1945*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*, roč. 2, 1997, s. 203–300.
- Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Svoboda, Praha 1969.
- Rychlík, J. (ed.): *Korespondence T. G. Masaryk – slovenští veřejní činitelé do r. 1918*. MÚA AV ČR, Praha 2007.
- Rychlík, J. – Marzik, T. D. – Bielik, M.: *R. W. Seton-Watson a jeho vztah k Čechom a Slovákom*. Dokumenty 1906–1951 I. ÚTGM – Matica slovenská, Praha – Martin 1995 (RWSW–D).
- Sedm pražských dnů. 21.–27. srpen 1968*. (tzv. Černá kniha). 2. vyd., Academia, Praha 1990.
- Schvarc, M. – Holák, M. – Schriffel, D. (eds.): *„Tretia ríša“ a vznik Slovenského štátu*. Dokumenty I. Ústav pamäti národa (ÚPN). Bratislava 2008.
- Suk, J.: *Občanské fórum*. Listopad–prosinec 1989. 1. díl. Události. ÚSD Praha – Doplněk Brno 1998.
- Štoviček, I. – Valenta, J.: *Československo-polská jednání o vytvoření konfederace*. HÚ AV ČR Dokumenty I–IV., Praha 1994.
- Tři roky. Přehledy a dokumenty k československé politice (1945–1948)*. II. Melantrich, Praha 1991.
- Tůma, O. a kol.: *Srpen 69. Edice dokumentů*. ÚSD AV ČR, Praha 1996.
- Usnesení a dokumenty ÚV KSČ 1964*. NPL, Praha 1965.
- Vnuk, F.: *Dokumenty o postavení katolické církvi na Slovensku v letech 1945–1948*. Matica slovenská, Martin 1998.
- Vondrová, J. – Navrátil, J. – Moravec, J.: *Komunistická strana Československa. Pokus o reformu (říjen 1967 – květen 1968)*. Prameny k dějinám československé krize, 9/1, ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1999.
- Vondrová, J. – Navrátil, J.: *Komunistická strana Československa. Konsolidace (květen–srpen 1968)*. Prameny k dějinám československé krize 9/2, ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 2000.
- Vondrová, J. – Navrátil, J.: *Komunistická strana Československa. Kapitulace (srpen – listopad 1968)*. Prameny k dějinám československé krize 9/3, ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 2001.

Vondrová, J. – Navrátil, J.: *Komunistická strana Československa. Normalizace (listopad 1968 – září 1969)*. Prameny k dějinám československé krize 9/4, ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 2003.

Zasedání Ústředního výboru Komunistické strany Československa ve dnech 21.–24. února 1951 na Hradě pražském. ÚV KSČ, Praha 1951.

Žáček, V. (ed.): *Slovanský sjezd v Praze roku 1848*. Sbíрка dokumentů. Nakladatelství ČSAV, Praha 1958.

Žatkuliak, J. a kol.: *November 89*. [chronologický přehľad]. HÚ SAV – Prodama, Bratislava 2009.

Žatkuliak, J.: *Federalizácia československého štátu. Vznik česko-slovenskej federácie roku 1968. Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970*. Díl 5/1, ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1996.

Stenografické zprávy o schůzích všech zákonodárných sborů jsou citovány podle Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny PSP (<http://www.psp.cz/eknih>).

C) ÚŘEDNÍ SBÍRKY

Říšský zákoník 1859–1918 (ř. z.)

Sbíрка zákonů a nařízení státu československého

(od 15. 3. 1939 Protektorátu Čechy a Morava) 1918–1945 (Sb.), od roku 1948 Sbíрка zákonů

Slovenský zákoník 1939–1945 (Sl. z.)

Statistický obzor 1935

Úřední noviny 1938–1945 (Úr. n.)

Úřední vestník (ú. V.) 1944–1959

Úřední list 1939–1959 (Ú. l.)

Úřední list Zemského úřadu v Brně 1939

Úřední věstník československý (Úř. věst. čsl.) 1940–1945

Verordnungsblatt des Reichsprotektors für Bohmen und Mähren Věstník říšského protektora pro Čechy a Moravu 1939–1941 (VŘProt)

Věstník ministerstva vnitra Protektorátu Č. a M. 1939–1941 (VMV)

Zbierka nariadení SNR 1944–1948 (Zb. n. SNR)

Zbierka zákonov SNR 1948–1959 (Zb. z. SNR)

Zbierka zákonov Slovenskej republiky 1993 (Z. z.)

Zvesti ministerstva školstva a národnej osvety (MŠANO) 1939–1940 (později Vestník ministerstva školstva) 1939–1940 (Zvesti MŠANO)

D) PERIODICKÝ TISK

Arijský boj 1942–1944

Čas 1945–1948

České slovo 1938–1939

Český deník 1991

Gardista 1940–1944

Grenzbote

Hanácké noviny 1991

Informační bulletin HSD-SMS 1990

Irodalmi Szemle

Kulturní tvorba 1966

Kulturný život 1956–1968, 1990–1992, 1995

Lidová demokracie 1945–1948

Lidové listy

Lidové noviny (1988) 1989–1992

Listy 1968–1969

Literární listy 1968

Literární noviny 1956–1967, 1990

Literární týždenník 1988–

Mladá fronta DNES 1992

Moravia, informační zpravodaj HSD SMS 1990

Moravsko-slezská orlice 1990–1991

Národná obroda 1945, 1990–1992

Národné noviny

Národní listy

Národní denník

Nástup
 Nová mysl 1966
 Nové slovo 1947, 1970, 1990
 Obrana lidu 1947
 Otečestven front 1949
 Práca 1945–1992
 Pravda 1945–1992
 Právo 1998
 Právo lidu 1945–1948, 1990
 Predvoj 1966
 Rabotničesko delo 1949, 1968
 Rudé právo 1945–1992
 Slovák

Slovenská politika
 Slovenská pravda
 Slovenské listy (Praha) 1994
 Slovenské ľudové noviny
 Slovenské národné noviny
 Slovenský denník 1990–1992
 Slovenský národ 1990–1992
 Sme 1998
 Smena 1945–1992
 Svobodné noviny 1945–1948
 Svobodný zítрек 1990
 Verejnosť 1990–1992
 Výber z domácej a svetovej tlače 1968, 1991

LITERATURA

- Andics, E.: *Revízió alá kell-e bennünk Marx és Engels nézeteit az 1848-49-es forradalomról?*
 In: Irodalmi Szemle, roč. 9. 1966, č. 5, s. 432–441.
- Arpáš, R.: *Autonómia: Víťazstvo alebo prehra? Vyvrcholenie politického zápasu HSĽS o autonómiu Slovenska.* Veda, Bratislava 2011.
- Attila, S.: *Telepesek és telepes falvak dél-Szlovákiában a két világháború között.* Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja [Šamorín] 2008.
- Bakke, E.: *Doomed to Failure? The Czechoslovak Nation Project and Slovak Autonomist Reaction 1918–1938.* University of Oslo, Oslo 1999.
- Barnovský, M. (ed.): *Od diktatúry k diktatúre.* Veda, Bratislava 1995.
- Barnovský, M. (ed.): *Slovenská otázka v dejinách Česko-Slovenska 1945–1992,* HÚ SAV, Bratislava 1994.
- Barnovský, M.: *Aprílová dohoda a čo jej predchádzalo.* In: quo vadis Slovensko? č. 1/1996, s. 45–46.
- Barnovský, M.: *Druhý päťročný plán a hospodársky rozvoj Slovenska.* In: Slovensko v období dobudovania základov výstavby socializmu. Pravda, Bratislava 1978.
- Barnovský, M.: *Na ceste k monopolu moci. Mocenskopolitické zápasy na Slovensku v rokoch 1945–1948.* Archa, Bratislava 1993.
- Barnovský, M.: *Problematika industrializácie Slovenska v rokoch 1945–1950.* In: Historický časopis, roč. 16, 1968, č. 2, s. 191–193.
- Bartlová, A.: *Andrej Hlinka,* Obzor, Bratislava 1991.
- Bartlová, A.: *Programová línia klerikalizmu na Slovensku (1905–1938).* In: Historické štúdie, 22, 1977, s. 82–83.
- Barto, J.: *Riešenie vzťahu Čechov a Slovákov 1944–1948.* Epocha, Bratislava 1948.
- Bartošek, K.: *Pražské povstání 1945.* 2. vyd. Naše vojsko – Svaz protifašistických bojovníků, Praha 1965.
- Batowski, H.: *Rok 1938 – dwie agresje hitlerowskie.* Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 1985.
- Beer, F. – Benčík, A. – Graca, B. – Křen, J. – Kural, V. – Šolc, J.: *Dějinná křižovatka. Slovenské národní povstání, předpoklady a výsledky.* Nakladatelství politické literatury (NPL), Praha 1964 (překlad ze slovenštiny).
- Benčík, A.: *Ludvik Svoboda a srpen 1968.* In: Soudobé dějiny, roč. I., 1993, č. 1, s. 25–43.
- Benčík, A. – Domaňský, J. – Hájek, J. – Kural, V. – Mencl, V.: *Osem mesiacov pražskej jari.* Osveta, Martin 1990.
- Beneš, E.: *Paměti. Od Mnichova k nové válce a novému vítězství.* Orbis, Praha 1947.

- Beneš, E.: *Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938–45*. Družstevní práce, Praha 1946.
- Bielik, P. – Mulík, P. (ed.): *Dies ater – nešťastný deň*. 2. vyd., LÚČ, Bratislava 1994.
- [Biľak, V.]: *Pamäti Vasiľa Biľaka*. I., II. Cesty, Praha 1990.
- Boháč, A.: *Češi na Slovensku*. In: Statistický obzor, roč. 16, 1935, s. 183–190.
- Brandes, D.: *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*. I., München–Wien 1969, II., München 1975 (vyšlo také česky: *Češi pod německým protektorátem*. Prostor, Praha 2000.)
- Brandes, D.: *Opožděná česká alternativa k mnichovskému diktátu*. In: Dějiny a současnost 2/1993, s. 29–36.
- Braxátor, F.: *Slovenský exil* 68. Lúč, Bratislava 1992.
- Bromlej, J. V.: *Etnos a etnografia*. Veda Bratislava 1980.
- Bystrický, V. – Letz, R. – Podolec, O. (eds.): *Vznik Slovenského štátu. 14. marec 1939. Spomienky aktérov historických udalostí*. I., II. AEP, Bratislava 2007, 2008.
- Bystrický, V. – Michela, M. – Schwarz, M. a kol.: *Rozbitie alebo rozpad?* Historické reflexie zániku Československa. Veda, Bratislava 2010.
- Bystrický, V.: *Eduard Beneš a Slovensko (1918–1938)*. In: Historický časopis, roč. 43, 1995, č. 2, s. 246–262.
- Bystrický, V.: *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*. Prodama, Bratislava 2008.
- Cesta k prosperitě. Programové prohlášení ODS*. Praha 1992.
- Cestami česko-slovenské vzájemnosti. Sborník referátů ze seminářů konaných v srpnu 1991 a 1992 v Liberci*, Technická univerzita Liberec 1993.
- Bystrický, V. a kol.: *Rok 1968 na Slovensku a v Československu*. Prodama, Bratislava 2008.
- Bystrický, V.: *Vystaňovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938–1939*. In: Historický časopis, 45, 1997, č. 4, s. 596–611.
- Cambel, S.: *Slovenská dedina (1938–1944)*. SAP, Bratislava 1996.
- Cigánek, F.: *Předlistopadový parlament ve světle archivní dokumentace*. In: Dvě desetiletí před listopadem. Sborník ÚSD AV ČR, Praha 1993.
- Conquest, R.: *Power and Policy in the USSR. The Struggle for Stalin's Succession 1945–1960*. 2nd ed. Harper Torchbooks, New York 1967.
- Cvetkov, Ž.: *Sáďať nad opozicionite lideri*. Kupesa, Sofia 1991.
- Čapek, K.: *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. souborné vydání, Čs. spisovatel, Praha 1990.
- Čapka, F.: *Dějiny země koruny české v datech*. III. vyd. Libri, Praha 1999.
- Čaplovič, M.: *Česko-slovenské vzťahy v armáde. Význam českoslovenkej brannej moci pre slovakizáciu Slovenska*. In: Česko-slovenská historická ročenka, 2009, s. 43–56.
- Čarnogurský, J.: *Videné od Dunaja*. Kalligram, Bratislava 1997.
- Čarnogurský, P.: *14. marec 1939*, Academic Electronic Press (AEP) Bratislava 1992.
- Čarnogurský, P.: *6. október 1938*, AEP, Bratislava 1993.
- Čarnogurský, P.: *Deklarácia o únii Slovenska s Poľskom z 28. 9. 1938*. In: Historický časopis, 16, 1968, č. 3, s. 407–423.
- Čarnogurský, P.: *Svedok čias*. USPO, Bratislava 1997.
- Černý, R.: *Antonín Novotný. Pozdní obhajoba*. Kiezler Publisher, Praha 1992.¹
- Československá vlastivěda (ČSV), II. Člověk*. Sfinx, Praha 1933.
- Československá vlastivěda (ČSV), V.*, Sfinx, Praha 1931.
- Československé dějiny v datech*, Svoboda, Praha 1986.
- Český antifasismus a odboj. Slovníková příručka*. Naše vojsko, Praha 1988.
- Čierna-Lantayová, D.: *Pohľady na východ*. Veda, Bratislava 2002.
- Čulen, K.: *Boj Slovákov o slobodu*. 2. vyd., HSES, Bratislava 1944.
- Čulen, K.: *Memorandum národa slovenského z r. 1861*. Matica slovenská, T. S. Martin, 1941.

¹ Vyšlo také v rozšířené verzi: Černý, R.: *Vzpomínky prezidenta*. PolArt, Česká Kamenice 2008.

- Čulen, K.: *Pohľady na dnešok*. Bratislava, 1944.
- Čulen, K.: *Slováci a Česi v štátnej službe ČSR*. Bratislava 1944 (2. vyd., Ivan Štelcer, Trenčín 1994).
- Čulen, K.: *V amerických zaisťovacích táboroch*. Matica slovenská, Martin 2008.
- Čulen, K.: *Po Svätoplukovi druhá naša hlava. Život dr. Jozefa Tisu*. Jednota, Middletown, Pa, 1947. (2. vyd. Garmond, Partizánske 1992).
- Daxner, I.: *Ludáctvo před Národným súdom*. SAV, Bratislava 1961.
- Dérier, I.: *Československá otázka*. Orbis, Praha 1935.
- Dérier, I.: *Češi a Slováci ve střední Evropě. O tak zvanéj Pittsburghskej dohode*. Fr. Borový, Praha 1938.
- Dérier, I.: *Slovenský vývoj a ľudácká zrada*. Kvasnička a Hampl, Praha 1946.
- Deutsch, K. W.: *Nationalism and Social Communication. An inquiry into the Foundations of Nationality*. Cambridge, Mass. 1953.
- Dienstbier, J.: *Od snění k realitě*. Lidové noviny, Praha 1999.
- Dobeš, J.: *Klíčení čechoslováctví*. In: Přítomnost, roč. VIII, 1931, s. 277–278.
- Doskočil, Z.: *Duben 1969. Anatomie jednoho mocenského zvratu*. Doplněk, Brno 2006.
- Drtina, P.: *Československo – můj osud*. Sv. 1–4. 2. vyd., Melantrich, Praha 1991, 1992.
- Dubček, A. – Hochman J.: *Naděje umírá poslední*. Svoboda – Libertas, Praha 1993.
- Ďurčanský, F.: *Pohľad na slovenskú politickú minulosť*. Bratislava 1943.
- Ďurčanský, F.: *Právo Slovákov na samostatnosť vo svetle dokumentov. Biela kniha*. Buenos Aires 1954 (2. vyd. I. Štelcer, Trenčín 1992).
- Ďurica, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov*. 2. vyd. SPN Bratislava 1996 (4. vyd. Lúč, Bratislava 2007).
- Ďurica, M. S.: *Jozef Tiso. Slovenský kňaz a štátnik I*. 2. vyd., Matica slovenská, Martin 1992 (3. vyd. Jozef Tiso. Životopisný profil. Lúč, Bratislava 2006).
- Ďurica, M. S.: *Slovenský národ a jeho štátnosť*. In: O päť minút dvanásť, č. 3/1990, s. 7–9.
- Ďurovič, Ľ.: *Pavel Doležal a jeho Grammatica Slavico-Bohemica*. In: Slovenská reč, 65, 2000, č. 1, s. 22–32.
- Fabian, J.: *Svätoštefánské tiene. Telekiho zahraničná politika a Slovensko*. Vydavateľstvo politickej literatúry (VPL), Bratislava 1966.
- Faltán, S.: *Slovenská otázka v Československu*. VPL, Bratislava 1968.
- Faltus, J. – Průcha, V.: *Prehľad hospodárskeho vývoja na Slovensku v rokoch 1918–1945*. VPL, Bratislava 1969.
- Fedosejev, P. N. a kol.: *Vedecký komunizmus*. 2. vyd., Pravda, Bratislava 1975.
- Feierabend, K. L.: *Politické vzpomínky*. I.–III., 2. vyd., Atlantis, Brno 1994–1996.
- Fierlinger, Z.: *Ve službách ČSR*. I. Dělnické nakladatelství, Praha 1947.
- Fieder, E.: *Z denníka mladého rabína*. Bratislava 1993.
- Gál, F. a kol.: *Dnešní krize česko-slovenských vztahů*. Sociologické nakladatelství, Praha 1992.
- Galandauer, J.: *Karel I. Poslední český král*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004.
- Galandauer, J.: *Prohlášení Českého svazu z 30. května 1917 – zapomenutá programová revoluce*. In: Český časopis historický (ČČH), 91, 1993, č. 4, s. 583–584.
- Galandauer, J.: *Vznik Československé republiky 1918*. Projekty, programy, předpoklady. Svoboda, Praha 1988.
- Gálik, J.: *Odboj a oslobodenie Myjavy*. Litera, Myjava 1994.
- Gašpariková-Horáková, A.: *U Masarykovcov. Spomienky osobnej archivárky T. G. Masaryka*. Ústav TGM – AEP, Bratislava 1995.
- Gebhart, J. – Kuklík, J.: *Druhá republika 1938–1939*. Paseka, Praha – Litomyšl 2004.
- Gebhart, J. – Šimovček, J.: *Partizáni v Československu 1941–1945*. Pravda, Bratislava 1984.
- Gellner, A.: *Národy a nacionalismus*. Hříbal, Praha 1993.

- Gosiorovský, M.: *Češi a Slováci. Historie vzájemných vztahů*. Horizont, Praha 1979.
- Gosiorovský, M.: *K niektorým otázkam vzťahu Čechov a Slovákov v politike Komunistickej strany Československa*. In: Historický časopis, 16, 1968, č. 3, 354–406.
- Gosiorovský, M.: *Slovenské národné povstanie*. Slovenské vydavateľstvo politickej literatúry (SVPL), Bratislava 1954.
- Grébert, A.: *Are the Slovaks and Czechs two „Closely related“ nations?* In: Slovakia, vol. II., 1952, No 3, s. 58–64.
- Grébert, A.: *Was Czecho-Slovakia a Democracy?* In: Slovakia, vol. III, 1953, s. 1–12.
- Grébert, A.: *Why the Slovaks were not Content in Czecho-Slovakia?* In: Slovakia, vol. III, 1953, s. 48–58.
- Grečo, M.: *Martinská deklarácia*. 2. vyd. Matica slovenská, T. S. Martin 1947.
- Gryzlov, V.: *Gardistické inferno*. SVPL, Bratislava 1958.
- Hájek, M.: *Od Mnichova k 15. březnu*. SNPL, Praha 1959.
- Halko, J.: *Vydržali nápor moci*. In: Historická revue. 9, 1998, č. 5, s. 17–18.
- Hallon, L.: *Industrializácia Slovenska. Rozvoj alebo úpadok?* Veda, Bratislava 1995.
- Haraksim, L.: *Základatelia marxizmu o malých slovanských národoch podunajskej monarchie v revolučných rokoch 1848–1849*. In: Historický časopis, 47, 1999, č. 1, s. 33–43.
- Hlavačka, M.: *Zlatý věk české samosprávy*. Libri, Praha 2006.
- Hlinka, A.: *Zápisky z Mírova*. (Vydal Karol Sidor). Bratislava 1941.
- Hlinkova dopravná garda – vznik a práca*. Bratislava 1940.
- Hobsbawm, E.: *Narody i nacjonalizm po 1780 roku. Program, mit, rzeczywistość*. Difin, Warszawa 2010.
- Hodža, M.: *Československý rozkol*. T. S. Martin 1920.
- Hoensch, J. K.: *Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik. Hlinkas Slowakische Volkspartei zwischen Autonomie und Separation 1938/1939*. Böhlau, Köln–Graz 1965 (vyšlo také slovensky: Slovensko a Hitlerova východná politika. Hlinkova slovenská ľudová stran medzi autonómiou a separatizmom. Veda, Bratislava 2001).
- Hoerder, D. – Rössler, H. – Blank, I.: *Roots of the Transplanted*. vol. II., Boulder, Columbia University Press, New York 1994.
- Hoffmann, G. – Hoffmann, L.: *Katolícka cirkev a tragédia slovenských židov*. G-print, Partizánske 1994.
- Holec, R.: *Zápas o martinskú celulózu jako největší projekt česko-slovenské spolupráce*. In: Historické štúdie, 35, 1994, s. 49–71.
- Holotík, L. (ed.): *Revolučné dedičstvo rokov 1848–1849*. SAVU, Bratislava 1951.
- Holotík, L.: *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*. SAV, Bratislava 1958 (2. vyd. 1960).
- Hons, J.: *Dejiny dopravy na území ČSSR*. NADAS, Bratislava 1975.
- Hrbek, J. – Smetana, V. – Kokoška, S. – Pilát, V. – Hofman, P.: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*. I.–II. Paseka, Praha 2009.
- Hroch, M.: *Obrození malých evropských národů*. Scriptum, Univerzita Karlova, Praha 1971.
- Hroch, M. (ed.): *Pohledy na národ a nacionalismus*. Čítanka textů. Sociologické nakladatelství, Praha 2003.
- Hromádka, J.: *Všeobecný zemepis Slovenska*. Slovenská vlastiveda, SAVU, Bratislava 1943.
- Hronský, M. – Pekník, M.: *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Československa*. Veda, Bratislava 2008.
- Hronský, M.: *Boj o Slovensko a Trianon 1918–1920*. Národné literárne centrum, Bratislava 1998.
- Hronský, M.: *Slovensko pri zrode Československa*. Pravda, Bratislava 1988.
- Hrušovský, F. (ed.): *Slovenské národné shromáždenie v Turčianskom sv. Martine*, T. S. Martin 1941.

- Hrušovský, F.: *Slovenské dejiny*. Matice slovenská 4. vyd., T. S. Martin, 1940, (též anglicky: *This is Slovakia, a Country You Don't Know*. 2ed. Friends of Good Books, Cambridge, Ontario (Canada), 1976.
- Hrycak, J.: *Historia Ukrainy*. II. (1772–1999). Institut Evropy środkowo-wschódniej, Lublin 2000.
- Hübl, M.: *Cesty k moci*. Naše vojsko, Praha 1990.
- Hudek, A.: *Najpolitickéjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948–1968*. HÚ SAV, Bratislava 2010.
- Huml, V.: *Slovensko před rozhodnutím*. Naše vojsko, Praha 1972.
- Husák, G.: *Prechádzka dejinami*. In: Konfrontácia. Bratislava 1968, s. 107–138.
- Husák, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. VPL, Bratislava 1964. (2. vyd. Bratislava 1969, 3. vyd. Bratislava 1974).
- Chaloupecký, V.: *Říše velkomoravská*. In: Idea československého státu. Národní rada československá, Praha 1930.
- Chaloupecký, V.: *Staré Slovensko*. FiF Univ. Komenského, Bratislava 1923.
- Chovanec, J.: *Revolučný a štátoprávny odkaz SNP*. Pravda, Bratislava 1980.
- Jablonický, J.: *Podoby násilia*. Kalligram, Bratislava 2000.
- Jablonický, J.: *Glosy o historiografii SNP*. NVK International, Bratislava 1994.
- Jablonický, J.: *Národný front bez frontových bojovníkov*. In: Historický časopis, roč. 40, 1992, s. 1, s. 95–101.
- Jablonický, J.: *Povstanie bez legend*. I., Obzor, Bratislava 1990.
- Jablonický, J.: *Samizdat o disente*. III. *Záznamy a písemnosti*. Kalligram, Bratislava 2007.
- Jablonický, J.: *Samizdat o odboji I*. Štúdie a články. Kalligram, Bratislava 2004.
- Jablonický, J.: *Samizdat o odboji*. II. *Štúdie a články*. Kalligram, Bratislava 2006.
- Jablonický, J.: *Slovensko na prelome*. VPL, Bratislava 1965.
- Jablonický, J.: *Z ilegality do povstania. Kapitoly z dejín občanského odboja*. Epocha, Bratislava 1969 (2. vyd. Múzeum SNP, Banská Bystrica 2009).
- Jakeš, M.: *Dva roky generálním tajemníkem*. Regulus, Praha 1996.
- Janáček, F. – Macháľková, M.: *Príbeh zvaciho dopisu*. In: Soudobé dejiny, roč. I., 1993, č. 1, s. 87–101.
- Janšák, Š.: *Život Dr. Pavla Blahu*. I., II., Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1947.
- Jehlička, F.: *Dr. F. Jehlička. Kto on je a čo chce*. Cleveland, Ohio, 1920.
- Jehlička, F.: *Father Hlinka's Struggle for Slovak Freedom*. Slovak Council, London 1938.
- Jehlička, F.: *Une étape du calvaire slovaque. Le procès Tuka*. Paris 1930.
- Jelinek, Y. A.: *The Parish Republic. Hlinka's Slovak People's Party 1939–1945*. Boulden, New York – London 1976.
- Jičinský, Z.: *Československý parlament v polistopadovém vývoji*. NADAS, Praha 1993.
- Jičinský, Z.: *Vznik České národní rady v době Pražského jara a její působení do podzimu 1969*. 2. vyd., Svoboda, Praha 1990 (1. vyd. nakladatelství Index, Köln, 1980).
- Jirásek, J.: *Slovensko na rozcestí 1918–1938*. Zář, Brno 1947.
- Jouvenel, R.: *Tito, maršál zrádců*. Mír, Praha 1951.
- Juriga, F.: *Blahozvešť kriesenia slovenského národa a slovenskej krajiny*. Urbánek a spol., Trnava 1937.
- Kadlec, J.: *Přehled českých církevních dějin*. II. České katolické nakladatelství, Řím 1987.
- Kálal, K.: *Slovensko a Slováci*. Šimáček, Praha 1905 (2. vyd. Šolc a Šimáček, Praha 1909).
- Kamenec, I.: *Po stopách tragédie*. Archa, Bratislava 1991.
- Kamenec, I.: *Príprava a priebeh deportácií rasovo prenasledovaných občanov fašistického slovenského štátu*. In: Zborník Múzea SNP, 8, 1983, s. 152–170.
- Kamenec, I.: *Židovská otázka a spôsoby jej riešenia v čase autonómie*. In: Nové obzory, roč. 10, 1968, s. 155–180.

- Kaplan, K. (ed.): *StB o sobě. Výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Úřad pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu (ÚDV), Praha 2002.
- Kaplan, K.: *Kronika komunistického Československa. Doba tání. 1953–1956*. Barrister a Principal, Brno 2005.
- Kaplan, K.: *Nekrvavá revoluce*. Mladá fronta, Praha 1993.
- Kaplan, K.: *Pravda o Československu 1945–1948*. 2. vyd., Panorama, Praha 1990.
- Kaplan, K.: *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu. Od Února do IX. sjezdu KSČ*. Academia, Praha 1966.
- Kaplan, K.: *Všechno jste prohráli. Co prozrazují archivy o IV. sjezdu Svazu československých spisovatelů 1967*. Ivo Železný – Knihovnička Literárních novin, Praha 1997.
- Kaplan, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Mladá fronta, Praha 1992.
- Kárný, M.: *Konečné řešení. Genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Academia, Praha 1991.
- Karvaš, I.: *Moje paměti. V pazúroch gestapa*. NVK International – Múzeum SNP, Bratislava 1994.
- Karvaš, I.: *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku*. Slovanský ústav, Praha 1933.
- Kázmerová, L.: *Igor Hrušovský – zastánca čechoslovakizmu*. In: Historická revue, roč. 6, 1995, č. 4, s. 26.
- Kennan, G.: *From Prague after Munich. Diplomatic Papers 1938–1940*, Princetown, N. J. 1968.
- Kipke, R. – Vodička, K.: *Rozloučení s Československem*. Český spisovatel, Praha 1993.
- Kirschbaum, J. M. (ed.): *Slovakia in the 19th and 20th Centuries* 2ed: Slovak World Congress, Toronto, Ontario, 1973.
- Kirschbaum, J. M.: *My Last Diplomatic Report to the President of Slovakia*. In: Furdek, Jednota, 1972.
- Kirschbaum, J. M.: *Náš boj o samostatnosť Slovenska*. Slovenský ústav, Cleveland, Ohio, 1958.
- Kirschbaum, J. M.: *Slovakia: Nation at the Crossroads of Central Europe*. Robert Spexlen and Sons., New York 1960.
- Kirschbaum, J.: *Postoj Veľkej Británie k Slovenskej Republike*. In: Almanach Slovák v Amerike 1960, s. 63–71.
- Kirschbaum, J. M.: *Slovakia's Struggle for Independence*. 3rd. ed., Hamilton, Ontario (Canada), 1979.
- Kirschbaum, S. (ed.): *Slovak Potitics. Essays on Slovak History in honour of Joseph M. Kirschbaum*, Cleveland, Ohio, 1983.
- Kirschbaum, S. J.: *A History of Slovakia. The struggle for Survival*. St. Martin's Press, New York – London, 1995.
- Kirschbaum, S. J.: *The Slovak Republic, Britain, France and the Principle of Self-determination*. In: Slovak Studies, 23, 1983.
- Klimek, A. – Hofman, P.: *Generál Radola Gajda. Vítěz, který prohrál*. Paseka, Praha – Litomyšl 1995.
- Kollár, J.: *Spisy IV. Cestopis druhý a paměti*. L. Kolben, Praha 1863.
- Konečný, Z. – Mainuš, F.: *Slováci na pracích v Německu a v protektorátě za druhé světové války*. In: Historický časopis, 17, 1969, č. 4, s. 573–593.
- Konstantinov, F. V. a kol.: *Základy marxisticko-leninské filozofie*. Pravda, 3. vyd., Bratislava 1975.
- Kontler, L.: *Dějiny Maďarska*. Nakladatelství Lidové noviny (NLN), Praha 2001.
- Kopecký, J.: *Ženeva. Politické paměti 1939–1945*. Historický ústav AV ČR, Praha 1999.
- Kopecký, V.: *ČSR a KSČ*. SNPL, Praha 1960.

- Körper–Zrinský, K.: *Můj život*. Lúč, Bratislava 1993.
- Kováč, D. a kol.: *Muži Deklarácie*. Osveta, Martin 1991. (2. vyd. Veda, Bratislava 2000).
- Kováč, D.: *Dějiny Slovenska*. NLN, Praha 1998.
- Kováč, D.: *Slováci, Česi, dejiny*. AEP, Bratislava 1997.
- Král, V.: *Beneš a obrana státu*. Tatran, Bratislava 1952.
- Král, V.: *Historie v naší společnosti*. In: Úkoly československé historiografie. Academia Praha 1973, s. 59–69.
- Král, V.: *Intervenční válka československé buržoazie proti maďarské sovětské republice r. 1919*. Nakladatelství ČSAV, Praha 1954.
- Král, V.: *Ke kritice našeho dějepisce*. ČSAV Praha 1973.
- Král, V.: *O Masarykově a Benešově kontrarevoluční a protisovětské politice*. Státní nakladatelství politické literatury (SNPL), Praha 1953.
- Král, V.: *Osvobození Československa*. Academia, Praha 1975.
- Král, V.: *Pravda o okupaci*, Naše vojsko, Praha 1962.
- Kramář, K.: *Paměti*. 2. vyd., Praha, s. d.
- Kramer, J.: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike 1919–1938*. SVPL, Bratislava 1957.
- Kramer, J.: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918–1929*. SAV, Bratislava 1962.
- Kraus, M. – Stanger, A. (eds.): *Irreconcilable Differences? Explaining Czechoslovakia's Dissolution*. Roman and Littlefield Publishers, Lanham – New York – Oxford 2000.
- Krejčová, H.: *Český a slovenský antisemitismus 1945–1948*. In: Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám Karla Kaplana. ÚSD AV ČR Praha 1993, s. 160–170.
- Krízy režimov sovietskeho bloku v rokoch 1948–1989*. Pedagogická spoločnosť J. A. Komenského, Banská Bystrica 1997.
- Krofta, K.: *Čechové a Slováci před svým státním sjednocením*. Orbis, Praha 1932.
- Křen, J.: *V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939–1940*. Naše vojsko, Praha 1969.
- Křen, J.: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*. Academia, Praha 1990.
- Kubáček, J. a kol.: *Dějiny železnic na území Slovenska*. ŽSR, Bratislava 1999.
- Kubeš, V.: *A chtěl bych to všechno znovu*. Masarykova univerzita, Brno 1994.
- Kubík, P.: *Slovensko talianské vzťahy 1939–1945*. ÚPN, Bratislava 2010.
- Kuklík, J. – Němeček, J.: *Hodža versus Beneš. Milan Hodža a slovenská otázka v zahraničním odboji za druhé světové války*. Karolinum, Praha 1999.
- Kuklík, J. – Němeček, J.: *Proti Benešovi. Česká a slovenská protibenešovská opozice v Londýně 1939–1945*. Karolinum, Praha 2004.
- Kural, V. – Moravec, J. – Janáček, F. – Navrátil, J. – Benčík, A.: *Československo roku 1968*. I. Obrodný proces. Ústav mezinárodních vztahů, Praha 1993.
- Labaj, E.: *Čo je povinnosťou každého ľudáka pri prevádzaní pozemkovej reformy*. Lev, Ružomberok 1925.
- Lacko, M.: *Dezercie a zajatia príslušníkov zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942–1943*. ÚPN, Bratislava 2007.
- Lacko, M. (ed.): *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov II*. UCM, Trnava 2003.
- László Rajk a jeho společníci před lidovým soudem*. Kulturní a propagační odd. ÚV KSČ, Praha 1949.
- Leško, M.: *Mečiar a mečiarizmus*. VMV, Bratislava 1996.
- Lettrich, J.: *Dějiny novodobého Slovenska*. Archa, Bratislava 1993 (překlad z angličtiny: *A History of Modern Slovakia*, New York, London, 1955, 1956).
- Letz, R.: *Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickej totalite*. Ústredie slovenskej kresťanskej inteligencie, Bratislava 1994.
- Lipscher, L.: *K vývinu politickej správy na Slovensku*. Vyd. SAV, Bratislava 1966.
- Lipscher, L.: *Ľudácka autonómia–Ilúzie a skutočnosť*. SVPL, Bratislava 1958.

- Lipscher, L.: *Židia v slovenskom štáte. Ústav pro soudobé dějiny (ÚSD) Praha, Print Service – Banská Bystrica 1992.*
- Lipták, L.: *Príprava a priebeh salzburských rokovaní roku 1940 medzi predstaviteľmi Nemecka a Slovenského štátu.* In: Historický časopis, 13, 1965, č. 3, s. 329–364.
- Lipták, L. (ed.): *Politické strany na Slovensku 1860–1989.* Archa, Bratislava 1992.
- Lipták, L.: *Politický režim na Slovensku v rokoch 1939–1945.* In: Slovenské národné povstanie 1944, Bratislava 1965, s. 20–49.
- Lipták, L.: *Slovensko v 20. storočí.* VPL Bratislava 1968 (3. vyd. Kalligram, Bratislava 2000).
- Lipták, L.: *Tatry v slovenskom povedomí.* In: Slovenský národopis, 49, 2001, č. 2, s. 145–162.
- Lipták, L.: *Slovenský štát a protifašistické hnutie v rokoch 1939–1943.* In: Historický časopis, 14, 1966, č. 2, s. 161–218.
- Londák, M.: *Industrializácia Slovenska v hospodárskej politike 1945–1960.* Strojopis dizertácie, HÚ SAV, Bratislava 1994. (Vyšlo v přepracované verzi Londák, M.: *Otázky industrializácie Slovenska 1945–1960,* Veda, Bratislava 1999).
- Londák, M.: *Príprava ekonomickej reformy na Slovensku v rokoch 1963–1967.* In: Historický časopis, 49, 2001, č. 4, s. 635–653.
- Londák, M. – Londáková, E. – Sikora, S.: *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj Slovenska v rokoch 1960–1967.* Veda, Bratislava 2002.
- London, A.: *Doznání.* 2. vyd. Čs. spisovatel, Praha 1990.
- London, A.: *K pramenům „Doznání“.* Motáky z ruzyňské věznice. Doplněk, Brno 1998.
- Lubek, E.: *An Inquiry into United States – Czechoslovak Relations between 1918 and 1948.* Slovak Institute, Cleveland – Rome 1971.
- Lukeš, F.: *Podivný mír.* Svoboda, Praha 1968.
- Lukeš, F.: *Poznámky k československo-sovětským stykům v září 1938.* in: Československý časopis historický, 16, 1968, č. 5, s. 706–707.
- Luža, R. – Mamatey, V. (ed.): *A History of the Czechoslovak Republic 1918–1948.* Princeton University Press, 1973.
- Lvová, M.: *Mnichov a Edvard. Beneš.* Svoboda, Praha 1968.
- Mach, A.: *Z ďalekých ciest. Fragmenty z memoárov.* Matica slovenská, Martin 2008.
- Machay, F.: *Moja droga do Polski.* Kraków, 1923.
- Maňák, J.: *Čistky v Komunistické straně Československa 1969–1970.* Sešity ÚSD AV ČR, Praha 1997.
- Marjina, V. V. (Marjinová, V. V.): *Brána na Balkán. Slovensko v geopolitických plánech SSSR a Německa v letech 1939–41.* In: Soudobé dějiny, roč. I, 1993–1994, č. 6, s. 827–846.
- Marko, J.: *Čierne na bielom.* Pravda, Bratislava 1971.
- Marsina, R. – Čičaj, V. – Kováč, D. – Lipták, L.: *Slovenské dejiny.* Matica slovenská, Martin 1992.
- Marušiak, J.: *Slovenská spoločnosť v druhej polovici päťdesiatych rokov.* In: Česko-slovenská historická ročenka, 2006, s. 281–302.
- Masaryk T. G.: *Slované po válce.* Nakladatelství Stanislav Minařík, Praha 1923.
- Masaryk, T. G.: *Cesta demokracie.* I., II. Čin, Praha 1933, 1934.
- Masaryk, T. G.: *Česká otázka – Naše nynější krize – Jan Hus.* Souborné vydání. Masarykův ústav AV ČR, Praha 2000.
- Masaryk, T. G.: *Karel Havlíček.* 2. vyd., J. Leichter, Praha 1904.
- Masaryk, T. G.: *Nová Evropa.* 2. vyd., J. Dubský Praha 1920 (4. vyd. Doplněk, Brno 1994).
- Masarykova idea československé státnosti ve světle kritiky dějin.* ÚTGM, Praha 1993.
- Masářík, H.: *V proměnách Evropy.* Paseka, Praha 2002.
- Mátej, J.: *Škola, výchova a učitel v klérofašistickéj Slovenskej republike.* SPN, Bratislava 1978.
- Mečiar, S.: *Slovenský národný socializmus.* Turč. Sv. Martin 1942.

- Medrický, G.: *Minister spomína*. Litera, Bratislava 1993.
- Mencl, V. – Bárta, M. – Felcman, O. – Belda, J.: *Československo v roce 1968. II. Počátky normalizace. Ústav mezinárodních vztahů*, Praha 1993.
- Mesároš, J.: *K niektorým otázkam hodnotenia Ľudovíta Štúra*. In: Slovenská literatúra, 12, 1965, č. 5, s. 458–464.
- Mesároš, J.: *Musíme revidovať názory Marxa a Engelsa na revolúciu 1848–49?* In: Predvoj, č. 30 (27. 7. 1966), s. 10–11, č. 31 (4. 8. 1966), s. 10.
- Meškova, P. – Šarlanov, D.: *Bálgarska gilotina*. Demokracia, Sofia 1994.
- Mezihorák, F.: *Hry o Moravu. Separatisté, iredentisté a kolaboranti 1938–1945*. Mladá fronta, Praha 1997.
- Mičko, P.: *Hospodárska politika Slovenského štátu. Kapitoly z hospodárskych dejín Slovenska v rokoch 1938–1945*. Spolok Slovákov v Poľsku – Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Krakov 2010.
- Michálek, S.: *Rok 1968 a Československo. Postoj USA, Západu a OSN*. Prodama, Bratislava 2008.
- Michela, M.: *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Kalligram, Bratislava 2009.
- Mikloško, F.: *Čas stretnutí*. Kalligram, Bratislava 1996.
- Mikuš, J. A.: *Pamäti slovenského diplomata*. Matica slovenská. Martin 1998.
- Mikuš, J.: *La Slovaquie dans le drame de l'Europe*. Paris 1955 (vyšlo tiež anglicky jako *Slovakia. A Political History: 1918–1950*. The Marquette University Press, Milwaukee, Wisc. 1963).
- Mikuš, J.: *Slovakia und the Slovaks*, Washington D. C., 1977.
- Milan Hodža – štátnik a politik. *Materiály z vedeckej konferencie Bratislava 15.–17. 9. 1992*. 2. vyd., Bratislava 1994.
- Mináč, V.: *Tu žije národ*. Kultúrny život 42/1965, 43/1965, 44/1965.
- Mlynárik, J.: *Stalinov návrat – normalizácia (1969–1971)*. In: Slovenské rozhľady, 8, 1996, s. 44–88.
- Mlynář, Z.: *Mráz přichází z Kremlu*. Archiv, Mladá fronta, Praha 1990.
- Moulis, M.: *Osudný 15. březen*. Archiv, Mladá fronta, Praha 1979.
- Moulis, M.: *Tajné heslo granát*. Magnet, Praha 1973.
- Murgáš, K.: *Národ medzi Dunajom u Karpatmi*. Garmond, T. S. Martin, 1940.
- Murín, K.: *Spomienky a svedectvo*. 3. vyd., Kompas, Partizánske 1992.
- Musil, J. (ed.): *The End of Czechoslovakia*. Central European University Press, Budapest – London – New York 1995.
- Mutňanský, Ľ.: *Slovenská revolúcia na vlnách éteru*. Bratislava 1942.
- Nábělková, M.: *Slovenčina a čeština v kontexte. Pokračovanie príbehu*. VEDA SAV – FF UK, Bratislava – Praha 2008, s. 115–117.
- Nakonečný, M.: *Vlajka. K historii a ideologii českého nacionalismu*. Chvojko nakladatelství, Praha 2001, s. 222.
- Národopisná výstava českoslovanská v Praze 1895*.
- Nejedlý, Z.: *Komunisté – dědici velikých tradic českého národa*. 4. vyd., Čs. spisovatel, Praha 1951.
- Nejedlý, Z.: *T. G. Masaryk*. I. díl. *Masarykovo mládí 1850–1876*. 2. vyd. Orbis, Praha 1949.
- Němeček, J.: *Od spojení k roztržce*. Academia, Praha 2003.
- Novomeský, L.: *Marx a slovenský národ. Historické korene oportunitý slovenského meštianstva. História povstania slovenského v svetle marxizmu*. DaV, Bratislava 1933.
- Novomeský, L.: *Na prelome*. In: Slovenská literatúra, 13, 1966, č. 1, s. 19–20.
- Novotný, J.: *K současné polemice našich a maďarských historiků o marxistické hodnocení revoluce 1848–1849*. In: Historický časopis, roč. 15, 1967, č. 2, s. 235–245.

- Novotný, J.: *O bratrské družbě Čechů a Slováků za národního obrození*. SNPL, Praha 1959.
- O procesech a rehabilitacích. Zpráva Pillerovy komise o politických procesech a rehabilitacích v Československu v letech 1949*. Florenc, Praha 1990.
- Nowak, K.: *Leon Wolf (1883–1968). Biografia polityczna*. Wydawnictwo Uniwersytetu śląskiego, Katowice 2002.
- Oddo, G. L. [Paučo, J.]: *Slovakia and its People*. Speller and Sons, New York 1960.
- Olivová, V.: *Československo-sovětská smlouva z roku 1935*. In: *Československý časopis historický*, 13, 1965, č. 4, s. 477–500.
- Opat, J.: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893*, 2. vyd., Melantrich Praha 1990.
- Opat, J.: *O novou demokracii*. Academia, Praha 1966.
- Orlof, E. (Orlofová Ewa) *Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej 1938–1939*, Kraków 1980.
- Otáhal, M.: *Opozice, moc, společnost 1969–1989*. ÚSD AV ČR, Praha 1994.
- Pacner, K.: *Osudové okamžiky Československa*. Themis, Praha 1997 (2. vyd. Albatros, Praha 2001).
- Pachta, J.: *Pekař a pekařovština v československém dějepisectví*. Rovnost, Brno 1950.
- Palacký, F.: *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě*. I., 5. vyd., L. Mazáč, Praha 1933.
- Pasák, T.: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Práh, Praha 1999.
- Pasák, T.: *Pod ochranou Říše*. Práh, Praha 1998.
- Patočka, J.: *Dilema v našem národním programu*. In: *Náš národní program*. Evropský literární klub, Praha 1990.
- Paučo, J. (red.): *Dr. Jozef Tiso o sebe*. Slovenský katolícky Sokol, Passaic, N. J., 1952.
- Paučo, J.: *Slováci a komunizmus*. Jednota Press, Middletown, Pa., 1957.
- Paučo, J.: *Tak sme sa poznali*. Jednota Press, Middletown, Pa., 1967.
- Pavlenka, V.: *Ekonomické základy socialistického riešenia národnostnej otázky v ČSSR*. SVPL, Bratislava 1968.
- Pechány (Pecháň), A.: *Dejiny uhorského boja za slobodu roku 1848–1849*. Uhorsko-slovenský vzdelávací spolok, Budapest 1903.
- Pekař, J.: *Na cestě k samostatnosti*. Panorama, Praha 1993.
- Pekník, M. a kol.: *Dr. Ivan Dérer, politik, právník a publicista*. ÚPV SAV – VEDA, Bratislava 2010.
- Pekník, M. a kol.: *Ferdinand Juriga – ľudový směr slovenskej politiky*. ÚPV SAV – VEDA, Bratislava 2009.
- Pekník, M. a kol.: *Milan Hodža – štátnik a politik*. Veda, Bratislava 2002.
- Pekník, M. a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku*. SAV, Bratislava 2000.
- Pernes, J.: *Až na dno zrady. Emanuel Moravec*. Themis, Praha 1997.
- Pernes, J.: *Spiklenci proti Jeho Veličenstvu*. Mladá fronta, Praha 1988.
- Peroutka, F.: *Budování státu*. I.–IV. 3. vyd. Lidové noviny, Praha 1991.
- Peša, V.: *Osvobození Moravy a Slezska Rudou armádou 1945 v rozkazech vrchního velitele J. V. Stalina*. Zvláštní rozkaz č. 335 ze 13. dubna 1945. In: *Morava v Boji proti fašismu*, I. díl., Moravské zemské muzeum, Brno 1987.
- Pešek, J. a kol.: *Aktéři jedné éry na Slovensku*. Vydavatelstvo Michala Vaška, Prešov 2003.
- Pešek, J.: *Mocenský zásah proti Strane slobody v roku 1956*. In: *Historický časopis*, roč. 58, 2010, č. 4, s. 685–698.
- Pešek, J.: *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948–1953*. Veda, Bratislava 1996.
- Pešek, J. – Barnovský, M.: *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948–1953*. VEDA, Bratislava 1997.
- Pešek, J. – Barnovský, M.: *Pod kuratelou moci. Cirkvi na Slovensku 1953–1970*. VEDA, Bratislava 1999.
- Pichlík, K. – Vávra, V. – Křížek, J.: *Červenobílá a rudá*. Naše vojsko, Praha 1967.

- Pichlík, K.: *Zahraniční odboj 1914–1918 bez legend*. Svoboda, Praha 1968.
- Pithart, P.: *Osmadesátý*. 2. vyd., Rozmluvy, Praha 1990.
- Plevza, V.: *Československá štátnosť a slovenská otázka v politike KSČ*. Práca, Bratislava 1971.
- Plevza, V.: *K niektorým otázkam vývinu komunistického hnutia za predmnichovskej ČSR*. In: HČ, roč. 13, 1965, č. 4, s. 489–516.
- Plevza, V.: *Národnostná politika KSČ a česko/slovenské vzťahy*. Práca, Bratislava 1979.
- Plevza, V.: *Príspevok k činnosti davistov v revolučnom hnutí za predmnichovskej ČSR*. In: Historický časopis, 12, 1964, č. 1, s. 1–49.
- Plevza, V.: *Vzostupy a pády. Gustáv Husák prehovoril*. Tatrapress, Bratislava 1991.
- Plevza, V.: *Historie československé současnosti*. Horizont, Praha 1978.
- Podolec, O. (ed.): *Február 1948 a Slovensko*. ÚPN, Bratislava 2008.
- Pokorný, C.: *Boj za svobodu*. Bratislava 1942.
- Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. HÚ SAV, Bratislava 1992.
- Polakovič, Š.: *K základom slovenského štátu*. Matica slovenská, Turč. Sv. Martin 1939.
- Polakovič, Š.: *Naše korene v základoch Európy*. Matica slovenská, Martin 1994.
- Polakovič, Š.: *Slovenský národný socializmus*. HSEŠ, Bratislava 1941.
- Považský, J.: *Koniec legendy o misii generála Paula von Otta*. Život Turca, Martin 1996.
- Prečan, V.: *Slovenský katolicizmus pred februárom 1948*. Osveta, Bratislava 1961.
- Přehled dějin KSČ*. Svoboda, Praha 1976.
- Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku*. SAV Bratislava 1969.
- Proti prežitkom ľudáctva*. SVPL, Bratislava 1954.
- Průcha V. a kol.: *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Doplněk I. Brno 2004, II. díl. Doplněk Brno 2009.
- Průcha, V.: *Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století*. Pravda, Bratislava 1974.
- Rákoš, E. – Rudohradský, Š.: *Slovenské národné orgány 1960–1968*. In: Slovenská archivistika 5, 1970, č. 1, s. 21–33.
- Rákoš, E. – Rudohradský, Š.: *Slovenské národné orgány*. Slovenská archívna správa, Bratislava 1973.
- Rapant, D.: *Československé dějiny*. In: Od pravěku k dnešku. Sborník k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. Historický klub, Praha 1930, s. 531–564.
- Rapant, D.: *Pokrok a spiatočníctvo v rokoch 1848–1849. Odpoveď akademičke Alžbete Andicsovej*. In: Slovenská literatúra, 13, 1966, č. 6, s. 604–611.
- Rapant, D.: *Slovenské povstanie roku 1848–1849*. I.–V., Matica slovenská – SAV, Martin – Bratislava 1937–1972.
- Rapant, D.: *Štúr a štúrovci v službe národa a pokroku*. In: Slovenská literatúra, 12. 1965, č. 5, s. 437–457.
- Rapant, D.: *Československé dějiny. Reflexie a kritiky*. In: Průdy, XVIII, 1934, s. 400–408.
- Raschhofer, H.: *Češi a nová Evropa*. In: Výběr, roč. 10, 1943, č. 6, s. 580–584.
- Rašla, A. – Žabkay, E.: *Proces s dr. J. Tisem*. Tatrapress, Bratislava 1990.
- Robek, A.: *Nástin dějin české a slovenské etnografie*. Učební texty vysokých škol, Praha 1964.
- Rothkirchenová, L. – Schmidt-Hartmannová, E. – Dagan, A.: *Osud židů v protektorátu 1939–1941. Ústav pro soudobé dějiny ČSAV*, Praha 1991.
- Rychlík, J.: *Cestovní styk mezi Slovenskem a Moravou v letech 1939–1945*. In: Malovaný kraj, 23, 1987, č. 1, s. 6–7.
- Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. I. Česko-slovenské vztahy 1914–1945. AEP Bratislava 1997.
- Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*. II. Československé vztahy 1945–1992. AEP Bratislava 1998.

- Rychlík, J.: *Hnutí za připojení Slovácka ke Slovensku*. In: Slovácko, roč. 23–24, 1991–1992, s. 75–95.
- Rychlík, J.: *K otázce postavenia českého obyvatelstva na Slovensku v rokoch 1938–1945*. In: Historický časopis, 37, 1989, č. 3, s. 403–424.
- Rychlík, J.: *K postavení slovenského obyvatelstva v Čechách a na Moravě 1938–1945*. In: Český časopis historický, roč. 88, 1990, č. 5., 683–704.
- Rychlík, J.: *Memorandum britského královského institutu mezinárodních vztahů o transferu národnostních menšin z r. 1940*. In: Český časopis historický (ČČH), roč. 91/1993, č. 4, s. 612–630.
- Rychlík, J.: *National Consciousness and Social Justice in Historical Folklore*. In: Hoerder, D. – Rössler, H. – Blank, I.: *Roots of the Transplanted*. vol. II., Boulder, Columbia University Press, New York 1994, s. 43–53.
- Rychlík, J.: *Obyvatelstvo Slovácka a Záhoří v letech 1939–1945*. In: Slovácko, 30, 1988, s. 43–54.
- Rychlík, J.: *Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1940–1941 v správach bulharského diplomata Konstantina Šišmanova*. In: Historický časopis, 43, 1995, č. 3, s. 540–559.
- Rychlík, J.: *Pozemková reforma na Slovensku v rokoch 1945–1950*. In: Historický časopis, 41, 1993, č. 4, s. 395–396.
- Rychlík, J.: *Pozemková reforma v Československu v letech 1919–1938*. In: Vědecké práce Zemědělského muzea, 27, 1987–1988, s. 127–148.
- Rychlík, J.: *Pozemková reforma z let 1919–1935 a změny v pozemkové držbě za druhé světové války*. In: Československý časopis historický, roč. 37, 1989, č. 2, s. 187–207.
- Rychlík, J.: *Příprava a priebeh pozemkovej reformy na Slovensku v rokoch 1938–1945*. In: Agrikultúra, roč. 22, 1989, s. 143–165.
- Rychlík, J.: *Rozpad Československa. Česko-slovenské vztahy 1989–1992*. AEP, Bratislava 2002.
- Rychlík, J.: *Slovenské národní povstání a česko-slovenské vztahy*. In: SNP v paměti národa. Materiály z vedeckej konferencie k 50. výročiu SNP, Donovaly 26. 4.–28. 4. 1994. NVK International, Bratislava – Banská Bystrica 1994, s. 288–297.
- Rychlík, J.: *Sociální a národnostní dimenze československé pozemkové reformy v mezinárodním kontextu*. In: Československá pozemková reforma 1919–1935 a její mezinárodní souvislosti. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference v Slovákém muzeu 21.–22. 4. 1994, Uherské Hradiště 1994, s. 43–50.
- Rychlík, J.: *Štáty, občania, občianstvo*. In: Historická revue, 6, 1995, č. 5, s. 30–31.
- Rychlík, J.: *Vídeňská arbitráž a rozvoj osobní železniční dopravy na Slovensku*. In: Hospodářské dějiny, sv. 19, ČSAV Praha 1991, s. 117–131.
- Rychlík, J.: *Vznik a působení slovenského konzulátu v Praze v letech 1939–1945*. In: Pražský sborník historický, 25, 1992, s. 62–77.
- Scotus Viator (R. W. Seton-Watson): *Národnostná otázka v Uhorsku*. Matica slovenská, Bratislava 1994.
- Selucký, R.: *Ekonomické vyrovnávání Slovenska s českými kraji*. Státní nakladatelství politické literatury (SNPL), Praha 1960.
- Seton-Watson, H.: *Nations and States*. Methuen, London, 1977.
- Seton-Watson, H.: *The Pattern of Communist Revolution*. 2. vyd., London 1960.
- Seton-Watson, H. – Seton-Watson, Ch.: *The Making of a New Europe. R. W. Seton-Watson and the Last Years of Austria – Hungary*. Methuen, London 1981.
- Seton-Watson, R. W.: *Slovensko kedysi a teraz*. 5. vyd., Orbis Praha 1931.
- Shawcross, W.: *Dubcek*. 2. vyd. Simon and Schuster, New-York – London – Toronto – Sydney – Singapore 1990.

- Schwarz, K. P.: *Česi a Slováci. Dlhá cesta k mierovému rozchodu*. Odkaz, Bratislava 1994.
- Sidor, K.: *Andrej Hlinka 1864–1926*, Bratislava 1934, 2. vyd. Sidor, K. – Vnuk, F.: *Andrej Hlinka 1864–1938*, Lúč, Bratislava 2008.
- Sidor, K.: *Denníky 1930–1939. Ústav pamäti národa (ÚPN)*, Bratislava 2010.
- Sidor, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu*. Andrej, I., II., Bratislava 1943.
- Sidor, K.: *Šesť rokov pri Vatikáne*. Jednota, Scranton, Pa., 1947.
- Sidor, K.: *Takto vznikol Slovenský štát*. 2. vyd., Odkaz, Bratislava 1991.
- Sirácký, A.: *Klérofašistická ideológia ľudáctva*. SAV, Bratislava 1955.
- Skilling, H. G.: *T. G. Masaryk. Proti proudu 1882–1914*. ÚSD AV ČR, Praha 1995.
- Slovenská otázka v dejinách Česko-Slovenska 1945–1992*. Sborník HÚ SAV, Bratislava 1994.
- Slovenské národné povstanie. Zborník z konferencie 8.–10. 6. 1964*. Bratislava 1965.
- Slovensko na konci druhej svetovej vojny*. HÚ SAV, Bratislava 1994.
- Slovensko v politickom systéme Československa*. SNR – HÚ SAV, Bratislava 1992.
- Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko. Materiály z vedeckej konferencie v Bratislave 5.–6. júna 1995*. Dom zahraničných Slovákov, Bratislava 1996.
- Slovenský povojnový exil. Zborník materiálov zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945 v Matici slovenskej v Martine 27.–28. 6. 1996*. Matica slovenská, Martin 1998.
- Sokolovič, P.: *Hlinkova garda. Ústav pamäti národa*, Bratislava 2009.
- Staněk, T.: *Odsun Němců z Československa 1945–1947*. Academia – Naše vojsko, Praha 1991.
- Stasko, [Staško] J.: *Štefan Osuský's Attempts to Establish Contacts with Slovakia in 1939: A Personal Memoir*. In: *Slovakia XXXII*, 1985–86, s. 30–40.
- Stehlik, M.: *Češi a Slováci 1882–1914. Nezřetelnost společné cesty*. Togga, Praha 2009.
- Stein, E.: *Česko-Slovensko. Konflikt-roztřka-rozpad*. Academia Praha 2000 (překlad z angličtiny).
- Steiner, E.: *The Slovak Dilemma*, Cambridge University Press, Cambridge 1973.
- Suk, J. – Skuhra, J. – Koudelka, F.: *Chronologie zániku komunistického režimu v Československu 1985–1990*. Sešity ÚSD AV ČR č. 33, Praha 1999.
- Suk, J.: *K prosazení kandidatury Václava Havla na úřad prezidenta v prosinci 1989*. In: *Soudobé dějiny* 6, 1999, č. 2–3, s. 346–369.
- Suk, J.: *Labyrintem revoluce. Aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Prostor, Praha 2003.
- Suško, L.: *Orientácia XII. zjazdu KSČ na intenzifikáciu ekonomiky a začiatky revizionistického pokrivenia projektu ekonomickej reformy*. In: *Historické štúdie*, 24, 1980, s. 7–35.
- Svetoň, J.: *Slováci v európskom zahraničí*. SAVU, Bratislava 1943.
- Syrný, M.: *Slovenskí demokrati '44–48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*. Múzeum SNP, Banská Bystrica 2010.
- Szymoniczek, J. – Król, E. C.: *Das Jahr 1956 in Polen und seine Resonanz in Europa*. Instytut studiów politycznych PAN – Collegium civitas, Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, Warszawa 2010¹.
- Šimečka, M.: *Obnovenie poriadku*. Archa, Bratislava 1990.
- Šín, A.: *Omyl dějin*. Olomouc 1928.
- Šín, A.: *Pád Moravy veliké, vlastně poslední převrat v říši Mojžírovců*. Uherské Hradiště, bez data.
- Široký, V.: *Za šťastné Slovensko v socialistickém Československu*. Pravda, Bratislava 1952.
- Šolc, J.: *Slovensko v české politice*. M. O. Enterprise, Banská Bystrica 1993.
- Šolc, J.: *Podpalte Československo*. Naše vojsko, Praha 2005.

¹ Vyšlo také polsky: Szymoniczek, J. – Król, E. C.: *Rok 1956 w Polsce i jego rezonans w Europie*. Instytut studiów politycznych PAN – Collegium civitas, Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur, Warszawa 2009.

- Špetko, J.: *Slovenská exilová a emigrantská politika v rokoch 1945–1989*. In: Historický časopis, 39, 1991, č. 3, s. 241–261.
- Špetko, J.: *Slovenská politická emigrácia v 20. storočí*. Danubius, Bratislava 1994.
- Špiesz, A.: *Dejiny Slovenska na ceste k sebauvedomeniu*. Perfekt, Bratislava 1992.
- Šprinc, M. (ed.): *Slovenská republika 1939–1949*. Obrana Press, Scranton, Pa., 1949.
- Šrobár, V.: *Oslobodené Slovensko*, I. Čin, Praha 1928. II., Bratislava, AEP 2004.
- Šrobár, V.: *Pamäti z vojny a z väzenia (1914–1918)*. Gustav Dubský, Praha 1922.
- Štemenko, S.: *Generální štáb za války*. I.–II. Naše vojsko, Praha 1973–1974 (překlad z ruského originálu generalnyj štab v gody vojny, Moskva 1973).
- Štěpánek, P.: *Jan Stránský – prezident na půl úvazku*. Irma, Praha 1993.
- Štoll, L.: *Tricet pět let bojů za českou socialistickou poezii*. 3. vyd., Orbis, Praha 1950.
- Štrougal, L.: *Paměti a úvahy*. Epocha – Pražská vydavatelská společnost, Praha 2009.
- Šuchová, X.: *Idea československého státu na Slovensku 1918–1939. Protagonisti, nositelia, oponenti*. HÚ SAV, Bratislava 2011.
- Šútovec, M.: *Semióza ako politikum alebo „pomlčková vojna“*. Kalligram, Bratislava 1999.
- Švorc, P. – Harbuľová, E. – Schwarz, K. (eds.): *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1938*. Universum, Prešov, 2005.
- Táborský, E.: *Pravda zvítězila*. Družstevní práce, Praha 1947.
- Táborský, E.: *Prezident Beneš mezi Východem a Západem*. Mladá fronta Praha 1993.
- Tajovský, J. G.: *O samosprávě (autonomii) Slovenska*. Washington 1919.
- Tezy volebného programu HZDS*. Bratislava 1992.
- Tilkovsky, L.: *Južné Slovensko v rokoch 1938–45*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1972.
- Tiso, J.: *Ideológia slovenskej ľudovej strany*. Kulturní odbor Ústředního Svazu československého studentstva, Praha 1930.
- Tiso, J.: *Prejavy a články*. II. (1938–1944). AEP, Bratislava 2007.
- Tiso, J.: *Prejavy a články*. I. (1913–1938). AEP Bratislava 2002.
- Tkáč, M.: *Národ bez peňazí*. Bradlo, Bratislava 1992.
- Tomášek, D. – Kvaček, R.: *Causa Emil Hácha*. Themis, Praha 1995.
- Tomášek, D. – Kvaček, R.: *Obžalována je vláda*. Themis, Praha 1999.
- Tomášek, D.: *Nesplnené túžby*. In: Historická revue, roč. 6., 1995, č. 4, s. 31–32.
- Tóth, D. (ed.): *Tragédia slovenských Židov*. Datei, Banská Bystrica 1992 (sborník vyšel rovněž anglicky pod názvem *The Tragedy of Slovak Jews*, Datei Banská Bystrica 1992, 2. vyd: *Tragedy of the Jews of Slovakia*, Auschwitz-Birkenau Museum – Museum of the Slovak National Uprising, Oświęcim – Banská Bystrica 2002).
- Tuka, V.: *Návrh zákona o autonomii Slovenska*. Slovenská ľudová strana, Ružomberok 1921.
- Udalcov, I. I.: *Z dějin národních a politických bojů v Čechách roku 1848*. SNPL, Praha 1954.
- Uhorskai, P.: *Ako to bolo*. Transcius, Liptovský Mikuláš 1992.
- Urban, O.: *Česká společnost 1848–1918*. Svoboda, Praha 1982.
- Urbancová, V.: *Počiatky slovenskej etnografie*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1970.
- Ursíny, J.: *Spomienky na Slovenské národné povstanie*. Transcius, Liptovský Mikuláš, 1994.
- Ursíny, J.: *Z môjho života. Príspevok k vývoju slovenskej národnej myšlienky*. Matica slovenská, Martin 2000.
- Ústava 9. května v deseti letech socialistické výstavby ČSR*. ČSAV, Praha 1958.
- Vároš, M.: *Posledný let generála Štefánika*. Obzor, Bratislava 1991.
- Vartíková, M.: *František Zupka*. Práce, Praha 1983.
- Venohr, W.: *Aufstand für die Tschechoslowakei*. Christian Wegner, Hamburg 1969 (3. vydání: Wenohr, W.: *Aufstand der Slowaken*. Ullstein, Frankfurt am Main, 1992).
- Vietor, M.: *Slovenská sovietská republika v roku 1919. Príčiny jej vzniku a vplyv na ďalší vývoj robotníckeho hnutia v ČSR*. SVPL, Bratislava 1955.
- Višváder, F.: *Pochod zla. Od Mnichova k 14. marcu*. SVPL, Bratislava 1958.

- Vnuk, F.: *British Attitude Towards Independent Slovakia*. In: Slovakia, 22, 1972, s. 65–91.
- Vnuk, F.: *British Recognition of Independent Slovakia in 1939*. Slovak Studies, Historica 6, IX.
- Vnuk, F.: *Kapitoly z dejín Komunistickej strany Slovenska*. Jednota Press, Middletown, Pa., 1968.
- Vnuk, F.: *Mat' svoj štát znamená život. Politická biografía Alexandra Macha*. 2. vydanie, Odkaz – Ozveny, Bratislava 1991.
- Vnuk, F.: *Neuveriteľné sprísahanie*. Jednota Press, Middletown, Pa., 1964 (2. vyd. Ivan Štelcer, Trenčín 1993).
- Vnuk, F.: *Pokus o schizmu a iné proticirkevné opatrenia na Slovensku v rokoch 1949–1950*. Ústav pre dejiny kresťanstva na Slovensku (ÚDKS), Bratislava 1996.
- Vnuk, F.: *Slovakia's six eventful months (October 1938 – March 1939)*, Slovak Institute, Slovak Studies IV, Historica 2, Cleveland – Rome 1964.
- Vnuk, F.: *Slovenská otázka na Západe v rokoch 1939–1940*. Prvá katolícka slovenská jednota, Cleveland, Ohio, 1974.
- Vnuk, F.: *Sto päťdesiat rokov v živote národa*. Lúč, Bratislava 2004.
- Vnuk, F.: *Udalosti okolo Salzburgu*. In: Almanach Slovák v Amerike, 1960, s. 72–96.
- Vodička, K. (ed.): *Dělení Československa. Deset let poté*. Volvox Globator, Praha 2003.
- Vrabec, V.: *Zmařené naděje. Antifašistický nekomunistický odboj*. Masarykova dělnická akademie, Praha 1999.
- Volby 92. Federální statistický úřad. Praha 1992.
- Vykoukal, J. – Litera, B. – Tejchman, M.: *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944–1989*. Libri, Praha 2000.
- Wehrle, F.: *Le divorce Tcheco-Slovaque*, Harmattan, Paris 1994.
- Werfel, R.: *Tři porážky polské reakce*. SNPL, Praha 1953.
- Weyr, F.: *Československé právo ústavní*. Melantrich, Praha 1937.
- Zaťko, P.: *Národohodpodár spomína*. (ed. Štefan Teren). Transcius, Liptovský Mikuláš 1994.
- Zemko, M. – Bystrický, V. (eds.): *Slovensko v Československu*. Veda, Bratislava 2004.
- Zimák, J. (eds.): *Vpád maďarských bolševikov na Slovensko*. 2. vyd. Slovenský chýrnik, Bratislava 1938.
- Zudová-Lešková, Z.: *Cesty k sebe: Česi v demokratickom a komunistickom odboji na Slovensku 1939–1943*. Historický ústav AV ČR, Praha 2009.
- Zudová-Lešková, Z.: *Povstavenie Čechov v Slovenskej republike 1939–1945*. In: Historie a vojenství, 40, 1991, č. 1, s. 48–76.
- Zupka, F.: *Revoluční cestou našeho odborového hnutí*. Práce, Praha 1977.
- Žatkuliak, J.: *Deformácia ústavného zákona o československej federácii po októbri 1968*. Historický časopis, 40, 1992, č. 4, s. 473–484.
- Žatkuliak, J.: *Realizácia ústavného zákona o československej federácii*. In: Historický časopis, 40, 1992, č. 3, s. 356–368.
- Žikeš, V.: *Slovenské povstání bez mýtů a legend*. Universum, Praha 1990.

Jmenný rejstřík

Jmenný rejstřík obsahuje příjmení a jména osob, která se vyskytují ve vlastním textu práce, případně i v textu poznámkového aparátu. Osoby, které se vyskytují v textu, ale nelze o jejich identitě nic bližšího zjistit, a jména autorů citovaných prací zpravidla v rejstříku nejsou. Heslo se skládá z příjmení, jména, data narození a smrti a povolání, pokud jsou tyto údaje známy. V některých případech se dostupné údaje liší anebo není jisté, zda se nevztahují k jiným osobám stejného jména. Údaje v rejstříku proto nejsou a ani nemohou být úplné.

- Adamec Ladislav (1926–2007), česko-slovenský politik 540, 559, 567–569
Alexandrov Alexandr Michajlovič (1907–1983), sovětský diplomat 245
Amort Čestmír (1922), český historik 190, 452, 454
Andel Marián (1950), slovenský politik 573
Andics(ová) Erzsébet (1902–1986), maďarská historička 450–451
Antošik Jozef, slovenský politik 295
Auersperg Pavel (1926), český komunistický ideolog 453
Bacilek Karol (1896–1974), slovenský komunistický funkcionář 254, 287, 373, 390, 392, 401–402, 405–406, 409, 414, 417, 421–422, 428, 436, 454
Bačkor Jozef (1919–1988), příslušník ľudáckého podzemního hnutí 350–351
Bach Alexander (1813–1893), rakouský politik 32, 40
Bakoš Vladimír (1949–2009), slovenský literární historik
Bajalcalijev Christo (Bajalski Risto) (1916–1999), makedonský politik 397
Bajalcalijev Ilija, bulharský politik 397
Baláž Teodor (Theodor) (1917), slovenský policejní důstojník, velitel StB na Slovensku 383, 399, 400, 410, 412
Ballek Ladislav (1941), slovenský spisovatel a diplomat 561
Barák Rudolf (1915–1995), český komunistický funkcionář a politik, ministr 383–384, 410, 412–413, 418, 436
Barbírek František (1927–2001), slovenský komunistický funkcionář a politik 465, 473–474, 500, 508, 511
Bareš Gustav (1910–1979), český komunistický funkcionář 371, 402–403, 436–437
Barkov Vladimír Nikolajevič, sovětský diplomat 245
Bárta Boleslav (1929–1991), moravský politik 584, 586–587
Bartek Henrik (Henrich) (1907–1986), slovenský jazykovědec 332
Barto Jaroslav, slovenský historik 17, 373, 586–587
Bašťovanský Štefan (1910–1952), slovenský politik 287, 373, 377, 399, 401, 404–405, 40
Beck Józef (1894–1944), polský politik a státník 143, 160, 236
Bečka Viktor (1900–?), slovenský diplomat 223–224, 231, 233, 224
Bečko Ján (1889–1972), slovenský politik 153, 155
Benedikt XV. (Giacomo Marchese della Chiesa) (1854–1922), papež 86
Beharka Ján, slovenský politik 284, 296
Bel (Bél) Matej (1684–1749), slovenský barokní učenec 107

- Bella Matej Metod (1869–1946), slovenský politik 79
- Belluš Samuel (1917–1998), slovenský politik 284, 296, 359
- Benada Ľudovít (1899–1973), slovenský komunistický funkcionář 373, 407, 409, 414
- Benčík Antonín (1926), slovenský historik 506
- Beneš Edvard (1884–1948), československý politik a státník 10, 14, 15, 45–47, 49, 50, 55, 74, 79, 81, 94, 113, 114–115, 128, 135, 139–142, 153–155, 159, 161, 165, 187, 188–189, 191, 200, 219, 233–249, 251–253, 256–259, 265, 269, 271–272, 278–279, 280, 284, 289, 295, 306–307, 324, 326, 336, 338, 340, 344–345, 350–354, 356, 365, 372, 401, 441, 446, 452–453, 455, 481, 649, 651, 653–654
- Beran Josef (1888–1969), český ř. k. arcibiskup a kardinál 333
- Beran Rudolf (1887–1954), český politik 137, 139, 158, 160, 162, 164, 171, 174–176, 178–179, 181, 187, 224, 333, 341
- Berger-Belák Karol, židovský lékař 319
- Berija Lavrentij Pavlovič (1899–1953), sovětský politik 413
- Bertsch Walter (1900–1952) německý ministr v protektorátní vládě 190
- Bethmann-Holweg Theobald (1856–1921), německý politik a státník 49
- Bezdiček Vilibald (1906–1991), český ministr 539
- Bezek Kazimír (1908–1952), slovenský politik 157, 357, 367
- Bienert Richard (1881–1949), český správní úředník a politik 190, 265, 336
- Biľak Vasil (1917), slovenský komunistický funkcionář a politik 437, 439 457, 462, 466, 470, 475, 479, 480, 490–491, 500–508, 510, 523, 530, 534, 538–539, 546, 549, 550, 552, 559, 560, 655
- Bilický J., účastník tzv. Ľudáckého spiknutí 361
- Blaha Marián (vl. jm. Blcha) (1869–1943), slovenský katolický biskup 87
- Blaho Pavel (Pavol) mladší (1903–1987), slovenský politik 284, 296, 359
- Blaho Pavel (Pavol) (1867–1927), slovenský lékař a politik 41–42, 44, 50, 79, 132
- Blažej Anton, slovenský politik 569
- Bobák Ján (1950), slovenský historik 149, 562
- Bobula Ján Nepomuk (1844–1903), slovenský politik 38
- Boček Bohumil (1894–1952), československý generál 300
- Boďa Miloslav (1927), slovenský politik 471
- Boguszak Jiří (1927), český ústavní právník 481, 487–489, 495, 604
- Boháč Antonín (1882–1950), český statistik 78
- Böhm Emanuel (1908–1990), slovenský politik 359
- Bojarskij Vladimír, sovětský poradce 399
- Borůvka Josef (1911–1979), český komunistický funkcionář a zemědělský odborník 464
- Bouček Václav (1869–1940), český právník a politik 83
- Bradáč Bohumil (1881–1935), český politik 138
- Bránik Július (1908–1970), slovenský ekonom 385, 390
- Brankov Lazar, jugoslávský diplomat 398
- Brenčíč Štefan, slovenský politik 471
- Brežněv Leonid Iljič (1906–1982), sovětský politik a státník 463, 500, 503–504, 513, 534, 547
- Broklová Eva (1939), česká historička 10
- Brúha Jozef, slovenský správní úředník 295–296
- Bružek Miloslav, český státní úředník 539
- Budaj Ján (1952), slovenský politik 568
- Buday Jozef (1877–1939), slovenský politik 156, 175
- Bugár Miloš (1899–1959), slovenský politik 296–297, 301–305, 357–358, 360–361
- Bujnák Jozef Karol (1891–1944), slovenský diplomat 207–208, 219–220, 223, 226
- Burda Josef (1893–1946), český fašista 189, 300
- Burešová Dagmar (1929), česká politička 584, 595
- Bútora Martin (1944), slovenský sociolog 568

- Buza (Búza) Andrej (1908–1987), slovenský politik 367
- Bystrický Valerián (1936), slovenský historik 10, 211
- Cekov Nikola – viz Nikolov Cekov Nikola
- Cicmil, jugoslávský diplomat 397
- Cicognani, Amleto Giovanni (1883–1973), vatikánský diplomat 333
- Cíger Jozef (pseud. Jozef Cíger-Hronský) (1896–1960), slovenský spisovatel 250
- Císař Čestmír (1920), český politik 491, 497, 510, 511, 513–515
- Clam-Martinic Jindřich (1863–1932), rakouský politik 50
- Clementis Vladimír (1902–1952), slovenský politik 134, 136, 254, 268, 304, 365, 370, 373, 377, 399, 400–404, 406–408, 411, 437, 441, 448
- Colotka Peter (1925), slovenský komunistický politik 470–471, 473, 477, 502, 507, 528–529, 540, 546, 549, 559, 560
- Cvinček Andrej (1880–1949), slovenský ř. k. církevní činitel a politik 295, 300
- Cyphelly Václav (1900–1986), český fašista 300
- Czernin Otakar (1872–1932), rakouský politik 50
- Čalfa Marián (1946), slovenský a československý právník a politik 561, 570, 577, 579
- Čarnogurský Ján (1944), slovenský právník a politik 553, 555, 568, 573, 579, 581–584, 588–590, 592–593
- Čarnogurský Pavol (1908–1992), slovenský politik 140, 142, 154, 166–167, 175, 177, 296, 340, 351, 356, 361, 410
- Čatloš Ferdinand (1895–1972), slovenský generál a politik 181, 193, 196, 284, 256, 258–259, 261
- Čech Ján, slovenský komunistický funkcionář a státní úředník 572
- Čech Vladimír (1950–1994), slovenský matematik 572
- Čepička Alexej (1910–1990), český komunistický funkcionář a ministr 419, 436
- Čermák Jaroslav (1894–1946), český fašista 300
- Černák Matúš (1903–1955), slovenský politik a diplomat 153–154, 157, 175, 209, 244
- Černianský Viliam, slovenský odbojář 266
- Černík Oldřich (1921–1994), český a československý komunistický funkcionář a politik 461, 464, 477, 486–487, 489, 491, 493–496, 500, 503–505, 509–511, 513, 515, 518, 527, 533–534, 536, 538, 541
- Černý Jan (1874–1959), český právník a správní úředník 118, 162
- Černý Rudolf (1920–1982), český novinář a publicista 433
- Červinka Antonín (1926), český ekonom 483, 540
- Červoněnko Stěpan Vasiljevič (1915–2003), sovětský politik a diplomat 503
- Čič Milan (1932), slovenský právník a politik 569, 577
- Čičajev, sovětský diplomat 355
- Čulen Konštantín (1904–1964) slovenský publicista 13, 96, 99, 154, 155, 214, 247, 326, 333, 345, 347, 349
- Čulen Ladislav, slovenský veřejný činitel 361
- Daluege Kurt (1897–1946), německý generál, zastupující říšský protektor 190
- David Josef (1884–1968), český politik 290
- David Pavol (1899–1970), slovenský komunistický funkcionář 411, 413, 414, 430, 435–436, 442, 478
- David Václav (1910–1996), český komunistický funkcionář, politik a diplomat 494
- Daxner Igor (1893–1960), slovenský právník 337–338, 341–342, 344, 347, 348
- Daxner Štefan Marko (1822–1892), slovenský politik 12, 29
- Demeš Pavol, slovenský veřejný činitel a politik 588
- Déneš František (1902–1979), slovenský politik 474
- Dérer Ivan (1884–1973) slovenský politik 15, 65, 73, 91, 93, 96, 108, 110, 122–123, 128–129, 132–135, 155–156, 163–164, 179, 220, 295, 308, 454, 480, 481
- Devečka Ondrej (1884–1967), slovenský politik 156

- Dienstbier Jiří (1937–2011), český novinář a československý politik 550, 583, 588–590
- Dieška Jozef (1913–1995), slovenský politik 295
- Dilong Rudolf (1905–1986), slovenský básník 349
- Dimitrov Georgi (1882–1949), bulharský komunistický funkcionář a politik 274
- Dobrovodský Jozef, slovenský konzulární zástupce v Praze 207
- Dobrovský Josef (1753–1829), český jazyko-
vědce 27, 40
- Dolanský Jaromír (1895–1973), český politik 464
- Dostál Pavel (1943–2005), český kulturní činitel a politik 611
- Doubek Bohumil (1919), český policejní důstojník, vyšetřovatel StB 413
- Drda Jan (1915–1970), český spisovatel 458
- Drobný Ján (1881–1948), slovenský právník a správní úředník 119
- Drtina Prokop (1900–1980), český právník a politik 270, 290, 334, 336, 343, 360
- Druffel Ernest von (1887–1944), německý diplomat 172, 207
- Dubček Alexander (1921–1992), slovenský politik a československý státník 436, 438–439, 442–443, 461–466, 478, 491, 493, 499, 500, 502–505, 507–508, 511, 513–514, 518, 523, 527, 529, 530, 533–534, 536, 556, 559, 569–570, 576, 581, 607, 611
- Dula Matúš (1846–1926), slovenský politik 44, 52, 56, 63, 65, 71, 79
- Đurčanský Ferdinand (1906–1974), slovenský politik 13, 132, 140, 143, 169, 172, 180, 181, 195–196, 216, 328, 332, 338, 341–342, 349, 350, 352–353, 406
- Đurica Milan Stanislav (1925), slovenský historik 14, 164, 169, 170, 178, 182, 329
- Đuriš Július (1904–1986), slovenský komunistický funkcionář a politik 134, 283, 286–287, 304, 309, 358, 365, 368, 370, 373, 377, 399, 417, 442
- Đurovič Lubomír (1925), slovenský jazyko-
vědce 27
- Dvorčák (Dvorcsák) Viktor (1878–1943), východoslovenský separatista 71–72, 77
- Dvořák Ladislav (1943), český politik 607
- Dzodze Xoxi (1911–1949), albánský politik 394
- Dzúr Martin (1919–1985), československý generál, ministr 493, 502, 505, 533, 550
- Dzurinda Mikuláš (1955), slovenský politik 620
- Eden Anthony Robert (1897–1977), britský politik 241, 248
- Eliáš Alois (1890–1942), československý generál a český politik 174, 176, 187–189, 334
- Engels Friedrich (1820–1895), německý ekonom, filozof a politik 447–451
- Erbán Evžen (1912–1994), český politik 507, 508, 518, 527
- Esterházy János (1901–1957), maďarský menšinový politik 158
- Fabian Juraj (1935–2010), slovenský historik a publicista 454, 455
- Fábry Štefan (1911–?), slovenský politik 471
- Fajnor Vladimír (1875–1952), slovenský právník a politik 153
- Faltán Michal (1916–1960), slovenský komunistický funkcionář 358, 401
- Faltán Samuel (1920–1991), slovenský historik a publicista 377, 453, 455, 472, 506, 510, 531, 540
- Famíra Emanuel (1900–1970), český malíř 539, 546
- Farkaš Ján (1903–?), slovenský politik 173
- Fatran Juraj, izraelský architekt 321
- Fatranová Gila (1929), izraelská historička 321
- Faulhaber Michael von (1869–1952), kardinál, mnichovský arcibiskup 330
- Feierabend Ladislav Karel (1891–1969), český politik 160, 168, 187, 323, 334, 336
- Feldek Lubomír (1936), slovenský spisovatel 561
- Ferianc Ján (1927–1996), slovenský ekonom 490, 540, 562
- Ferjenčík Mikuláš (1904–1988), slovenský veterinář, generál a politik 358, 304, 332, 345–347, 349, 366, 367, 383

- Fickuliak J., účastník tzv. ľudáckého spiknutí 361
- Field Noel (1904–1970), americký novinář 398
- Fierlinger Zdeněk (1891–1976), český politik a československý diplomat 243–246, 280, 290, 299, 323, 360, 385, 417, 422
- Filo (Fillo) Kornel (1901–1980), slovenský politik a odbojář 295, 357, 359
- Fišera Ivan (1941), český politik 615
- Flámik Juraj, slovenský politik 586
- Fojtík Jan (1928), český komunistický funkcionář a publicista 459, 566
- Forni Raffaele (1906–1990), vatikánský diplomat 344, 345
- Franek Mikuláš (1903–1968), slovenský politik 303, 365
- Frank Karl Hermann (1893–1946), německý menšinový politik 142, 190, 264, 265, 333
- Francisci Ján (1822–1905), slovenský revolucionář a publicista 29
- František Josef I. (1830–1916), rakouský císař, uherský a český král 32, 37, 63
- Frašťacký Rudolf (1912–1988), slovenský politik 257, 296, 304, 325, 357, 358, 359
- Frauwirth Marek (1911–1939), slovenský studentský funkcionář 220
- Frick Wilhelm (1877–1946), říšský protektor 190
- Frieder Armin (1911–1946), slovenský vrchní zemský rabín 339
- Friš Eduard (1912–1978), slovenský publicista 287, 310, 437, 454, 455
- Futák Ján (1914–1980) slovenský teolog, botanik a veřejný činitel 239, 242
- Gajda Radola (vl. jm. Rudolf Gejdar) (1892–1948) československý generál a český politik 120, 160
- Gajdošík Jozef (1921–1981), slovenský politik 470, 474
- Gál Fedor (1945), slovenský sociolog 583
- Galandauer Jan (1936), český historik 50
- Galba Anton, slovenský dobrodruh 223
- Gallus Anonymus (12. stol.), středověký kronikář 107
- Galuška Miroslav (1922), český novinář a veřejný činitel 539
- Galváne Bohdan (1903–1983), slovenský diplomat 217
- Gašpar Tido Jozef (1893–1972), slovenský spisovatel, diplomat a veřejný činitel 200, 332
- Gašparovič Ivan (1941), slovenský právník a politik 610, 611
- Gašperík Július (1898–1974), slovenský politik 295
- Gaulle Charles de (1890–1970), francouzský generál a státník 242
- Gažík Marek (1887–1947), slovenský politik 119
- Gažík Štefan (1912–1991), slovenský komunistický funkcionář 409
- Gešev Nikola (1896–1944 ?), bulharský náčelník politické policie 407
- Gešo Ladislav, slovenský právník 409, 411
- Glazarová Jarmila (1901–1977), česká spisovatelka 458
- Golian Ján (1906–1945), slovenský generál 256–258, 261, 264, 269, 270, 654
- Gomułka Władysław (1905–1982), polský komunistický funkcionář a státník 426
- Gorbačov Michael Sergejevič (1931), sovětský komunistický funkcionář a státník 558, 559
- Göring Hermann (1893–1946), německý politik 172, 177
- Gosiorovský Miloš (1920–1978), slovenský historik a komunistický funkcionář 438, 439, 455
- Gottwald Klement (1896–1953), český politik a československý státník 252, 271, 280, 283, 286, 291, 294, 299, 300, 301, 303, 310, 327, 335, 338, 341, 344, 348, 354, 356, 358, 361, 365, 367–369, 371–373, 383, 399, 402–403, 405, 409, 410, 417, 419, 426, 441, 547
- Grébert Arvéd (1915–?), slovenský veřejný činitel 14
- Grečko Andrej Antonovič (1903–1976), sovětský maršál 533
- Grečo Martin (1906–1975), slovenský právník 66, 338
- Gregor Antonín (1908–1986), český politik 310
- Grégr Eduard (1827–1907), český politik 37
- Grospič Jiří (1929), český právník 472, 487–490

- Hagara František (1914–1983), slovenský politik 471
- Hácha Emil (1872–1945), český právník a politik 163, 174, 175, 179, 181, 188–191, 207, 334, 336, 653
- Hajdů (Hajdu) Vavro (1913–1977), slovenský ekonom a politik 413
- Hájek Jiří (1913–1993), český politik 494, 501, 509
- Hájková Dagmara, česká historička 10
- Hála František (1893–1952), český politik 290
- Halas František (1901–1949), český básník 419, 660
- Halla Ján (pseud. Ivan Gall), slovenský správní úředník 115
- Hamšík Ludvík, slovácký separatista 170, 171
- Hanes Dalibor (1914–?), slovenský komunistický politik 545
- Hanzelka Jiří (1920–2003), český cestovatel 458
- Harenčár Róbert, slovenský komunistický funkcionář 540
- Harminc Milan (1905–1981), slovenský diplomat a veřejný činitel 235, 236, 238, 242
- Harmsworth Harold Sidney (lord Rothermere) (1868–1940), britský vydavatel tisku 123
- Hatala Vojtech (1930–1985), slovenský právník 513, 540
- Havel Václav (1936–2011), český dramatik a politik 457, 569, 570, 575, 576, 578, 580, 584, 585, 592, 593, 598, 607, 609, 618
- Havlíček Karel (pseud. Karel Havlíček-Borovský) (1821–1856), český novinář a politik 40
- Havlín Josef (1924), český politik 547
- Hencke Andor (1895–1984), německý diplomat 177
- Hendrych Jiří (1913–1979), český komunistický funkcionář 429, 430, 437, 452, 457, 458, 464
- Henlein Konrád (1898–1945), německý menšinový politik 138, 140, 264
- Herben Jan (1857–1936), český novinář a politik 84
- Herder Johann Gottfried von (1744–1803), německý filozof 25
- Heřmanský František (1887–1966), český pedagog 135
- Heydrich Reinhard (1904–1942), německý policejní generál 188–190, 208, 241
- Himmler Heinrich (1900–1945), německý politik a říšský vedoucí SS 264
- Hitler Adolf (1889–1945), německý politik a diktátor 153, 160, 172, 173, 177, 180–183, 186, 195, 196, 336, 339
- Hletko Peter (1902–1973), slovenský menšinový pracovník v USA 144
- Hlinka Andrej (1864–1933), slovenský ř. k. kněz a politik 42, 56, 66, 79, 80–82, 86, 87, 100, 114–116, 123, 125, 129, 130, 140, 145, 650, 653
- Hlošková Viera, slovenská novinářka 398
- Hnídek František (1876–1932), český politik 83
- Hodža Fedor (1912–1968), slovenský politik 296, 358
- Hodža Michal Miloslav (1811–1870), slovenský obrozenecký činitel 29, 449
- Hodža Milan (1878–1944), slovenský politik 15, 65, 71, 118, 123, 132, 135–136, 138–142, 144, 239–241, 650
- Hoensch Joerg Konrad (1935–2001), německý historik 16
- Hoetzel Jiří (1874–1961), český právník 83, 91, 308
- Hoffman Karel (1924), český komunistický funkcionář a politik 559, 566, 567
- Hoffman Ladislav, slovenský publicista 481
- Holdoš Ladislav (1911–1988), slovenský politik a veřejný činitel 287, 291, 310, 370, 371, 400–402, 409, 410, 411, 414
- Homola Bedřich (1887–1943), československý generál a český odbojář 180
- Horák Jiří (1924–2003), český politik, exilový činitel 607
- Horthy Miklós (1868–1957), maďarský politik a regent 77, 273
- Horváth Ivan (1904–1960), slovenský politik a diplomat 255, 284, 358, 409–411
- Hrabal Václav, český politik 487, 515
- Hradecký Adolf, český novinář 438
- Hrbek Jaromír (1914–?), český lékař a komunistický politik 539, 547
- Hrdinová Libuše, česká komunistická veřejná činitelka a politička 508

- Hrnko Anton (1955), slovenský historik a politik 562, 575
- Hronský Marián (1940), slovenský historik 561
- Hrubín František (1910–1971), český básník 419, 420
- Hrubý Adolf (1893–1951), český politik 334, 336
- Hruševskij Mychajlo (1866–1934), ukrajinský historik a politik 395
- Hrušovský František (1903–1956), slovenský historik a veřejný činitel 13, 127, 169, 332
- Hrušovský Igor (1907–1978), slovenský filozof 79, 122, 132
- Hrušovský Miloš (1908–1980), slovenský politik 471
- Hubicki Alfred von (1887–1971), rakouský a německý generál 261
- Hübl Milan (1927–1989), český politolog 451, 455, 483, 485, 486, 488, 489, 545, 546
- Hubka Peter, slovenský inženýr 467
- Huml Vladimír, český historik 17, 352
- Hurban Jozef Miloslav (1817–1888), slovenský obrozenecký činitel 29, 448, 449
- Hurban Vladimír (1883–1949), československý diplomat 46, 234, 242, 331, 333
- Hurban-Vajanský Svezozár (1847–1916) slovenský básník a spisovatel 39, 46
- Hurinský Florián, slovenský exilový činitel 332
- Hus Jan (1372?–1415), český náboženský reformátor 46, 116, 445
- Husák Gustáv (1913–1991), slovenský politik a československý státník 134, 218, 248, 252, 254, 255, 258, 260, 268–272, 284, 286–289, 302, 304, 324, 332, 338, 341–343, 357–358, 400–414, 416, 417, 422, 423, 425, 437–439, 441–443, 449, 451–454, 456, 472, 477, 478, 482–486, 489–491, 496, 499, 502–511, 513–514, 518, 526–530, 533–543, 545–550, 552, 559–560, 566–569, 574, 578, 654, 655
- Hušek Karol (1891–1972), slovenský novinář 69
- Huyn Pavel (Paul de Huyn) (1868–1946), arcibiskup pražský 87
- Hviezdoslav – viz Országh-Hviezdoslav Pavol
- Hysko Mieroslav (1917–1977), slovenský novinář a publicista 437, 438, 481
- Chadži-Panzov Blagoj, bulharský veřejný činitel 397
- Chalmovský Štefan, příslušník slovenského separatistického podzemního hnutí 350
- Chaloupecký Václav (1882–1951), český historik 107
- Chamberlain Neville Arthur (1869–1940), britský politik 153, 236, 240
- Chňoupek Bohuslav (1925–2004), slovenský politik a československý diplomat 550
- Choc Václav (1860–1942), český novinář a politik 46
- Chorváth Michal (1910–1982), slovenský spisovatel a literární historik 405
- Chovanec Jaroslav (1935), slovenský právní historik 17
- Chrestesiu Victor, rumunský historik 450
- Chruščov Nikita Sergejevič (1891–1971), sovětský politik a státník 423, 414, 418, 426, 436, 440
- Chudík Michal (1914–?), slovenský komunistický funkcionář 428, 441, 443, 444, 463–466, 470, 471, 473, 474, 547
- Churchill Winston Leopold Spencer (1874–1965), britský politik 240
- Chvalkovský František (1885–1945), český politik a československý diplomat 172, 181, 184
- Indra Alois (1921–1994), český komunistický funkcionář 468, 469, 499, 500, 502, 546, 563
- Inger Sergej (1894–1956), československý generál 264
- Ivák Ján (1889–1966), slovenský politik 156
- Ivanka Milan (1876–1950), slovenský politik 122, 123, 132
- Ivanovski Vasil (pseud. Bistriški) (1906–1991), makedonský komunistický funkcionář 397
- Jablonický Jozef (1933), slovenský historik 10, 15, 247, 256, 258, 352, 407, 554
- Jakeš Milouš (Miloš) (1922), český komunistický funkcionář 559, 560, 562–567
- Janáček František (1930–1995), český historik 442

- Janák Ignác (1930), slovenský komunistický funkcionář 560
- Janko Vladimír, československý generál 476
- Jankovič Ladislav (1917–?), příslušník slovenského separatistického podzemního hnutí 349, 350, 352
- Janoušek Antonín (1877–1941), český politik 76
- Jantausch Pavol (1870–1947), slovenský ř. k. biskup 344
- Jehlička (Jehlicska) František (1879–1939), slovenský promaďarský politik 79, 81, 82, 88, 122
- Jeleň Oskár (1904–1986), slovenský komunistický funkcionář 383, 384
- Jelínek Miroslav, slovenský právník a politik 353
- Jesenská Zora (1909–1972), slovenská překladatelka 455, 480, 506
- Jičínský Zdeněk (1929), český právník 472, 487–490, 497, 499, 513
- Jindra Jaroslav, český četnický velitel 207
- Jodas Josef (1903–1970), český komunistický politik 539, 546
- Johanes Jaromír, československý diplomat 550, 560
- John Oldřich (1907–1961), český právník a politik 308
- Josef II. (1741–1790), císař Svaté říše římské, uherský a český král 25, 33, 102
- Josko Matej (1907–1969), slovenský politik 255, 296, 323, 654
- Juriga Ferdinand (1874–1950), slovenský politik 44, 52, 64, 66, 79, 83, 86, 94, 110, 111, 121, 122
- Kabrna Vladimír, český politik 508
- Kádár János (1912–1989), maďarský politik 414, 426
- Kálal Karel (1860–1930), český pedagog 40, 41, 128
- Kalfus Josef (1880–1955), český národohospodář 168, 175, 336
- Kalina Antonín (1869–1922), český politik 52
- Kaliský Roman (1922), slovenský literární činitel 437, 454, 455
- Kállay Jozef (1881–1939), slovenský politik 77, 115
- Kalvoda Jan (1953), český politik a právník 588, 592
- Kamenický Jindřich (1879–1959), český politik 336
- Kánis Pavol (1948), slovenský politik 562
- Kapek Antonín (1922–1990), český komunistický funkcionář 464, 500, 508, 546
- Kapišovský Vasil' (1914–2002), slovenský rusínský pedagog a politik 474
- Kaplan Karel (1928), český historik 16, 318, 403, 472
- Karel I. (IV.) (1887–1922), rakouský císař, uherský a český král 50, 51
- Karjakin Vasilij Dimitrijevič, sovětský diplomat 384
- Karmasin Franz (1901–1970), německý menšinový politik 142, 158, 172, 180, 196, 212
- Károly Mihály (1875–1955), maďarský politik 70, 71, 74
- Karvaš Imrich (1903–1981), slovenský ekonom 153, 231, 253, 407, 415, 416
- Kaska Radko (1928–1973), český stranický funkcionář a politik 541
- Kempný Ján (1912–1997), slovenský politik 295–297, 352–354, 357, 360, 361
- Kempný Josef (1920–1996), český politik 486, 537, 541, 560
- Kirschbaum Jozef Miloslav, (1913–2001), slovenský diplomat, politolog a publicista 25, 127, 140, 174, 247–249, 394, 558
- Kirschbaum Stanislav Jozef (1942), kanadský politolog 25
- Klaus Václav (1941), český politik a ekonom 582, 583, 596–598, 605–608, 610–613, 619, 620, 656
- Klein Vojtěch (1904–1964), slovenský veřejný činitel 239, 242
- Klepáč Ján, slovenský politik 591, 595, 597, 598
- Klíma Ivan (1931), český spisovatel 457, 459
- Klimek Antonín (1937–2005), český historik 120, 358
- Kliment Gustav (1889–1953), český odborový funkcionář 389
- Kliment Josef, český právník 18
- Klofáč Václav Jaroslav (1868–1942), český politik 46

- Klokoč Ondrej (1911–1975), slovenský komunistický politik 411, 438, 473, 474, 487, 491, 502, 513, 514, 547
- Kmeťko Karol (1875–1948), slovenský ř. k. arcibiskup 87, 102, 305, 306
- Knapp Viktor (1913–1996), český právník 514, 515, 525
- Kňažko Milan (1945), slovenský herec a politik 568, 588, 605
- Kocvár Mikuláš – viz Nikolaj
- Kočiš Aladár (1907–1984), slovenský politik a veřejný činitel 143, 331
- Kočituch Hvezdoň (1929–1994), slovenský ekonom 472–474, 489, 502, 513, 540, 582
- Kočvara Štefan (1896–1973), slovenský politik 308, 365
- Kodaj Samuel (1922–1992), slovenský generál 493
- Köhler Bruno (1900–1980), česko-německý komunistický funkcionář 402, 436, 437
- Kohout Pavel (1928), český spisovatel 457–459, 570
- Kohoutek Vladimír, český policejní důstojník, vyšetřovatel StB 413
- Kalakovič (Kolakovič) Tomislav Poglajen – viz Poglajen-Kolakovič Tomislav
- Kolarov Vasil (1877–1950), bulharský politik 355
- Kolder Drahomír (1925–1972), český komunistický funkcionář 436, 441–442, 464, 500–502, 504, 508, 546
- Kolísek Alois (1868–1931), český ř. k. kněz, politik a veřejný činitel 79
- Kollár Ján (1793–1852), slovenský básník 26, 27, 32, 40
- Kollár František, slovenský publicista 586
- Komandera Rudolf (1921–?), příslušník slovenského separatistického podzemního hnutí 352, 361
- Kompiš Ladislav, slovenský politik 471
- Kopecký Jaromír (1899–1977), český novinář a československý diplomat 256, 257
- Kopecký Václav (1897–1961), český komunistický funkcionář 248, 283–284, 302, 309, 310, 402, 404, 416, 420, 425
- Kopitar Bartolomej (1780–1844), slovinský jazykovědec 27
- Kopřiva Ladislav (1897–1971), český komunistický funkcionář a politik 436
- Korčák Josef (1921–2008), český komunistický funkcionář a politik 538, 541, 546, 559
- Kordač František (1852–1934), český ř. k. arcibiskup 87
- Korecký Ján (1914–1988), slovenský důstojník a odbojář 258
- Kossuth Lajos (1802–1894), maďarský revolucionář a politik 31, 447–449
- Kostov Trajčo (1897–1949), bulharský komunistický funkcionář a politik 394, 397, 403–404, 406, 413
- Kostra Ján (1910–1975), slovenský básník 458
- Kosygin Alexej Nikolajevič (1904–1980), sovětský politik 509
- Košťa Ladislav, slovenský veřejný činitel 472
- Koucký Vladimír (1920–1979), český politik a československý diplomat 464
- Kováč Dušan (1942), slovenský historik 6, 10, 16, 65
- Kováč Michal (1930), slovenský politik 603–605, 607, 612, 620
- Kováč Vojtech (1900–1983), slovenský generál 415
- Kováčik Ľudovít (1913–1985), slovenský ekonom a finanční odborník 385, 389
- Koza-Matejov Juraj (1884–1973), slovenský publicista 121
- Kozáček, Josef (1807–1877), slovenský ř. k. církevní hodnostář 31
- Kožušník Čestmír (1928), český ekonom 497
- Krajčovič Aloiz, příslušník slovenského separatistického podzemního hnutí 349
- Krajčovič Vojtech, slovenský ekonom 249
- Krajina Vladimír (1905–1993), český odbojový pracovník a politik 358
- Král Václav (1926–1983), český historik 222, 306, 307, 447, 452–454
- Král Stanislav, slovenský advokát 338
- Kramář Karel (1860–1937), český politik 39, 46, 56, 68, 82, 89, 112, 118, 119, 123, 652
- Kramer Juraj (1926–?), slovenský historik 125
- Krejčí Jaroslav (1892–1956), český právník a politik 189–191, 265, 336

- Kriegel František (1908–1979), lékař a komunistický politik 508, 537
- Križ Jozef (1917–1979), slovenský politik 470
- Krofta Kamil (1876–1945), český historik a československý diplomat 107, 708
- Kršiak (Kršjak) Ján, příslušník slovenského separatistického podzemního hnutí 300
- Křen Jan (1930), český historik 21, 34, 442
- Kšiňan Július, slovenský právník 338
- Kubač František (1887–1958), slovenský komunistický funkcionář a politik 417, 421, 423, 433
- Kubala Jozef, slovenský obchodník 81, 82
- Kubala Otomar (1906–1946), slovenský veřejný činitel, náčelník POHG 330
- Kubeš Vladimír (1908–1988), český právník 311, 485, 486, 488
- Kubiš Pavol, slovenský veřejný činitel 332
- Kučera Bohuslav (1923–2006), český politik 503, 540
- Kučera Martin (1958), český historik 10
- Kučera Jaroslav, český historik 67
- Kuliš Cyril, slovenský politik 295
- Kun Béla (1886–1939), maďarský politik 74, 76, 77
- Kundera Milan (1929), český spisovatel 420, 457–460, 480
- Kusý Miroslav (1931), slovenský politolog 561, 568
- Kvaček Robert (1932), český historik 6, 10
- Kvetko Martin (1912–1995), slovenský politik 291, 359, 406, 558, 572
- Kyselý, J., český politik 428
- Kyselý Jozef (1912–1998), slovenský politik 365, 373
- Labay (Labaj) Ľudovít (1886–1937), slovenský právník a politik 110, 111, 113, 114, 119
- Laco Ľudovít, člen POHG 415
- Laco Karol (1921), slovenský právník 485, 540, 542, 561, 563
- Lajčiak Milan (1926–1987), slovenský básník a kulturní činitel 405, 458
- Landovský Pavel (1936), český herec 570
- Langer František, český politik 174
- Lansing Robert (1864–1928), americký státník 55
- Laštovička Bohuslav (1905–1981), český komunistický funkcionář a politik 464
- Laušman Bohumil (1903–1963), český politik 360
- Lazarová Katarína (1914–1995), slovenská spisovatelka 419
- Lazík Ambróz (1897–1969), slovenský ř. k. biskup 344
- Lednár František (1907–1972), slovenský zemědělský odborník 136
- Lehocký Emanuel (1876–1930), slovenský veřejný činitel 53
- Lenárt Jozef (1923–2004), slovenský komunistický funkcionář a politik 433, 441, 442, 463, 464, 477, 494, 500, 507, 538, 546, 549, 550, 560
- Lenin (vl. jm. Uljanov) Vladimír Iljič (1870–1924), sovětský komunistický vůdce 76, 418, 438
- Lettrich Jozef (1905–1969), slovenský politik 15, 16, 142, 254, 255, 269, 284, 291, 296, 300, 302, 304, 308, 310, 338, 340, 341, 343, 345, 358, 367, 400, 406, 557, 558, 654
- Letz Róbert (1967), slovenský historik 278, 325, 329, 352
- Liehm Antonín Jaroslav (1926), český novinář a publicista 457 459
- Lietavec Jozef (1915), slovenský komunistický funkcionář 409 410
- Lichačev (zřejmě jen krycí jméno), sovětský poradce 399
- Lichner Ján (1897–1979), slovenský politik 141, 156–158, 176, 240, 242, 252, 303, 344, 365
- Lipscher Ladislav (1915–?) slovenský historik 17, 126, 142, 163
- Lipták Ľubomír (1930–2003), slovenský historik 76, 80, 99, 295, 374, 430, 545
- Liška Ján (1895–1959), slovenský ekonom a veřejný činitel 156
- Litvinov Maxim Maximovič (vl. jménem Max Wallach) (1876–1951), sovětský politik a diplomat 244
- Löbl Eugen (1907–1987), slovenský ekonom 435, 472, 483, 558
- London Artur (1915–1986), český komunistický funkcionář 413
- Londonová-Ricol Lise, francouzská komunistická funkcionářka 413

- Lorenc Alojz (1939), slovenský policejní důstojník, náčelník StB 553
- Lúčan Matej (1928–1996), slovenský politik 469–471, 473, 479, 532
- Ludin Hans Eluard (1905–1947), německý diplomat 179, 260, 261
- Lukáč Emil Boleslav (1900–1979), slovenský básník 156
- Lukačovič Jozef (1902–1991), slovenský ř. k. kněz a politik 525
- Lustig Arnošt (1926–2011), český spisovatel 458
- Macek Aloiz (1909–1975), slovenský veřejný činitel 216
- Macek Josef (1922–1991), český historik 464
- Macek Miroslav (1944), český politik 605
- Mach Alexander (1902–1980), slovenský novinář, publicista a politik 120, 124, 141, 144, 154, 168, 171–173, 175–176, 178, 179, 194–196, 198, 200, 216, 229, 259, 301, 328, 330, 331, 338, 341, 342, 344, 347, 401, 406, 407, 409, 410, 653
- Machačová-Dostálová Božena (1903–1973), česká komunistická politička 501
- Majer Václav (1904–1972), český politik 301, 325, 364, 365
- Majling Pavol (1911–1984), slovenský komunistický funkcionář a diplomat 421, 539, 546
- Major Štefan (1887–1963), slovenský komunistický funkcionář 414
- Majskij Ivan Michajlovič (1884–1975), sovětský diplomat 246
- Makarov (zřejmě krycí jméno), sovětský poradce 399
- Malár Augustin (1894–1945), slovenský generál 262
- Malár Ján (1908–1979), slovenský důstojník 415
- Malypetr Jan (1873–1947), český politik 127, 130, 137, 138
- Mamula Miroslav, československý generál 476
- Manach Étienne Mandel, francouzský diplomat 414
- Maňák Vladimír, slovenský kulturní činitel 480
- Maniu Iuliu (1873–1955), rumunský politik 355
- Marejka Ján, poslanec SNR 474
- Marko Ján, slovenský veřejný činitel 471, 473
- Marko Jozef (1904–1981), slovenský generál 415
- Marko Miloš (1922), slovenský novinář a publicista 479
- Markovič Ivan (1888–1944), slovenský politik 84, 132, 220
- Markuš Jozef (1944), slovenský veřejný činitel 574
- Marx Karl (1818–1883), německý filosof a ekonom 396, 447–451
- Marzik Thomas David (1941–2007), americký historik 10, 14
- Masaryk Jan (1886–1948), československý diplomat 242, 247, 359, 365, 372
- Masaryk Tomáš Garrigue (1850–1937), český filozof a politik a československý státník 9, 14, 15, 38–41, 45–50, 55, 65, 68, 88–90, 93, 108, 112–116, 120, 123–125, 128, 132, 133, 135, 136, 139, 144, 159, 237, 239, 441, 480, 481, 555, 649, 652
- Masaryková Alice (1879–1966), česká veřejná činitelka 79
- Mátej Jozef (1923–1987), slovenský pedagog a historik 254–256, 323, 654
- Matúš Alexander (1914–?), příslušník slovenského separatistického podzemního hnutí 349
- Matuška Alexander (1910–1975), slovenský literární teoretik 458
- Maxa Prokop (1883–1961), československý diplomat 236
- Mečiar Stanislav (1910–1971), slovenský literární kritik a kulturní činitel 196, 332
- Mečiar Vladimír (1942), slovenský právník a politik 579–581, 583, 590, 591, 596, 598, 603, 605–607, 609–613, 618, 620, 656
- Mederly Karol (1887–1949), slovenský veřejný činitel 126, 156
- Medrický Gejza (1901–1989), slovenský politik 249, 331
- Medvecký Karol Anton (1875–1937), slovenský ř. k. kněz a veřejný činitel 65, 66, 83, 87, 90, 91, 96.

- Medvecký Ľudovít J. (1878–1954), slovenský veřejný činitel 361
- Měchýř Jan (1930), český historik 16
- Meissner Alfréd (1871–1950), český právník 83, 308
- Melichar Jan (Ján), pracovník aparátu KSS 411
- Mésároš Julius (1923–2006), slovenský historik 450
- Mestek Karel (1907–?), český komunistický funkcionář 660
- Mičura Martin (1883–1946) slovenský politik 112, 113
- Miffeková, G., účastnice tzv. Ľudáckého spiknutí 361
- Mihajlovič Draža (1893–1946), srbský generál 332
- Mihálik Vojtech (1926–2001), slovenský básník 457, 458, 476, 480
- Mihalus Vincent (1890–1964), slovenský separatistický aktivista 123, 124
- Michalička Augustin (1914–1998), slovenský komunistický funkcionář 411
- Michalík J., účastník tzv. Ľudáckého spiknutí 361
- Mikloško František (1947), slovenský katolický aktivista a politik 577, 589, 590, 592, 595
- Mikula Jozef, příslušník slovenského podzemního hnutí 349, 361
- Mikuš Jozef A. (1909–2005), slovenský diplomat a exilový činitel 14, 196
- Mináč Vladimír (1922–1996), slovenský spisovatel 449, 450, 458, 459, 460, 480, 481, 539, 561, 562, 573, 579
- Minkov Christo Dimitrov, bulharský diplomat 186, 219
- Míšeje František (1921–?), slovenský komunistický funkcionář 471
- Mitáček Vavřinec, slovácký separatista 170, 171
- Mitúch F., účastník tzv. Ľudáckého spiknutí 361
- Mlynárik Ján (1933), slovenský historik 455, 456, 480, 554
- Mlynář Zdeněk (1930–1997), český politik a politolog 472, 503, 508, 511, 523
- Mňačko Ladislav (1919–1994), slovenský spisovatel 480
- Mnoheľ Štefan (1876–1944), slovenský veřejný činitel 81, 82
- Molotov Vjačeslav Michajlovič (vl. jm. Skrjabin) (1890–1986), sovětský státník a politik 243, 244, 248
- Moravčík Jozef (1945), slovenský právník a politik 603, 607, 617, 620
- Moravčík Vladimír (1908–1980), slovenský politik a novinář 136
- Moravec Emanuel (1893–1945), český důstojník a publicista 187, 189, 190, 265, 266, 334
- Moric Víťazoslav (1946), slovenský politik 573
- Moškovič (Moško) Koloman (1906–1972), slovenský komunistický funkcionář 400
- Moučka Milan, český policejník důstojník, plukovník StB 411
- Murgaš Karol (1899–1972), slovenský veřejný činitel a publicista 161, 179, 180, 196
- Murín Ivan, slovenský úředník a veřejný činitel 332
- Murín Karol (1913–?), slovenský úředník, tajemník Jozefa Tisa 249, 330, 331, 333, 342
- Mussolini Benito (1883–1945), italský politik a diktátor 120
- Mutňanský Ľudovít (1903–?), slovenský publicista 166
- Nábělek Ludvík (1896–1982), český lékař a odbojář 262
- Nagy Ferenc (1903–1979), maďarský politik 355
- Navrátil Augustin (1928–2003), český katolický aktivista 556
- Nečas Jaromír (1888–1945), český národohospodář a politik 167
- Nehera Jan (1899–1958), český podnikatel 171
- Nejedlý Zdeněk (1878–1962), český historik, hudební teoretik a politik 27, 444, 445
- Němec Bohumil (1873–1966), český botanik a politik 139
- Němec František (1898–1963), český politik 258, 270–273

- Neubert Karel (1915), český komunistický funkcionář 485, 508
- Neumann Anton, pracovník Tisovy prezidentské kanceláře 332
- Neurath Konstantin von (1873–1956), německý diplomat, říšský protektor 188, 207, 225, 226
- Nichols Philipp, britský diplomat 343
- Nikolaj (obč. jménem Mikuláš Kocvár) (1927–2006), prešovský pravoslavný biskup 482
- Nikolov Cekov Nikola (1947–1968), bulharský poddůstojník 500
- Nosek Václav (1892–1955), český komunistický politik 297, 310, 314, 334, 354, 360, 364, 381, 384, 410
- Novák Ján, slovenský konzulární pracovník 208, 223
- Novák Josef, slovácký separatista 170, 171
- Novomeský Ladislav (1904–1976), slovenský básník a veřejný činitel 134, 136, 252, 254, 255, 257, 270, 271, 284, 288, 304, 341, 342, 356, 357, 367, 400–416, 420–425, 437, 439, 441, 448, 451–454, 457, 472, 480, 507, 539
- Novotný Antonín (1904–1975), český stranický činitel a československý státník 83, 409, 412–414, 417, 418, 422, 425–430, 433–443, 452–454, 457, 461–466, 469, 470, 475–478, 482, 493, 530, 537, 543, 544, 546–548, 559
- Novotný Jan (1930), český historik 451
- Nový Vilém (1904–1987), český komunistický veřejný činitel 406
- Obtulovič Ľudovít (1902–1968), slovenský právník 361
- Obuch Ján, účastník tzv. ľudáckého spiknutí 361
- Obuch Otto (1922–?), účastník slovenského separatistického podzemního hnutí 352–354, 360, 361
- Oddo Gilbert, americký historik 14
- Okál' Ján (1915–1990), slovenský spisovatel a básník 332
- Okáli Daniel (1903–1987), slovenský básník, právník a politik 134, 381, 382, 384, 400, 401, 409–411
- Okánik Ľudovít (1869–1944) slovenský veřejný činitel 75
- Olivová Věra (1926), česká historička 446
- Olšinský Rudolf, slovenský novinář 482
- Ondruš Vladimír (1942), slovenský veřejný činitel a politik 568, 581
- Opat Jaroslav (1924), český historik 10, 478, 482
- Opletal Jan (1915–1939), český student 220, 565
- Opluštil Pavol (1895–1978), slovenský politik 332
- Orlof Ewa (Piotrowska-Orlof, Ewa), polská historička 161, 236
- Országh Jozef (1883–1949), slovenský veřejný činitel a politik 119, 158
- Országh-Hviezdoslav Pavol (1849–1921), slovenský básník 53
- Osuský Štefan (1889–1973), slovenský politik a československý diplomat 47, 50, 234–242, 276, 357
- Otáhal Milan (1928), český historik 548, 554, 556
- Ovčačíková Alena (1956), historička, aktivistka moravistického hnutí 586, 587
- Pachta Jan (1906–1977), český historik 445
- Palacký František (1798–1876) český historik a politik 29, 30, 33, 37, 40
- Palach Jan (1948–1969), český student 529, 530, 533, 462
- Palkovský Břetislav, český diplomat 236
- Pánis Stanislav 575, 586
- Pantůček Ferdinand (1863–1925), český právník 65
- Panzov Vasil – viz Chadži-Panzov Vasil
- Papée Kazimierz (1889–1979), polský diplomat 154
- Parada M., slovenský komunistický funkcionář 506
- Pares Peter (1908–?), britský diplomat 234, 236
- Pasák Tomáš (1933–1995), český historik 187, 188
- Pastyřík Miroslav, český komunistický funkcionář 464
- Paška Juraj, správce Matice slovenské 462
- Pătrășcanu Lucrețiu (1900–1954), rumunský politik 394
- Paučo Jozef (1914–1975), slovenský novinář a publicista 14, 82, 182, 250, 259, 262, 264, 339, 349, 375

- Paulíny-Tóth Ján (1903–1966), slovenský politik a československý diplomat 239, 332
- Pavel Josef (1908–1973), český komunistický funkcionář a politik 509
- Pavelčík Ján, slovenský politik 294
- Pavlanda Viktor (1928–1990), slovenský ekonom 384, 385, 435, 476, 483, 484, 487, 502, 503, 523, 540, 542, 582
- Pavlík Gejza, český právník a komunistický aktivista 389
- Pavlík Ondrej (1916–1996), slovenský komunistický funkcionář a pedagog 425, 506
- Pazmán Július (1907–1982), slovenský ekonom a finanční odborník 385
- Pechány (Pecháň) Adolf (1859–1942), maďarský publicista slov. původu 448
- Peilion Milon de (1890–?), francouzský diplomat 234
- Pekař Josef (1870–1937), český historik 40, 50, 51, 109, 139, 445
- Pelnář Jan, český státní úředník 509, 530, 541
- Pennigerová Soňa (1928), česká komunistická funkcionářka 539, 546
- Pernes Jiří (1948), český historik 37, 189, 190
- Peroutka Ferdinand (1895–1978), český novinář a publicista 44, 63, 66, 71, 75, 95, 113, 115
- Peška Pavel (1926), český právník 94, 488
- Petkov Nikola (1893–1947), bulharský politik 355
- Petrovič Ján (1893–1962), slovenský politik 156, 215
- Pezlár Ľudovít (1929–1994), slovenský komunistický funkcionář 539
- Pfeffermann – viz Záruba-Pfeffermann
- Pietor Ivan (1904–1977), slovenský politik 303, 344, 365
- Pichlík Karel (1928–2001), český historik 446
- Pilát Rudolf (1875–1946), český národohospodář 42, 79
- Piller Jan (1922–1995), český komunistický funkcionář 399, 400, 408, 413, 414, 464, 500, 504
- Pinkava Josef, český komunistický funkcionář 508
- Pithart Petr (1941), český právník a politik 469, 470, 508, 554, 569, 577, 579, 580, 581, 583, 588, 593, 594, 603, 612
- Pitra František (1932), český komunistický funkcionář a politik 559, 560, 569
- Plávka Andrej (1907–1982), slovenský básník 420
- Plevza Viliam (1934), slovenský historik 17, 215, 367, 412, 442, 454, 474, 477, 484, 486, 489, 490, 495, 496, 498, 499, 510, 534, 538, 543, 545, 559, 561, 562, 567
- Plocek Evžen (1929–1969), delegát mimořádného XIV. sjezdu KSČ 533
- Pludek Alexej (1923–2002), český spisovatel a publicista 498
- Podrimavský Milan (1943–2011), slovenský historik 71
- Poglajen-Kolakovič (Kolakovič) Tomislav (1906–1990 ?), chorvatský katolický aktivista 351
- Pokorný Ctibor (1916–1972), slovenský publicista 175
- Poláček Karel (1913–?), český komunistický funkcionář 508, 538
- Polák Milan (1897–1951), slovenský politik a veřejný činitel 156, 255, 284, 338, 343, 358
- Polák Stanislav (1936), český historik 10
- Polakovič Štefan (1912–1999), slovenský filozof a ľudácký ideolog 169, 174, 216, 332, 349, 557
- Polanský Ivan, slovenský katolický aktivista 555
- Polívka Otakar, český fašistický aktivista 300
- Polyak (Polyák) Štefan (1882–1946), slovenský státní tajemník 198
- Ponická Hana (1922–2007), slovenská spisovatelka 554
- Pöstényi Ján (1891–1980), slovenský ř. k. činitel
- Pozdech Augustin (1895–?), slovenský ř. k. kněz 298
- Pražák Albert (1880–1956), český literární historik 281
- Prečan Vilém (1933), český historik 184, 216, 217, 250, 253, 256, 258, 273, 283, 285, 287, 296, 331, 340, 345, 554, 555, 604

- Prídavok Peter (1902–1966), slovenský veřejný činitel a publicista 239, 241–243, 342, 349
- Procházka Adolf (1900–1970), český politik 344, 481
- Procházka Vladimír (1895–1968), český právník a komunistický činitel 308, 310, 311, 370, 371
- Prokeš Jozef (1950), slovenský politik 573, 574
- Průcha Václav (1931), český ekonom a historik 104, 106, 387
- Pružinský Mikuláš (1886–1953), slovenský podnikatel a veřejný činitel 175, 331
- Pšenička Arnošt, slovenský komunistický funkcionář 404
- Púčik Jozef, slovenský ekonom 373
- Púll Ján, slovenský komunistický funkcionář 255, 357, 367, 387, 390, 401
- Puškin Grigorij Maximovič (1909–1963), sovětský diplomat 245, 246
- Quisling Vidkun (1887–1945), norský politik 326
- Racík Juraj, příslušník slovenského separatistického podzemního hnutí 350
- Radakovič Viliam (1905–?), slovenský politik a odbojář 253
- Rais Štefan (1909–1975), slovenský právník 373, 409
- Rajk László (1909–1949), maďarský komunistický funkcionář a politik 394, 398, 399, 403, 404, 406, 407, 413
- Ranković Aleksander (1909–1983), jugoslávský komunistický funkcionář a politik 397
- Rapant Daniel (1897–1988), slovenský historik 30, 109, 449–451
- Raschhöfer Hermann (1905–1979), německý právní teoretik a politolog 190
- Rašín Alois (1867–1923), český národohospodář a politik 53, 85, 323
- Rašín Ladislav (1900–1945), český politik 167
- Rašla Anton (1911–2007), slovenský právník 329, 338, 339, 342, 400, 481
- Ravasz Viktor (1887–1957), slovenský veřejný činitel 328
- Rázl Stanislav (1920–?), český komunistický veřejný činitel 527, 531, 537
- Rázus Martin (1888–1937), slovenský básník a politik 128–131
- Rebro Karol (1912–?), slovenský právník 490
- Reicin Bedřich (1911–1952), československý generál 300, 360
- Reich Ján, příslušník slovenského separatistického podzemního hnutí 352
- Renan, Joseph Ernest (1823–1892), francouzský historik 20
- Rendek Ignác, slovenský politik 422
- Ribbentrop Joachim von (1893–1946), německý politik a diplomat 161, 180, 195
- Rieger František Ladislav (1818–1903), český politik 36, 40
- Rigan Ľudovít, slovenský právník 338, 342
- Robek Antonín (1931–2008), český etnograf 24
- Roman Štefan B. (1921–1988), slovenský podnikatel, exilový činitel 558, 574
- Romanov Nikolaj Nikolajevič (1856–1930), ruský velkokníže 45
- Roosevelt Franklin Delano (1882–1945), americký státník 241
- Rosa Jozef (1916–1973), slovenský ekonom a komunistický činitel 540
- Rosol Emanuel (1876–1942), český kulturní činitel 116
- Rosenbaum (Rossenbaum) Karol (1920–2001), slovenský literární teoretik 458
- Rothermere lord – viz Harmsworth
- Rothkirchenová Livia, izraelská historička 224, 233
- Rotnágľ Josef (1875–1958), český veřejný činitel 41, 79
- Rozboril Jozef, slovenský komunistický veřejný činitel 513
- Rozsévač-Rys Jan – viz Rys Jan
- Rückl Jan Jiří (1900–1938), český podnikatel a veřejný činitel 139
- Rudinský Jozef (1891–?), slovenský novinář a publicista 81, 82
- Ruhman Ľudovít Juraj (1900–1977), slovenský veřejný činitel 219, 220, 231

- Rulík Jan (1744–1812), český spisovatel 27
- Ruml Vladimír, český novinář a publicista 459
- Runciman Walter (1869–1940), britský podnikatel a politik 145
- Ruppeldt Fedor (1886–1979), biskup ev. a. v. církve 348
- Rusek Antonín (1926), český ekonom 483
- Ryba Jan, slovácký separatista 170, 171
- Rybárik Karol, slovenský veřejný činitel 156
- Rys (Rozsévač) Jan (1901–1946), český fašistický aktivista 189, 300
- Řehák František, český politik 469, 513
- Sádovský Štefan (1923–1984), slovenský komunistický funkcionář a politik 464, 508, 511, 518, 527, 534, 538, 541, 542
- Sámel, delegát mimořádného XIV. sjezdu KSČ a KSS 506
- Scotus Viator – viz Seton-Watson Robert William
- Sedláková Emília, slovenská komunistická funkcionářka 503
- Sedmík Viktor (1916–?), důstojník StB na Slovensku 383, 410, 412
- Seifert Jaroslav (1901–1986), český básník 419, 420
- Serapionová Jelena Pavlovna, ruská historička 10, 248
- Seton-Watson Hugh (1916–1984), britský rusista a slavista 54, 327, 396
- Seton-Watson Christopher (1918–?), britský historik 54
- Seton-Watson Robert William (1879–1951), skotský historik a publicista 45, 46, 54, 98, 237, 238, 240
- Shawcross William, britský publicista 438
- Schieszl Josef (1876–1970), český právník 155
- Schmerling Anton (1805–1893), rakouský politik 33
- Schuman Robert (1886–1963), francouzský politik 354
- Schuster Rudolf (1934), slovenský politik 574
- Schwarz František (1891–?), český novinář a politik 167
- Schwarz Karl Peter, rakouský novinář 7, 154
- Schwarzenberg Adolf (1890–1950), český šlechtic, odbojový pracovník 218
- Sidor Karol (1901–1953), slovenský novinář, politik a diplomat 14, 53, 70, 79, 81, 82, 84–86, 88, 102, 119, 120, 123–126, 134, 137, 138, 140, 142–145, 156, 160, 162–164, 168, 177–181, 195, 239, 240, 242, 251, 330, 342, 349, 406, 557
- Sirácky Andrej (1900–1988), slovenský sociolog 446
- Sivák Jozef (1886–1959), slovenský pedagog a politik 156, 175, 180
- Skála Ivan (1922–1997), český básník a překladatel 458, 459
- Skilling H. Gordon (1912–2001), kanadský historik 39
- Skrbenský z Hříště Lev (1863–1938), český arcibiskup a kardinál 87
- Skrypnyk Mykola, ukrajinský komunistický funkcionář 395
- Skyčák František (1870–1953), slovenský podnikatel a politik 44
- Sládek Miroslav (1950), český politik 615, 616
- Sláma J., český ekonom 391
- Slánský Rudolf (1901–1952), český komunistický funkcionář a politik 283, 389, 390, 399, 403, 404, 408–413, 435, 436, 441, 483, 546, 558
- Slávik Juraj (1890–1969), slovenský politik a československý diplomat 218, 220, 234
- Slávik Michal (1880–1964), slovenský právník a publicista 93
- Slavík Václav (1920–?), český komunistický funkcionář a politik 508, 511
- Smrkovský Josef (1911–1974), český komunistický funkcionář a politik 281, 465, 477, 491, 500, 504, 508, 513, 515, 518, 526–529
- Smutný Jaromír (1892–1964), český úředník a diplomat 252, 345
- Sokol Martin (1901–1957), slovenský politik 143, 153, 156, 163, 167, 175, 181, 182, 251, 253
- Sokol Jan (1936), český filozof, publicista a politik 620
- Solženicyn Alexandr Isajevič (1918–2008), ruský spisovatel 457

- Soukup Jaroslav (1871–1940), český politik 10
- Sova Vladimír, středoškolský profesor, slovácký separatista 170
- Spellman Francis Joseph (1889–1967), newyorský arcibiskup, kardinál 331
- Spiegler John, důstojník CIC 330
- Stalin Josef Visarionovič (vl. jm. Džugašvili) (1879–1953), sovětský politik 244, 245, 248, 273, 279, 281, 394, 397, 403, 409, 413, 414, 417, 418, 426
- Staněk František (1867–1936), český politik 51, 52
- Stanek Ján Juraj, kpt., zpravodajský důstojník 258
- Starinský Peter, slovenský policejní úředník, náčelník ÚŠB 330
- Taško Jozef (1917–?), slovenský politik a exilový činitel 235, 242, 357, 358
- Steed Henry Wickham (1871–1956), britský novinář 240
- Steiner Eugen, slovenský novinář a publicista 191, 438
- Steinhardt Laurence Adolph (1892–1950), americký diplomat 333
- Stodola Emil (1866–1945), slovenský právník a politik 71, 128
- Stodola Kornel Milan (1866–1946), slovenský ekonom a politik 156
- Stojan Antonín Cyril (1851–1923), český arcibiskup 87
- Straka Jozef (1903–1971), slovenský ř. k. kněz 298
- Stránský Adolf (1855–1931), český politik 51, 83
- Stránský Jaroslav (1884–1973), český politik 271, 290, 301, 343
- Stráský Jan (1940), český státní úředník 605, 607, 609, 617, 619
- Strechaj Rudolf (1914–1962), slovenský komunistický funkcionář a politik 392, 417, 421–423, 428, 431–433, 441
- Streibl Jindřich, český fašistický aktivista 300
- Strinka Julius, slovenský filozof 479
- Strmenská Terézia, slovenská politička 474
- Styk Jozef Juraj (1897–1965), slovenský politik a hospodářský pracovník 156, 255, 296
- Svatopluk (Svätopluk) I. (asi 840–894), velkomoravský kníže 170
- Sveton Ján (1905–1966), slovenský demograf 213, 219
- Svoboda Ludvík (1895–1979), česko-slovenský generál a státník 186, 273, 300, 303, 365, 477, 501–505, 508, 515, 518, 527, 533, 536, 545, 547
- Sýkora Ernest (1914–2000), slovenský komunistický funkcionář a pedagog 402
- Syrový Jan (1888–1971), československý generál 153, 155, 160, 162
- Szálasi Ferenc (1897–1946), maďarský politik a diktátor 273
- Szalatnai Rezső (1904–1977), maďarský básník a spisovatel 194
- Szatmáry Ladislav (1895–1946), slovenský diplomat 179
- Sznacký Anton (1895–?), slovenský důstojník 121, 124, 197
- Szönyi Tibor (vl. jménem Tibor Hoffmann) (1903–1949), maďarský komunistický funkcionář 398
- Šabata Jaroslav (1927), český politik 486, 591, 592, 603, 612
- Šabík Vincent, slovenský literární činitel 561
- Šafařík Pavol Jozef (Šafařík Pavel Josef) (1795–1861), slovenský básník a slavista 27, 29, 40
- Šalgovič Viliam (1919–1990), slovenský komunistický funkcionář 505, 547
- Šámal Přemysl (1867–1941), český právník a odbojář 77
- Šebesta Štefan (1912–1994), slovenský ekonom a komunistický funkcionář 391, 392, 414
- Šejna Jan (1927–1997), československý generál 476
- Šelmec Adolf (pův. jm. Schweiner) (1881–1979) slovenský veřejný činitel 156
- Šik Ota (1919–2004), český ekonom 435, 464, 476, 484, 488, 490, 491, 542
- Šíkula Vincent (1936), slovenský spisovatel a básník 561
- Šimečka Milan (1930–1990), spisovatel, publicista 232, 320, 339, 548, 554, 555, 570

- Šimko Julián (1886–1956), slovenský veřejný činitel a diplomat 158
- Šimon Bohumil (1920), český komunistický funkcionář a politik 499, 508
- Šimon z Kézy (konec 13. stol.), uherský kronikář 107
- Šimůnek Otakar (1908–1972), český komunistický funkcionář 464
- Šin Antonín (1881–1969), moravský archivář a historik 170
- Široký Viliam (1902–1971), slovenský komunistický funkcionář a politik 134, 252, 283, 286–288, 291, 299, 304, 309, 310, 319, 334, 344, 358, 365, 368, 370, 372, 373, 377, 385, 386, 388, 389, 397–403, 405, 406, 409, 414, 417, 418, 421, 422, 425, 430–432, 434, 435, 437–439, 442, 452, 478
- Šišmanov Konstantin Milanov (1892–?), bulharský diplomat 197, 212, 246
- Škoda Václav, český právník 411
- Škorvánek Stanislav, slovenský historik 250, 331
- Šling Otto (1912–1952), český komunistický funkcionář 404, 408
- Šmatlák Stanislav (pseud. Stanislav Kostka) (1925–2008), slovenský literární historik 561
- Šmíd Martin, český student 565, 566
- Šmidke Karol (1897–1952), slovenský politik 248, 254, 255, 258, 259, 268–270, 284, 286–288, 310, 338, 367, 400–402, 404, 409
- Šmigovský Ján (1903–1945), slovenský důstojník 330, 352, 401
- Šolc Jaroslav (1920–1985), slovenský důstojník a historik 17, 26, 27, 186, 218, 253, 452
- Šoltész Jozef (1909–1977), slovenský politik 255, 283, 286, 287, 310, 357, 367, 370
- Šoupal Josef (1903–?), český anarchista 84
- Špacír Ludvík, český poštovní úředník 207
- Špaček Josef (1927), český komunistický funkcionář 464, 486, 499, 500, 511
- Špiesz Anton (1930–1993), slovenský historik 41
- Špitzer Juraj (1919–1995), slovenský novinář a publicista 251, 425, 453
- Šprinc Mikuláš (1914–1986), slovenský spisovatel a redaktor 127, 200
- Šrámek Jan (1870–1956), český politik 82, 86, 88, 110, 112, 113, 116, 117, 125, 139, 218, 241, 301, 344
- Šrobár Vavro (1867–1950), slovenský politik 41, 51, 53, 65, 71–75, 78, 79, 81, 86, 91, 101, 110, 113, 135, 252, 253, 257, 258, 262, 267, 269, 295, 302, 323, 324, 365, 373, 379, 380
- Šťastný Marián (1956), slovenský hokejista 574
- Štěfánek Anton (1877–1964), slovenský sociolog a veřejný činitel 41, 50, 51, 53, 73, 123, 135
- Štěfánik Ivan (1889–1979), slovenský politik 329, 338, 342, 359
- Štěfánik Milan Rastislav (1880–1919), slovenský astronom a politik 14, 15, 45–47, 49, 55, 76, 220, 307, 481, 561
- Štencl Ján, slovenský politik 470
- Štěpán Miroslav (1945), český komunistický funkcionář 566, 567
- Števíček Pavol (1932), slovenský literární historik 480
- Štítnický Ctibor (vl. jménem Tibor Dörner) (1922–2002), slovenský básník a překladatel 425
- Štoll Ladislav (1902–1981), český literární teoretik 419, 420
- Štrougal Lubomír (1924), český politik a československý státník 464, 489, 518, 527, 528, 541, 545, 546, 549–551, 559
- Štúr Ľudovít (1815–1856), slovenský publicista, básník a politik 28–30, 49, 130, 445, 447, 449, 451
- Šubert František Antonín (1849–1915), český novinář a dramatik 41
- Šubík František – viz Žarnov Andrej
- Šuchová Xénia (1952–2012), slovenská historička 73, 134, 135
- Šujan Juraj, slovenský právník 338, 342, 481
- Šumbera Antonín, slovácký separatista 170
- Šváb Karel (1904–1952), český komunistický funkcionář 399
- Švehla Antonín (1873–1933), český politik 46, 83, 90, 91, 112, 114–116, 118, 122, 123, 137

- Šverma Jan (1901–1941), český komunistický funkcionář a politik 248, 271
- Švermová Marie (1902–1990), česká komunistická funkcionářka 404, 408
- Švestka Oldřich (1922–1983), český komunistický novinář, funkcionář a politik 459, 500, 502, 508, 459
- Táborský Eduard, český politický činitel a československý diplomat 200, 234, 238, 259, 279
- Takáč Samuel (1911–1981), slovenský politik a veřejný činitel 401
- Tatarka Dominik (1913–1989), slovenský spisovatel 420, 480, 554
- Tatarko Štefan (1904–1977), slovenský důstojník 361
- Ťažký Anton (1921–1992), slovenský komunistický funkcionář 471, 473, 502, 508, 511, 540
- Teplanský Pavol (1886–1969), slovenský politik 156, 157, 179
- Tesař Jan (1933), český historik a publicista 472
- Thorez Maurice (1900–1964), francouzský komunistický politik 413
- Thun-Hohenstein Jindřich, český fašistický aktivista 300
- Tiso Fraňo (1891–1974), slovenský veřejný činitel 244, 245, 247, 342
- Tiso Jozef (1887–1947), slovenský ř. k. kněz a politik 119, 124, 131, 139, 140, 145, 153–157, 163, 165, 167, 168, 173, 174–182, 193–198, 213, 214, 216, 240, 242, 244, 245, 247–250, 256, 258, 261, 262, 266, 280, 295, 299, 301, 305, 307, 326, 328–333, 335–347, 351, 352, 361, 376, 481, 555, 575
- Tiso Štefan (1897–1959), slovenský právník a politik 216, 263, 330, 331, 333
- Tisza István (1868–1918), maďarský politik, uherský ministerský předseda 52
- Tito-Broz Josip (1892–1980), Jugoslávský komunistický státník 332, 397, 398
- Tkáč Marián (1949), slovenský ekonom 325
- Tománek Florián (1877–1948), slovenský novinář a politik 81, 121
- Tomaschoff Viktor, slovenský podnikatel 232
- Tomášek Dušan (1924), český historik a publicista 175, 188–190, 335
- Tomášek František kardinál (1899–1992), arcibiskup pražský a primas český 556
- Tomsa František, český právník 335
- Tóth Dušan, slovenský exilový pracovník 574
- Tóth Ladislav, slovenský konzulární úředník 226
- Trnka František (1931), český zemědělský odborník, podnikatel a politik 607
- Trojan Jan, český komunistický funkcionář 39, 546
- Truman Harry (1884–1972), americký státník a politik 331
- Tržický František, český právník 334, 335
- Tuka Vojtech (1880–1946), slovenský právník a politik 98, 110, 111–113, 115, 117, 120–125, 140, 173, 174, 176, 177, 194–197, 199, 208, 213, 214, 216, 222, 240, 330, 331, 353, 604
- Tulisová Elena, přítelkyně Oty Obucha 353, 361
- Tupík František (1910–1984), slovenský komunistický činitel 423
- Turan J., slovenský redaktor 256
- Turčan Pavol, slovenský ekonom 384, 385, 490
- Tusar Vlastimil (1880–1924), český politik 81, 82, 86, 88, 112
- Tvarožek Tomáš (1892–1945), slovenský ekonom 322, 385, 386
- Udalcov Ivan Ivanovič (1918–1995), ruský historik a sovětský diplomat 447, 452, 453
- Udržal František (1866–1938), český politik 123–127
- Uhde Milan (1936) český dramatik a politik 610, 611
- Uher Ján, slovenský komunistický činitel 400
- Uhrin Juraj, slovenský právník 411
- Úprka (Uprka) Jan (1900–?), slovácký separatista 170, 171
- Úprka (Uprka) Josef (Joža) (1861–1940), český malíř a grafik 170, 171
- Urban Milo (vl. jm. Urban Milan Anton) (1904–1982), slovenský spisovatel 197

- Urban Zdeněk (1923–2000), český historik 10
- Urbancová Viera (1929–2007), slovenská etnografka 24
- Urbánek Karel (1941), český komunistický funkcionář 550, 567, 568, 122
- Urніка Anton, slovenský rotmistr 346, 347
- Ursíny Ján (1896–1972), slovenský politik 94, 95, 100, 137, 138, 155, 156, 158, 181, 219, 220, 254, 255, 270, 271, 279, 291, 295, 296, 303, 304, 315, 333, 334, 337, 338, 341, 343–345, 352–358, 360–362, 400, 411
- Vaculík Ludvík (1926), český spisovatel 457–459, 490, 493, 577, 578
- Vaculík Martin (1922–?), český komunistický funkcionář 499
- Valachovič Martin, slovenský komunistický funkcionář 287
- Valášek (Weiss) Oskar (1921), slovenský důstojník StB 410
- Válek Miroslav (1927–1991), slovenský básník 458, 480, 539
- Valenta Jaroslav (1930–2004), český historik 10, 238, 463
- Vančo Ján S. (1890–1975), slovenský politik 156
- Vančo Miloš (1884–1970), slovenský politik 158
- Vaněk, tajemník prezidenta E. Beneše 345
- Vapcarov Nikola (1909–1942), bulharský básník 406
- Varga Gyorgy, maďarský překladatel a diplomat 617
- Vároš Milan (1937), slovenský publicista 76
- Varsík Branislav (1904–1994), slovenský historik 109
- Vašek Anton (1905–1946), slovenský právník a správní úředník 135
- Vávra Josef, slovenský separatista 171
- Vávra V., český historik 446
- Vavřín, slovácký separatista 171
- Vážný Václav (1892–1966), český jazykovědec 129, 146
- Vesel Miloš (1903–1976), slovenský důstojník a odbojář 260, 270, 271
- Viest Rudolf (1890–1945), slovenský a československý generál 270, 273
- Vietor Martin (1906–1978), slovenský právník a historik 76
- Viktorin Rudolf (1898–1986), důstojník StB na Slovensku 388, 410
- Viktory Július (1907–1985), slovenský právník a komunistický funkcionář 288, 300, 304, 310
- Vilinskij (Vilinský) Valerij, slovenský ministerský tajemník 344
- Višňovan Jozef – viz Kirschbaum Jozef M.
- Višňovcová Petronela, slovenská politička 471
- Višváder František, slovenský publicista 158, 172
- Vix Fernand (1876–1942), francouzský důstojník a vojenský diplomat 74
- Vladislav II. Jagellonský (1456–1516), český a uherský král 28
- Vnuk František (1926), slovenský exilový historik a publicista 13, 14, 76, 81, 82, 84, 86, 122, 124, 141, 142, 173, 175, 180, 217, 234–239, 247, 250, 259, 296, 307, 341, 345–349, 394, 419, 420, 554
- Vojtaššák Ján (1877–1965), slovenský ř. k. biskup 87, 113, 306, 328
- Vokurka Vlastimil, ředitel lázní Luhačovice 453
- Vrzalík Jan (1904–1971), český publicista 171
- Wehrle Frédéric, francouzský publicista 7
- Weiss Peter (1952), slovenský politolog, politik a diplomat 573
- Weyr František (1879–1951) český ústavní právník 83, 91, 92, 308
- Wilson Thomas Woodrow (1856–1924), americký státník 49, 54, 55, 63, 65
- Winant John G. (1889–1947), americký diplomat 242
- Wolf Leon (1882–1968), polský menšinový politik 131
- Zadina Josef (1887–1957), český zemědělský odborník a politik 138
- Zajac Peter (1946), slovenský literární teoretik 566–569
- Zajíc Jan (1956–1969), český student 529, 533

- Zápotocký Antonín (1884–1957), český komunistický politik a československý státník 356, 364, 371–373, 409, 417, 419, 422, 425, 441
- Záruba-Pfeffermann Josef (1869–1938), český podnikatel 79
- Zat'ko Peter (1903–1978), slovenský ekonom 136, 155, 193, 194, 253, 255, 415, 416
- Zavacká Katarína, slovenská právnička 294
- Zelenay Roman, slovenský politik 607, 616, 622
- Zelenka Ignác, slovenský básník 332
- Zelenka Jan (1923–1998), český novinář a politický činitel 459
- Zeman Miloš (1944), český politik a ekonom 612, 620
- Zemko Milan, slovenský historik a politik 176, 595
- ZenkI Petr (1884–1975), český politik 290, 358, 359, 557
- Zibrín Michal (1899–1968), slovenský právník a politik, odbojář 218
- Ziemke Kurt (1888–1965), německý diplomat 231
- Zoch Samuel (1882–1928), slovenský evangelický církevní hodnostář a veřejný činitel 64, 74, 89
- Zrak Jozef (1929), slovenský komunistický funkcionář a ekonom 479, 502, 503, 505, 506, 508, 511, 540, 541
- Zudová-Lešková Zlatica (1957), slovenská historička 180, 211, 217
- Zupka František (1901–1976), slovenský odborový a komunistický funkcionář 287, 299, 325, 356, 359, 386, 401
- Zvara Vladimír, slovenský politik 471, 473
- Zvrškovec Jozef (1905–1958), slovenský diplomat 196, 236
- Žabkay Ernest, slovenský právník 338, 339, 342
- Žákovič Michal (1916–?), slovenský politik 471, 474
- Žarnov Andrej (vl. jm. Šubík František) (1903–1982), slovenský lékař a básník 197
- Žatko Ernest – viz Bor Ján E.
- Žatkuliak Jozef (1954), slovenský historik 487
- Žbirka Šimon, slovenský politik 474
- Ždán J., účastník tzv. ľudáckého spiknutí 361
- Žikeš Vladimír (1906–1980?), český odbojář 252
- Žingor Viliam (1912–1950), slovenský partyzánský velitel 368
- Žižka z Trocnova Jan (1360?–1424), český vojevůdce 265, 445

Obsah

Předmluva	7
Úvod	
Obecné problémy vzniku a vývoje moderních národů	
Česko-slovenské vztahy od národního obrození	
do I. světové války	11
Stav bádání o česko-slovenských vztazích	11
Obecné zákonitosti vývoje národů a vztahů mezi nimi	17
Vznik a vývoj českého a slovenského národa a jejich vztahy	24
I. Vznik společného státu Čechů a Slováků	43
Češi a Slováci na počátku I. světové války	43
Zahraniční osvobozovací akce	45
Změna postoje domácí reprezentace	50
Vznik československého státu	56
II. Slovensko v I. Československé republice	69
Spojení Slovenska s českými zeměmi	69
Revoluční národní shromáždění a Slovensko	78
Počátky autonomismu	79
Ústava z roku 1920	82
Některé specifické otázky česko-slovenských vztahů	86
1. Církevní problém	86
2. Jazyková otázka	89
3. Personální otázka	96
4. Pozemková reforma	101
5. Problém hospodářského rozvoje Slovenska	104
6. Otázka společných československých dějin	
a pokus o vytvoření společného národního příběhu	106
První návrh SLS na autonomii Slovenska	110
Vstup HSLS do vlády panské koalice	117
Tukův proces a přechod HSLS do opozice	120
Druhý návrh HSLS na autonomii	126

Vývoj SNS a Zvolenský pakt.	128
Česká společnost, problém autonomie a slovenský čechoslovakismus.	131
Postoj hlavních politických stran k slovenské otázce	133
Parlamentní a prezidentské volby r. 1935. Vláda Milana Hodži a jeho pokus o řešení slovenské otázky	138
Přechod HSLS na fašistické pozice	140
Třetí návrh HSLS na autonomii.	141
III. Uzákonění autonomie Slovenska a rozbití I. ČSR	153
Mnichovská krize a Žilinská dohoda	153
Uzákonění autonomie Slovenska.	162
Některé specifické otázky česko-slovenských vztahů	165
1. Personální otázky	165
2. Problém Moravského Slovenska (Slovácka)	168
Rozbití Československa.	172
IV. Češi a Slováci za II. světové války	183
Protektorát Čechy a Morava a slovenský stát	183
Vztahy Slovenska a Protektorátu Čechy a Morava	200
Některé specifické problémy česko-slovenských vztahů.	209
1. Postavení Čechů na Slovensku	209
2. Vztah Čechů k slovenskému státu. Poměr Slováků a Čechů	217
3. Slováci v protektorátě	219
4. Tzv. řešení židovské otázky.	224
Mezinárodní aspekty slovenské otázky	233
1. Otázka obnovení Československa na Západě	233
2. Otázka obnovení Československa na Východě.	243
V. Slovenské národní povstání, jeho státoprávní dopad a obnova ČSR	250
Příprava SNP a její státoprávní aspekty.	250
Češi a Slovenské národní povstání	263
Povstalecká SNR, její sociální a státoprávní program.	266
Osvobození východního Slovenska. Moskevská jednání	273
VI. Slovensko-české vztahy v letech 1945–1948	283
První pražská dohoda.	283
Vznik Prozatímního národního shromáždění a posílení postavení vlády ve vztahu ke Slovensku.	288
Druhá pražská dohoda	292
Volby 26. května 1946 a třetí pražská dohoda.	293
Postoj českých stran a tzv. memorandum o Slovensku	304
Příprava nové ústavy a slovenská otázka.	307
Některé problémy česko-slovenských vztahů 1945–1948.	311

1. Personální a majetkové otázky	311
2. Problém retribuice a Tisův proces	326
3. Tzv. ľudácké spiknutí	348
VII. Češi a Slováci v tzv. lidově demokratické ČSR	363
Obecná charakteristika vývoje po r. 1948	363
Převrat z 25. února a Slovensko	364
Ústava 9. května	369
Upevnění centralistického režimu	372
Kompetenční spory	380
Některé problémy česko-slovenských vztahů 1945–1960.	384
1. Industrializace Slovenska	384
2. Problém tzv. slovenského buržoazního nacionalismu.	394
VIII. Od centralismu k autonomii, od autonomie k novému centralismu	417
Slovenská národní rada a rok 1956	417
Role českých a slovenských spisovatelů	419
Ústavní zákon o pravomoci slovenských orgánů	420
Završení centralizace. Ústava 11. července 1960	425
IX. Od centralismu k federaci	434
Hospodářské aspekty slovenské otázky	434
Rehabilitace a jejich politické aspekty	435
Role české a slovenské historiografie	444
IV. sjezd Svazu československých spisovatelů a česko-slovenský problém	457
X. Vznik česko-slovenské federace	461
Slovenská otázka a pád Novotného diktatury	461
Causa ALWEG	466
Počátky příprav federace	470
Vznik vládní komise pro přípravu federace	476
Problém demokratizace a federalizace	478
Postoj Čechů k federaci. Ekonomické otázky	482
Problém Moravy a Slezska	484
Diskuse o zásadách československé federace	487
Federalizace a otázky armády a zahraniční politiky	492
Vypracování návrhu zásad československé federace	495
Vznik České národní rady	496
Problém federalizace KSČ	498
Okupace Československa a slovenská otázka	500
Schválení ústavního zákona o československé federaci a navazujících zákonů ..	509
Realizace československé federace	527
Personální otázky / Slováci v Praze	530

XI. Češi a Slováci v období normalizace	533
Nástup Gustáva Husáka do čela KSČ a politika normalizace do srpna 1969	533
Demonstrace 19.–22. srpna a politika masivních čistek 1969–1970	535
Rozdíl při průběhu čistek v ČR a SR	537
Deformace československé federace	540
Období „nehybnosti“ (1971–1989)	545
Opozice proti normalizaci a česko-slovenský vztah	553
Role českého a slovenského exilu	557
Politika přestavby a česko-slovenské vztahy	558
XII. Rozpad Československa	565
Pád komunistického režimu a slovenská otázka	565
Česko-slovenské vztahy do voleb v červnu 1990	571
Česko-slovenská jednání 1990 a nový kompetenční zákon	578
Problém česko-slovenské smlouvy a pokus o uspořádání referenda	582
Otázka Moravy a Slezska	586
Problém mezinárodněprávní subjektivity Slovenska	588
Pokus o česko-slovenské vyrovnání	590
Milovská dohoda a krach česko-slovenských jednání	594
Volby 5.–6. června 1992 a dohoda o rozdělení ČSFR	596
Závěr	618
Prameny a literatura	625
Summary	645
Jmenný rejstřík	657

JAN RYCHLÍK

ČEŠI A SLOVÁCI VE 20. STOLETÍ

SPOLUPRÁCE A KONFLIKTY
1914–1992

Foto na obálce www.alamy.com
Obálku, vazbu a grafickou úpravu navrhl Vladimír Verner.
Vydalo v roce 2012 nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
(Praha 3, Víta Nejedlého 15; e-mail: info@ivysehrad.cz;
www.ivysehrad.cz) jako svou 1028. publikaci
a Ústav pro studium totalitních režimů (Praha 3,
Siwecova 2; e-mail: info@ustrcr.cz; www.ustrcr.cz).
Odborní recenzenti: PhDr. Dušan Kováč, DrSc.,
prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc. Odpovědný redaktor
Filip Outrata. Vydání ve Vyšehradu první. AA 60,08.
Stran 688. Vytiskla tiskárna Ekon, družstvo, Jihlava.
Doporučená cena 598 Kč

ISBN 978-80-7429-133-3
(Vyšehrad, spol. s r. o.)

ISBN 978-80-87211-59-5
(Ústav pro studium totalitních režimů)